

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL:
EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL
DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL
SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT

TREBALL FINAL DE MÀSTER
MASTER EN ARQUITECTURA AVANÇADA,
PAISATGE, URBANISME I DISSENY.
ETSA-UPV CURS ACADÈMIC 2014-2015

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

AUTOR
José Juan Vicedo Mogino
TUTOR
Fernando Gaja i Díaz

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL
DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ

.....	7
1.1.- OBJECTIUS.	10
1.2.- METODOLOGIA.....	12
1.3.- FONTS D'INFORMACIÓ	13
1.4.- ESTAT DE L'ART.	15

2. MARC TEÒRIC

.....	19
2.1.- DINÀMIQUES MORFOLÒGIQUES DE GENERACIÓ URBANA EN ÀREES MEDITERRÀNIES.....	21
2.1.1 - La ciutat compacta i la seua relació amb el territori.	21
2.1.2 - Suburbanització i processos de dispersió urbana.	22
2.1.3.- L'habitatge de segona residència.	24
2.2.- EL MEDI FÍSIC I RURAL	26
2.2.1 - Espai rural i ruralitat.	26
2.2.2 - El concepte de paisatge cultural.	27
2.3. LA INFLUÈNCIA DEL PLANEJAMENT EN LA FORMA URBANA I EL TERRITORI.....	29
2.3.1 – Processos de creació de teixit urbà. Formes planificades i formes no planificades.	29
2.3.2 – La influència de les infraestructures en la expansió urbana... 31	
2.3.3 – La llei urbanística al territori valencià.....	32
2.3.4 – El planejament territorial valencià.	35

3. APROXIMACIÓ A L'ÀREA I PERÍODE D'ESTUDI

.....	37
3.1.- LES COMARQUES DE L'ALCOIÀ I EL COMTAT.	39
3.1.1.- Organització administrativa i funcional.....	39
3.1.2.- Marc Físic	41
3.2.-DELIMITACIÓ DE L'ÀREA D'ESTUDI.....	44
3.3.- APROXIMACIÓ HISTÒRICA.	46
3.3.1.- Els primers pobladors a la comarca.....	46
3.3.2.- Ibers i romanització.....	47
3.3.3.- Les bases de l'estructura territorial actual.	48
3.3.4.- L'auge industrial a la comarca.....	49
3.4.- DELIMITACIÓ DEL PERÍODE D'ESTUDI.....	51

4. CARACTERITZACIÓ MORFOLÒGICA I FUNCIONAL: ESTAT ACTUAL

.....	53
4.1.- ENCAIX GEOGRÀFIC.....	57
4.1.1.- Relleu de fons	57
4.1.2.- Línies divisòries i fites geomorfològiques.....	57
4.1.3.- Hidrografia.....	60
4.1.4.- Vores i inflexions del terreny.....	60
4.2.- INFRAESTRUCTURES.....	62
4.2.1.- Infraestructures viàries.	62
4.2.2.- Infraestructures ferroviàries.....	62
4.2.3.-Infraestructures hídriques.....	64
4.3.- TEIXIT RURAL.....	65
4.3.1.- Terrasses de cultiu.....	65
4.3.2.- Divisió parcel·laria	65
4.3.3.- Usos del sòl.	67
4.3.4.- Fitxes identificatives del teixit rural.....	68
4.4.- TEIXIT URBÀ.....	71
4.4.1.- Nuclis de població.	71
4.4.2.- Implantacions industrials i d'activitat terciària.....	72
4.4.3 - Teixit urbà dispers.	72
4.4.4.- Espais Voraurbans.	73
4.4.5.- Fitxes identificatives del teixit urbà.....	79

5. EVOLUCIÓ MORFOLÒGICA I FUNCIONAL DE L'ÀREA D'ESTUDI

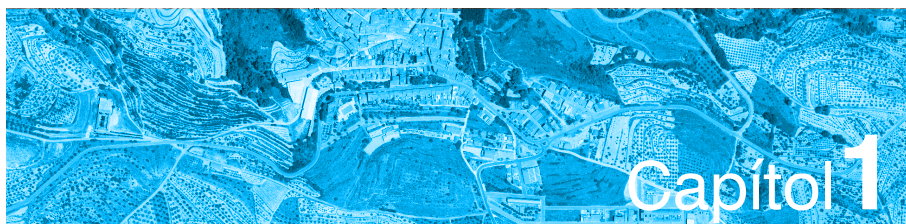
.....	83
5.1.-INICIS DEL SEGLE XX. PRIMERES TRANSFORMACIONS SOBRE LA ESTRUCTURA RURAL DEL TERRITORI.....	86
5.2.- EXPANSIÓ I CONSOLIDACIÓ D'UNA NOVA ESTRUCTURA FUNCIONAL.	90
5.3.- CONCENTRACIÓ URBANA I NOVES FORMES DE COLONITZAR EL TERRITORI.....	94
5.4.- SOCIETAT POST-INDUSTRIAL. CONSECUCIÓ D'UNA NOVA MOBILITAT.	98

6. AVALUACIÓ DE L'EVOLUCIÓ. ASPECTES GENERALS I INCIDÈNCIES MORFOLÒGIQUES

.....	103
6.1.- ASPECTES GENERALS SOBRE LES TRANSFORMACIONS ESTRUCTURALS.....	105
6.1.1 - Transformacions en infraestructures i jerarquia territorial. ...	105

6.1.2 – Un model dual d’ocupació del territori.	108
6.2.- TRANSFORMACIONS MORFOLÒGIQUES CARACTERÍSTIQUES.....	112
6.2.1.- Les infraestructures com a directrius del creixement urbà... ..	112
6.2.2.- El parcel·lari rural com a matriu del creixement dispers.....	118
6.2.3.- Incidències rellevants en el paisatge.....	122
7. CONCLUSIONS	129
8. BIBLIOGRAFIA	137

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL
DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

Capítol 1

INTRODUCCIÓ

Històricament, les comarques valencianes de l'Alcoià i El Comtat han estat físicament aïllades de la resta del territori, a causa de la seua situació geogràfica abrupta i tancada entre les muntanyes del nord de la província d'Alacant. Al llarg del segle XX s'han generat canvis significatius en les infraestructures, mitjans de comunicació, sistemes productius i modus vivendi de les persones. Esta situació està generant una clara evolució en el model territorial de la zona, en línia amb els processos de transformació que estan sofrint les àrees urbanes i suburbanes de les regions del sud d'Europa.

En les regions mediterrànies, el paisatge rural presenta estructures històricament molt elaborades. El creixement desequilibrat dels assentaments, les formacions lineals al llarg de les vies de comunicació, l'excessiva densificació, etc... condueixen a la transformació del paisatge rural originari. Un procés que sol anar acompanyat de la desarticulació dels teixits urbans i territorials històricament consolidats anul·lant el potencial d'estes estructures històriques tradicionals i reduint-les a troballes aïllades de les noves dinàmiques (DEMATTEIS, 1996).

Els processos actuals de desurbanització, suburbanització i periurbanització desdibuixen els límits de la ciutat actual i generen nous models allà on s'havia mantingut històricament una estructura urbana i rural tradicional. Paral·lelament, en àrees com la que és objecte d'estudi, les noves necessitats "urbanes" es troben amb una densitat de població baixa (si es té en compte el conjunt del territori i la dispersió dels nuclis de població). Este fet genera hàbits i sistemes de mobilitat poc saludables des d'un punt de vista urbanístic modern.

El treball d'investigació proposa aprofundir en els canvis que s'han produït a l'àrea d'estudi, fent una aproximació al sistema territorial a través de l'anàlisi morfològic i funcional, per a així traçar una trajectòria en l'evolució del model urbà de la comarca.

L'obtenció d'un model funcional i de creixement actual, basat en la trajectòria històrica de la comarca podria establir la base per a encaminar transformacions futures i fer les polítiques adequades al respecte.

1.1.- OBJECTIUS.

Havent aportat ja a mode d'intuïció un cert interès en la forma del territori, cal concretar una direccionalitat concreta per al present treball que permeta abordar-lo d'una manera factible. No obstant caldrà reconèixer a priori què, en temes territorials és molt difícil no mirar a dreta i esquerra constantment. Això és la irremeiable necessitat d'anar establint paral·lelismes disciplinaris, i buscar referències contínues fora del camp específic que s'estudia. Son els problemes de voler abordar sectorialment una "cosa", el territori, que no deuria entendre's més que de manera sistèmica.

L'anàlisi sectorial de les parts d'un conjunt no necessàriament té per què explicar el *sinó* del conjunt, però és part fonamental per a arribar a un objectiu de comprensió més elevat. Els objectius del present treball s'engloben dins d'una finalitat ben concreta, que és la de comprendre les transformacions funcionals i morfològiques d'un territori concret a cavall entre les comarques valencianes de l'Alcoià i El comtat.

Geògrafs, urbanistes i inclús biòlegs han intentat parametritzar els processos que duen a la transformació del territori i les ciutats, generant una gran quantitat de conceptes que, al capdavall, intenten explicar el que passa en un món heterogeni inclús en els processos de caire global parlant de suburbanització, dispersió, desurbanització, rururbanització, etc... en un intent de descriure els processos de transformació del territori. Per altra banda, estos processos sempre actuen sobre formes concretes. Un territori que conforma ja d'inici una forma transformada sobre altre territori anterior, i així successivament.

Estes consideracions tenen com a finalitat determinar el caràcter de l'objectiu del TFM que es planteja com a un estudi emmarcat dins de la reflexió sobre la forma d'un territori concret, aprofundint especialment en els seus processos de transformació morfològica i funcional. Cosa que duu a formular-se una sèrie de preguntes:

- **Com ha canviat el model territorial de l'àrea d'estudi?**
- **Com està canviant el model territorial de l'àrea d'estudi?**
- **Quines son les principals transformacions morfològiques d'este territori?**

Este treball no pretén aprofundir en l'àmbit exclusivament urbà, les peces que el conformen, mides i relacions entre elles. El que es pretén és fer una

aproximació al mode en què l'expansió urbana i les seues infraestructures ocupen i transformen un territori amb una estructura rural particular, amb segles d'història. Això es farà des de l'observació de les seues formes a través de les cartografies i imatges que han arribat a nosaltres, en un període acotat que compren el segle XX i el que portem del XXI.

Les aproximacions a altres disciplines com la història o la geografia tindran un caràcter puntual i amb la finalitat de assentar algunes bases i corroborar alguns processos estudiats, sense ser objectiu d'este TFM l'estudi demogràfic, econòmic ni sociològic de les comarques que s'estudien. Tanmateix no es pretén aprofundir en l'anàlisi de la sostenibilitat ni l'entropia del model urbà.

1.2.- METODOLOGIA.

El present treball s'aborda des de tres enfocaments: els conceptes previs, la descripció del territori i l'avaluació.

S'ha vist oportú abordar els conceptes previs (o marc teòric) com a mecanisme útil de contextualització del treball en un àmbit d'estudi que tracta la colonització del territori i la evolució històrica.

L'enfocament descriptiu va a permetre'ns veure com és el territori que va a estudiar-se mitjançant la caracterització dels elements que el componen, des d'aquells més universals fins als elements particulars de l'àrea d'estudi que li atorguen propietats específiques i influeixen en la seua evolució.

Esta descripció prèvia va a permetre una millor comprensió del territori a l'hora de dibuixar-lo i compondre el seu passat. Descriure el territori, comprendre els canvis soferts i dibuixar-los són part fonamental del present treball. Això és, veure com és ara el territori i indagar com ha sigut en el passat. Una tasca a realitzar mitjançant l'observació directa, l'estudi de cartografies històriques, els fotogrames aeris i la consulta de bibliografia específica.

Esta tasca, ens permet traçar la evolució de l'àrea d'estudi al llarg del segle XX, plasmada en una sèrie de mapes que posen en relació els diferents elements estructurals entre ells. Per a acotar la producció de mapes es trien quatre etapes de dita evolució, cadascuna representativa d'un estat, o un procés de colonització.

Finalment, sobre la comparació dels mapes obtinguts es realitza una avaluació de l'evolució territorial, basada fonamentalment en la morfologia del territori.

Esta avaluació es realitza a dos nivells. Primerament, a nivell estructural s'analitzaran els canvis en infraestructures i el model d'ocupació del sòl. Segonament arrel de l'observació de quins són els principals canvis estructurals s'analitzaran algunes transformacions morfològiques estimades com a característiques, amb un especial èmfasi sobre aquelles que provoquen conflictes o generen formes particulars de transformació de les trames rurals.

1.3.- FONTS D'INFORMACIÓ

Les fonts d'informació usades varien en funció del capítol. Per al **marc teòric** trobem el gruix de la bibliografia general consultada. Tenen rellevància principalment geògrafs que caracteritzen diverses dinàmiques urbanes, així com alguns urbanistes.

L'aproximació a l'àrea i el període d'estudi ha necessitat de fonts més específiques. Les publicacions sobre les comarques de l'Alcoià-Comtat son escasses i difícils de trobar. S'ha basat este capítol fonamentalment en els dos volums anomenats "Història de l'Alcoià, El Comtat i la Foia de Castalla" publicats el 1996 i diverses fonts d'internet entre les que es troba la *Conselleria de Venda, Obres Públiques i Vertebració del Territori* i el *Instituto Nacional de Estadística*.

La feina més àrdua ha recaigut sobre l'elaboració dels mapes per a traçar **l'evolució morfològica i funcional de l'àrea d'estudi**. En este cas s'ha obtingut nombrosa cartografia històrica i temàtica per al seu processat i redibuix.

Les fonts i el material usat son:

- IGN *Instituto Geográfico Nacional* (www.ign.es):
 - *Minutas cartográficas*: escaneig digital amb georreferència dels apunts presos els anys 1898 i 1899 per a l'elaboració del mapa topogràfic nacional.
 - *Mapa topográfico nacional de 1939*.
 - *PNOA máxima actualidad*. Ortofoto obtinguda a través de vols fotogràmètrics, sense distorsió.
 - Models digitals del terreny (MDT) a diverses resolucions, que han permès comprendre l'estructura fluvial i les inflexions del terreny.
- *Fototeca del Centro Nacional de Información Geográfica*. (fototeca.cnig.es).
 - *Vuelo Americano Serie A* (1946)
 - *Vuelo Americano Serie B* (1956)
 - *Vuelo Interministerial* (1973-1986)

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

- ICV Institut cartogràfic Valencià. (www.icv.gva.es)
 - BCV05 Cartografia digital actual de tots els municipis de l'àrea d'estudi.
 - Fotogrames aeris 1988. *Zona media de Alicante.*
 - Fotogrames aeris 1994. *Norte Provincia de Alicante.*
- *Portal de la Dirección General de Catastro* (www.catastro.meh.es).
 - Cartografia cadastral Actual de tota l'àrea d'estudi.
- *INE Instituto Nacional de Estadística*. (www.ine.es)
 - *Series históricas de población (1900-1991)*
 - *Cifras oficiales de población de los municipios españoles (des de 1996)*
 - *Censo de población y viviendas (2001)*

Fig. 1.1

Collage digital elaborat amb les "Minutas cartográficas" redactades en 1898, 1899 i 1900 per als municipis de l'Alcoià i El Comtat.

1.4.- ESTAT DE L'ART.

Si bé ha resultat difícil trobar altres treballs referits a la estructura morfològica territorial de les comarques de l'Alcoià-Comtat, encara ha sigut menys prolífica la recerca d'estudis sobre la seua evolució. La gran majoria d'investigacions sobre la comarca venen de l'àmbit de la geografia humana i la història. L'àmbit geogràfic d'estos treballs no s'ajusta necessàriament a l'àrea d'estudi del present TFM, però o bé engloben la comarca dins altres unitats majors o en tracten alguna de les seues parts.

Entre els treballs de geografia abunden els de caràcter demogràfic i sociològic d'estudis de població i envelliment de la població rural, o sobre l'estructura dels sistemes productius a la comarca. Destaquen els autors Jordi Tormo Santonja i Carlos Cortés Samper com dels més prolífics en articles i treballs de caire geogràfic i humanístic.

Jordi Tormo Santonja, en la seua tesi doctoral "*Mariola, sistema productivo y estrategia territorial*" (2011) realitza un estudi demogràfic, del mercat de treball i les estructures empresarials a més d'introduir algunes iniciatives de caràcter ambiental. Altres articles d'este autor son "*Balance del siglo XX. Pasado, presente y futuro de la población de El Comtat*" on s'analitza l'evolució demogràfica de l'esmentada comarca. En altre article, "*La presión urbanística en las comarcas interiores alicantinas*" (2009) l'autor fa un repàs a diversos projectes d'urbanització als municipis de l'interior de la província, trobant-se entre ells alguns plantejats a l'àrea d'estudi, afortunadament inconclusos o no realitzats. L'estudi i les conclusions d'este article son de caire econòmic, estadístic i social, però no mancat d'interès per al present treball.

Carlos Cortés Samper també desenvolupa el seu treball en el camp de la geografia. En el llibre "*Población y economía rural en la montaña de Alicante*" (2009) aborda temes similars als de Jordi Tormo però amb un enfocament geogràfic més centrat en els nuclis rurals de la regió muntanyosa de la província d'Alacant, establint una delimitació de l'àrea d'estudi basada en aspectes demogràfics, que inclou municipis integrats a les comarques que son objecte d'estudi en el present treball. Resulten interessants els estudis demogràfics realitzats i el plantejament envers a la possible existència d'un canvi de dinàmica demogràfica a l'alça en les àrees rurals. Cal entendre en este punt que el citat estudi naix arrel d'una tesi doctoral de 2005, any en què encara no havia començat l'actual conjuntura econòmica i els símptomes de millora venien de la mà de diversos projectes com els mencionats a l'article de Jordi Tormo.

També des de la branca de la geografia, però adoptant un punt de vista més paisatgístic, María Hernández Hernández fa un exhaustiu estudi dels paisatges i les estructures agràries de les comarques alacantines a la seua tesi doctoral *“Los espacios agrarios tradicionales de la provincia de Alicante: Evolución e impactos ambientales”* (1996) on s'aborden temes morfològics generals referents a les terres de cultiu de la província d'Alacant, plantejant diferent casuística observada entre altres, a les comarques de l'Alcoià i El Comtat. El treball es centra bàsicament en la evolució de diverses estructures agràries, amb especial èmfasis sobre els abancalaments i les seues transformacions, degradació i conseqüències en el territori i el paisatge.

Resulta molt més prolífica la successió de bibliografia referent a estudis arqueològics i històrics referents especialment a la comarca del Comtat, que conta amb un patrimoni arqueològic extens que abasta sobretot des de finals de la prehistòria fins a l'inici de la colonització romana. L'any 1996 aparegué publicat un recull d'articles i treballs sobre història anomenat *“Historia de l'Alcoià, El Comtat i la Foia de Castalla”* que ha servit de referent per a fer una aproximació històrica a la comarca.

Per a trobar més referents a la estructura territorial de la comarca cal acudir a organismes oficials, entre els quals hi ha diversos treballs de tipus propositiu i analític, com per exemple:

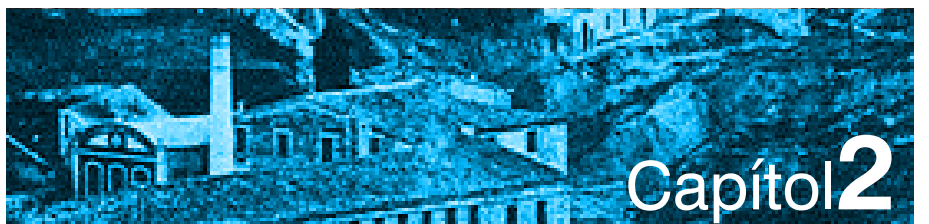
- La Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana (ETCV) que estableix per a les comarques de l'Alcoià i el Comtat l'àrea funcional d'Alcoi. De caràcter molt sintètic i marcant grans línies estratègiques, sense la concreció d'actuacions i establint iniciatives diverses difícils de compatibilitzar.
- -Conjunt de normatives i plans d'acció territorial de diversa índole, de caràcter sectorial per al conjunt de la comunitat valenciana i sense establir relacions entre ells. Trobem el Pla d'Acció Territorial sobre prevenció de Riscs d'Inundació (PATRICOVA), el Pla d'Acció Territorial de Corredors d'Infraestructures i el Pla d'Acció Territorial Forestal de la Comunitat Valenciana (PATFOR), i el no aprovat Pla d'Acció Territorial d'infraestructura verda i Paisatge de la Comunitat Valenciana (PATPCV).
- -Conjunt d'estudis sobre el paisatge del territori valencià, de caràcter analític i amb la finalitat de cartografiar i millorar les diferents normatives de protecció del medi, amb especial menció a l'estudi del paisatge visual de la comunitat valenciana.
- -Normatives i plans municipals per al desenvolupament local. Resulta

especialment curiós el document anomenat “Estratègia Territorial de Cocentaina” que després de fer una anàlisi de la problemàtica i situació urbanística de la ciutat, proposa tres possibles línies a seguir en el desenvolupament municipal, en funció del grau de desenvolupament. La nota curiosa recau sobre la qualificació de “territorial” ja que només abasta el territori municipal.

En resum, els treballs aportats fins al moment sobre l'àrea d'estudi o be pertanyen a treballs humanístics que entren poc en la morfologia del territori com és el cas dels treballs de geografia humana, o be donen pinzellades molt generalistes i analítiques, com son els plànols informatius a nivell regional de les diferents actuacions estratègiques, o les característiques evolutives dels cultius abançalats, encara que este últim té, si fa no fa, un gran valor en quant a que estableix unes pautes assumibles per a l'àrea d'estudi.

Es troben a faltar estudis concrets sobre les repercussions morfològiques en el territori, i especialment sobre les trames rurals, dels processos urbans característics dels segle XX: expansió urbana, suburbanització, industrialització, implantació d'infraestructures territorials, etc. I és per això que este treball pretén abordar eixe tema des d'un punt de vista principalment morfològic, com un pas inicial i acotat per a una millor caracterització de la evolució territorial i la comprensió dels efectes dels canvis funcionals sobre el territori estudiat.

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL
DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

MARC TEÒRIC

2.1.- DINÀMIQUES MORFOLÒGIQUES DE GENERACIÓ URBANA EN ÀREES MEDITERRÀNIES.

2.1.1 - La ciutat compacta i la seua relació amb el territori.

En base als seus orígens, A.E.J. Morris estableix cinc categories repartides en dos grans grups per a classificar les ciutats medievals. Dins del primer grup, el de les ciutats de creixement orgànic, distingeix entre ciutats d'origen romà, els burgs i les ciutats desenvolupades a partir d'aldees. En el segon grup trobarem aquelles ciutats que han sigut fruit de planificació específica, emfatitzant sobretot la figura de la ciutat *bastida*, més pròpia del nord d'Europa. A l'àrea d'estudi trobarem sobretot ciutats i poblacions pertanyents al primer grup, però amb una clara influència de les "cartes de poblament" en la evolució i consolidació d'algunes elles.

La ciutat mediterrània acostuma a caracteritzar-se per la seua compacitat i la clara separació entre el paisatge urbà i el paisatge rural. Este fenomen s'ha observat de manera independent a l'origen fundacional de les ciutats. Ja les primeres ciutats romanes fundades al territori valencià es conformaven d'un teixit urbà compacte i en molts casos, es trobaven envoltades de muralles. Les ciutats medievals, tant les fundades sobre ciutats d'origen clàssic com les de nova aparició, continuaran este model en el que la *civitas* (la societat urbana) marcarà la seua distinció amb el mon rural concentrant-se en la *urbs* (DEMATTEIS 1996).

A l'edat mitja era la pròpia *civitas* la que establia la base de la relació entre ciutat i territori. Aquesta relació, de caràcter jeràrquic, es basava en el control que la burgesia, aristocràcia i clero exercien sobre el mon rural i els mitjans de producció, en un inici agraris i en una segona fase, també industrials. Els estaments de poder colonitzaven el territori amb masies, alqueries, aldees i altres assentaments humans per a assegurar el màxim aprofitament de les terres productives, assentant els inicis de moltes de les poblacions actuals.

S'ha vist en aquesta dicotomia un paral·lelisme amb la divisió *domus*(urbana)-*vila*(rural) que establia la societat romana en que les famílies patrícies o molt riques de les urbs romanes mantenien predis i viles dispersos en el territori amb una doble finalitat lúdica i productiva (DEMATTEIS 1996). Un concepte d'apropiació del territori que sembla haver-se transmès en certa forma fins a l'actualitat, i que reprendrem al tractar el tema de la dispersió urbana i l'habitatge de segona residència, entre altres.

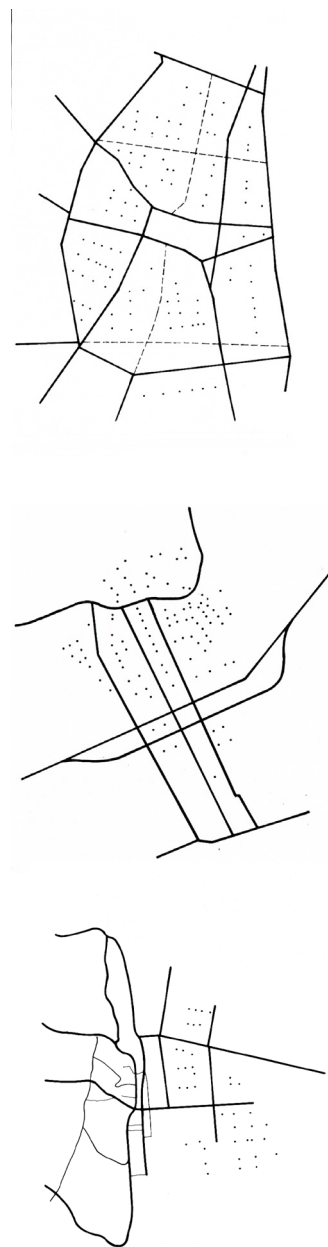

Fig. 2.1
BARBA, Rosa (1981). Model con-
cèntric (1); model direccional (2) i
model dual (3). Exemplificat amb
les ciutats de Mataró, Vilanova i la
Geltrú, i Balaguer, respectivament.

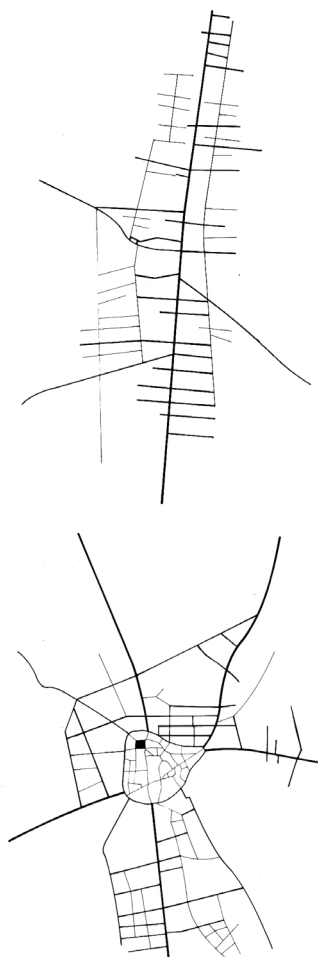

Fig. 2.2

BARBA, Rosa (1981). Model lineal (1); i model radial (2). Exemplificat amb les ciutats de Granollers i Vic, respectivament.

El control militar del territori ha establert una altra situació de relació de les ciutats amb el territori en el seu origen. La forta inestabilitat dels períodes de la baixa edat mitja propiciaven la compacitat i l'emmurallament de les urbs, a més d'establir una complexa xarxa de castells, burgs i torres de vigilància que colonitzaven el territori, propiciant l'aglomeració o la situació d'assentaments rurals propers, a l'abast de la seua protecció.

A més de la evident influència de la topografia inicial en la ubicació i forma de les ciutats compactes mediterrànies, serà el propi model d'ocupació del territori generat en cada cas particular el que, junt a les limitacions topogràfiques, fixe els condicionants per al seu creixement. Uns condicionants que també son extensibles a la resta d'assentaments humans sobre el territori, i que en els casos de creixement orgànic establiran una estreta relació entre nous teixits urbans i la estructura rural preexistent.

En un estudi realitzat sobre la forma de les ciutats a Catalunya, s'han tipificat cinc models urbans sobre la diferent relació que prenen centre, extensió, infraestructura territorial i topografia (BARBA 1981). A saber, lineal, radial, concèntric, direccional i dual. Esta tipificació és extensible a altres àrees mediterrànies com la que és objecte d'estudi, i posa de manifest la relació entre forma urbana i territori. S'observen sempre primeres fases expansives que aprofiten les infraestructures territorials com a base de creixement, seguint el traçat de camins i transformant parcel·lars rurals en parcel·lars urbans. En estadis més avançats, entrant en època moderna, el planejament urbà posarà fi en gran mesura a algunes de les pràctiques orgàniques d'expansió de les urbs, encara que continuarà observant-se la evident influència de la topografia, les infraestructures territorials i les condicions morfològiques del centre per a cada cas particular.

2.1.2 - Suburbanització i processos de dispersió urbana.

El fenomen de la suburbanització, en el seu origen, reflecteix dinàmiques diferents respecte a la percepció del territori en funció de trobar-nos a regions mediterrànies o nord-europees. Als països anglosaxons s'ha entès el procés de suburbanització com una colonització del món rural mitjançant l'expansió de la *urbs*, que s'apropia del territori rural i el transforma en ciutat. En canvi, a les regions mediterrànies, en inici s'entendrà la suburbanització com una expansió de la *civitas* (societat urbana) sobre el món rural. És a dir, els nous espais suburbans encara que vinculats a processos de difusió de la ciutat, conservaran el seu caràcter rural. Ciutat jardí en el cas dels països anglosa-

xons. El jardí de la ciutat, a les àrees mediterrànies (DEMATTEIS, 1996).

No obstant, el procés de suburbanització és complex i les dinàmiques que el motiven resulten diverses en funció dels paràmetres socioeconòmics, espacials i temporals. Els analistes coincideixen en marcar dos períodes fonamentals en els processos suburbans. Per a acotar i simplificar la comprensió d'estos processos, es parlarà de Període Industrial i Període Post-industrial, i s'explicaran des del punt de vista del creixement de les ciutats mediterrànies i la seua expansió territorial.

PERÍODE INDUSTRIAL: És sabut que les primeres migracions de població rural cap a les ciutats i la creixent insalubritat dels centres urbans tradicionals abocaren en la demolició de muralles i expansió dels nuclis antics mitjançant eixamples. No obstant, al iniciar les ciutats mediterrànies la seua expansió incontrolada, a inicis del segle XX, molts dels intents de control d'estes expansions es veuran desbordades per la demanda, i el creixement de moltes perifèries de ciutats adoptaran el model funcional anglosaxó de les ciutats dormitori, però mantenint la tipologia d'habitatge en altura, adquirint d'esta manera densitats edilícies i demogràfiques elevades (DEMATTEIS, 1996).

S'inicia així una progressiva expansió de les corones urbanes, fruit de la industrialització de la ciutat, que adopta un esquema de jerarquia del centre respecte les perifèries. Les àrees centrals, normalment barris dels primers eixamples de les ciutats i algunes àrees de reforma interior dels nuclis antics, assumeixen els serveis i les funcions terciàries i de control respecte les perifèries i els barris dormitori, que depenen del centre.

PERÍODE POST-INDUSTRIAL: Els canvis morfològics i funcionals que comencen a apreciar-se al llarg de la segona meitat del segle XX a les ciutats europees s'atribueixen a un canvi de model en el que s'han vist els efectes de la crisi industrial de l'Europa occidental entre 1975 i 1983, que desembocà en una terciarització generalitzada de l'economia (FERNANDEZ, 2003) junt a l'evolució de les vies de comunicació d'alta capacitat, la mobilitat de l'individu i l'anomenada *revolució de la informació* (ASCHER 1995). Estos canvis permeten expandir les funcions de la ciutat de manera fàcil fora dels seus límits. La nova era del consumisme genera nous patrons de consum, oci i treball que es recolzen en estos nous models i el retroalimenten.

Es parla ara del concepte de **ciutat difusa** (FERNANDEZ, DEMATTEIS, RUEDA, i altres) que engloba una gran quantitat de fenòmens i morfologies concretes dins del que ve a ser un efecte dinàmic que estableix jerarquies complexes sobre el territori. Este nou punt de vista expandeix els límits de les ciutats i les

àrees funcionals molt més enllà dels límits administratius establint una nova escala en la concepció urbana, la dels *sistemes funcionals urbans* (DEMATTEIS 1996) que defineixen àmbits de mobilitat pendular quotidiana.

Esta nova escala urbana i territorial produeix una desconcentració urbana respecte als nuclis i ciutats principals i retroalimenta els processos de suburbanització, esta vegada dins del procés general de creació de ciutat dispersa afavorint una certa disminució demogràfica d'algunes àrees urbanes centrals.

Alguns autors defenen que estes noves dinàmiques, lluny de debilitar els centres urbans tradicionals, permeten una renovació i rehabilitació dels mateixos al alliberar-los de la pressió a que els sotmetia la condició de centralitat (FERNÁNDEZ 2003). La ciutat dispersa i els nous creixements que estableixen ocupacions complexes del territori afavoreixen la connectivitat del món rural a tota esta xarxa terciària, és a dir, creen una *civitas* que ocupa lliurement el territori, i elimina paulatinament la segregació entre societat urbana i societat rural.

En canvi, semblen més les veus que manifesten una creixent preocupació en la dependència de l'automòbil, la baixa sostenibilitat, i el creixement desequilibrat i devastador que creen estes noves dinàmiques sobre el territori (DEMATTEIS, RUEDA, i altres).

2.1.3.- L'habitatge de segona residència.

L'habitatge de segona residència és un fenomen generalitzat en l'arc mediterrani i particularment a les terres valencianes, englobat dins del model de colonització difusa del territori. A diferència del model anglosaxó de ciutat jardí, la suburbanització de segona residència respon a un model urbà complex, en que el desenvolupament congestiu dels nuclis urbans i l'enyorança de la vida rural propicia una "fugida al camp" (SORRIBES, 1983).

Un fet característic de l'habitatge de segona residència a l'àrea d'estudi és el seu caràcter difús. Pot desenvolupar-se mitjançant processos urbanístics controlats, amb un procés habitualment d'urbanització, parcel·lació i edificació de baixa densitat. Però, no és esta la pràctica habitual, ni l'essència del fenomen.

El model més generalitzat el trobem en la disseminació de cases o xalets, normalment construïts en parcel·les agrícoles i recolzats en la xarxa de camins rurals. Una infraestructura no adaptada a la mobilitat que va a generar-se

amb el nou ús de les parcel·les, amb els consegüent perill de congestió (OLMOS 1983). Tampoc està planificada la infraestructura per als serveis bàsics, no només les dotacions de sòl públic sinó els subministres de aigua, llum i sanejament, que són implantats d'una manera progressiva i desordenada a iniciativa dels particulars.

S'han vist en la causa d'estes dinàmiques diversos factors associats als canvis socials i econòmics a partir dels anys 60 i 70, alguns d'estos factors són:

- Motorització i reducció dels temps de desplaçament.
- Enyorança del camp. Treballadors dels sectors industrial i terciari que provenen del món rural i busquen reprendre el contacte en moments d'oci.
- Mala qualitat dels teixits i habitatges urbans densos. Fruit del ràpid creixement de les àrees urbanes.
- Expansió de necessitats individualistes, o aspiració a un model més burges per part de classes socials menys afavorides.
- Laxitud en la interpretació i aplicació de la llei del sòl per part de municipis i particulars.

Els efectes del fenomen són diversos i en major part negatius en quant que té repercussions econòmiques, mediambientals, legals i socials. En primer lloc, el dany generat als teixits de caire agrari i al medi natural és irreparable al tractar-se d'un procés difícilment reversible. La manca d'infraestructures inicials acaba repercutint en un cost addicional als municipis, que es troben en una situació difícil de resoldre quan les àrees fortament suburbanitzades mitjançant processos il·legals comencen a demandar un augment en la quantitat i qualitat dels serveis.

Però, una de les reflexions més interessants és la de que la possibilitat en si de fugida de la ciutat acaba generant desinterès en la pròpia habitabilitat i amabilitat dels teixits urbans, amb el consegüent procés de retroactivitat (RAMÍREZ 1983).

2.2.- EL MEDI FÍSIC I RURAL

2.2.1 - Espai rural i ruralitat.

La definició del concepte de ruralitat, o espai rural, presenta hui en dia certes dificultats associades als canvis que sofreix actualment la societat i el territori, com ja hem vist a l'apartat 2.1.2

Les característiques històriques dels espais rurals presentaven un clar contrast amb el món urbà. Nuclis de població escassa, dispersió relativa, escassetat de serveis, importància de les activitats agropecuàries en l'economia... Però hui en dia no és possible mantenir esta visió del món rural de manera generalitzada. No es poden establir criteris concrets que puguen delimitar clarament el món rural. Naix, als països més desenvolupats, una cultura comú per al camp i per a la ciutat (GÓMEZ 1991).

Però, sí que continua observant-se una voluntat delimitadora en diversos autors i organismes oficials. Entenem esta necessitat basada en les clares diferències que en la realitat es troben respecte al món urbà i que són fonamentals a l'hora de planificar i gestionar el territori. Pot arribar a parlar-se de graus de ruralitat, en un *contínuum* que oscil·la en el territori entre allò completament urbà i allò completament rural.

A la unió europea no existeix un consens que establisca els criteris per a considerar el grau de ruralitat d'un nucli o àrea. A països com Espanya, Itàlia, França o Alemanya el factor principal recau sobre la població. En canvi, a altres com el Regne Unit, Bèlgica, i Holanda, el criteri és territorial (CORTÉS 2009).

La legislació espanyola defineix el medi rural com a "*l'espai geogràfic format per l'agregació de municipis o entitats locals menors que posseeixen una població inferior a 30.000 habitants i una densitat inferior a 100 habitants per quilòmetre quadrat*". Com es pot observar, es tracta d'uns criteris poblacionals de gran laxitud al englobar dins de l'espai rural poblacions que ja poden ser considerades d'una certa magnitud.

Carlos Cortés Samper estableix en la seua tesi doctoral "*Población y economía rural en la montaña de Alicante*" el límit de 2.000 habitants per a la consideració de municipi rural. Ateses les característiques de l'àrea d'estudi es considera més oportuna esta classificació. En tot cas, no cal oblidar que són

habituals els sistemes que estableixen jerarquies entre centres urbans i nuclis rurals. És sobre estes estructures sobre les que es desenvolupen els nous conceptes de ciutat difusa estesa en el territori i sense límits concrets.

2.2.2 - El concepte de paisatge cultural.

El paisatge cultural en la seua concepció moderna apareix amb la necessitat de caracteritzar les transformacions que sofreix el territori baix l'acció humana. La majoria dels paisatges actuals es veuen sotmesos a aquesta pressió antròpica en major o menor mesura de manera que es pot parlar d'una doble vessant natural i cultural en la concepció del paisatge (SAUER 1925).

D'una banda el paisatge natural basa la seua forma en dos factors bàsics, clima i geomorfologia. El pas del temps determina les característiques del paisatge en un moment determinat generant inclús canvis sobre els factors inicials.

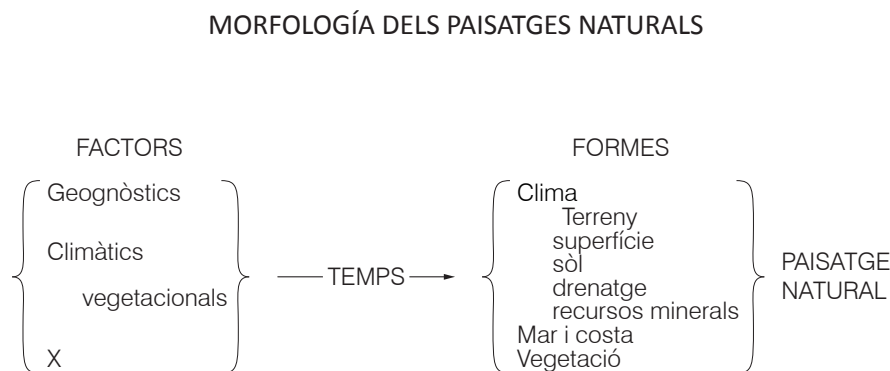
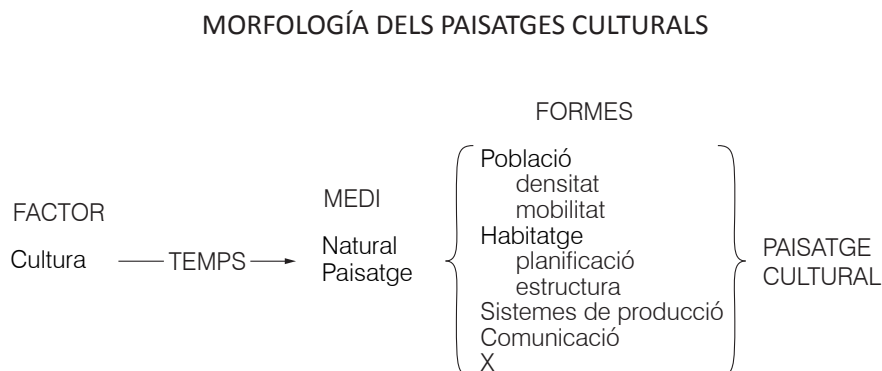

Fig. 2.3
SAUER, Carl. O (1925). MORFOLOGIA DELS PAISATGES NATURALS. "The Morphology of landscape". Reelaborat.

Per altra banda, els efectes de l'ésser humà sobre el territori son decisius en quant a la forma final que presentarà un paisatge. Per mitjà de la expressió cultural, les persones fan ús de les formes naturals, en molts casos transformant-les, en altres destruint-les Això implica que el factor cultural serà tant més influent en la transformació del paisatge en quant més estesa o avançada siga una societat, i que un canvi cultural implicarà necessàriament un canvi en el paisatge (SAUER 1925).

Fig. 2.4
SAUER, Carl. O (1925). MORFOLOGIA DELS PAISATGES CULTURALS. "The Morphology of landscape". Reelaborat.

La UNESCO defineix els paisatges culturals com a “*l’acció combinada de la natura i l’èsser humà*”. Son il·lustratius de la evolució de la societat i els assentaments humans a través del temps, baix la influència de les restriccions físiques i/o les oportunitats que brinda l’entorn natural i les successives forces socials, econòmiques i culturals, tant internes com externes.

A la definició s’afegeix: Els paisatges culturals reflecteixen amb freqüència tècniques específiques d’us sostenible de la terra, prenent en consideració les característiques i els límits de l’entorn natural en què s’estableixen, i una relació espiritual específica amb la naturalesa.

A més a més la UNESCO estableix tres categories principals per als diversos paisatges culturals:

- **Paisatges clarament dissenyats i creats intencionadament per l’èsser humà.**
- **Paisatges orgànicament evolutius.** Els quals sorgeixen de la interacció sense planificació prèvia entre natura i ésser humà. Son fruit d’un imperatiu inicial social, econòmic, administratiu i/o religiós.
- **Paisatges culturals associatius.** Que inclús sense haver patit una acció humana directa, presenten connotacions religioses, artístiques o culturals rellevants per a una societat.

La CARTA DE CRACOVIA diu dels “*paisatges com a patrimoni cultural*” que son el resultat i el reflex d’una interacció prolongada a través de diverses societats entre l’èsser humà, la natura i el medi ambient físic. I afegeix: en moltes societats, els paisatges estan relacionats i influenciats històricament pels territoris urbans pròxims.

El NATIONAL PARK SERVICE (NPS) dels EUA defineix un paisatge cultural com a una àrea geogràfica (incloent tant els recursos culturals com naturals, i la vida silvestre o animals domèstics en ell), associat a un esdeveniment històric, activitat, personatge o altra mostra de valor cultural o estètic. A més classifica quatre tipus no excloents de paisatge cultural: llocs històrics, paisatges històrics dissenyats, paisatges històrics vernacles i paisatges etnogràfics.

Podem observar com els diferents organismes reguladors esmentats fan una aproximació al paisatge cultural des del punt de vista patrimonial, i busquen la classificació dels paisatges segons el seu valor de conservació.

Sembla que queda exclòs de les definicions oficials el caràcter holístic que se li dona al concepte des d'àmbits més propers a la geografia, i que donen cabuda a una comprensió més ampla del paisatge com a element que ens envolta completament i que es troba en un canvi continu. No obstant, resulta remarcable la puntualització que fa la CARTA DE CRACOVIA al remarcar la importància dels assentaments urbans en la transformació del paisatge.

2.3. LA INFLUÈNCIA DEL PLANEJAMENT EN LA FORMA URBANA I EL TERRITORI.

2.3.1 – Processos de creació de teixit urbà. Formes planificades i formes no planificades.

La construcció de la ciutat és parcel·lació, urbanització i edificació. Tres processos que no són simultanis ni encadenats sempre de la mateixa manera i que de la varietat en què es combinen en el temps i l'espai originen la riquesa morfològica de les ciutats (SOLÀ-MORALES).

Entendrem el *procés de parcel·lació* (P) com a la transformació de sòl rural en urbà de manera que se li atribueixen usos urbans al sòl. Es segrega l'espai dels viaris i espais públics del de les edificacions. Es creen solars per a l'edificació agregant, dividint o redistribuint les propietats rurals anteriors. El *procés d'urbanització* (U) serà aquell en què es construeixen els elements físics col·lectius de la ciutat. I el *procés d'edificació* (E) correspon a la construcció dels habitatges, indústries, edificis públics, etc.

La sistematització del procés de creació de teixit en estos tres processos (P+U+E) permet identificar diferents tipologies dins de la morfologia urbana,

i ens serveix per a explicar tant aquelles formes resultants d'una planificació prèvia com aquelles sorgides del creixement orgànic.

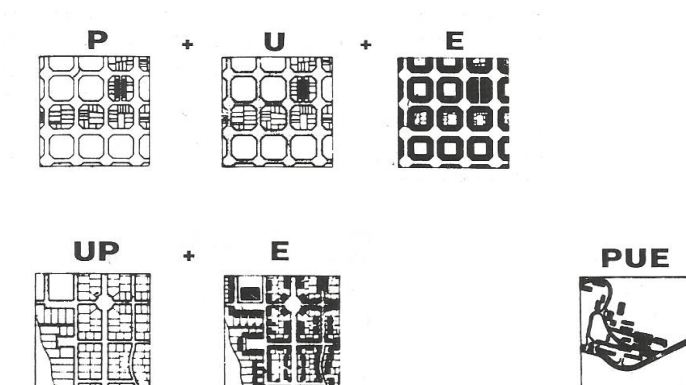
Les formes *planificades* acostumen a presentar els tres processos esmentats dins del procediment general de creació de teixit urbà.

L'exemple (P+U+E) és el paradigma de l'aplicació d'estos tres processos per separat i en ordre, de manera que primer es transforma el sòl rural en urbà i es tracen les noves alineacions i parcel·les (P). Els diversos agents interessats en la creació de ciutat van adquirint i executant paulatinament les diverses obres de dotació d'infraestructures i espais públics (U) per a procedir amb l'edificació (E). D'una manera similar s'operava també amb els primers processos de reforma interior, només que aquesta vegada l'espai sobre el que es duia a terme el procés no es tractava de sòl rural sinó igualment urbà.

La creació de **ciutat jardí** aglutina els processos de parcel·lació i urbanització en un mateix procés (PU+E). El caràcter comercial de què un únic agent prepare grans superfícies de sòl per a la venda de parcel·les a particulars sol ser el motor d'este tipus de teixit. Este procés és comparable al seguit en processos recents de transformació del sòl mitjançant Programes d'Actuació Integrada, on la parcel·lació i urbanització de grans superfícies de terreny han sigut una constant.

Quan els tres processos s'executen mitjançant una mateixa actuació (PUE) estem parlant de la creació de **polígons**. Esta forma d'actuar és típica de l'aplicació de teories urbanístiques pròpies del moviment modern i es caracteritza per la importància de la edificació dins del procés, i per crear teixits autònoms i uniformes tant el espai com en edificació moltes vegades desvinculats de la resta de la ciutat.

Fig. 2.5
SOLÀ-MORALES, Manuel(1993).
Esquemes P+U+E, UP+E, PUE.
"Les formes de creixement urbà".
Edicions UPC.

Quan parlem de *formes no planificades* estem parlant de processos en els que l'únic procés imprescindible, lògicament, és el de l'edificació, i pot arribar a prescindir-se dels demés. Parlem sobretot dels processos de creixement orgànic de les aldees i els nuclis originaris de les ciutats, però també de processos de colonització del territori més marginals.

El **creixement orgànic** (U+P+E) pot tenir en la progressiva transformació de les estructures rurals en urbanes el seu motiu generador més estès. Es tracta de la transformació directa de les infraestructures rurals en infraestructures urbanes, assumint el traçat primigeni (U) per a posteriorment transformar les parcel·les rurals en urbanes (P) i edificar (E). Observant com l'alteració de l'ordre dels factors, en este cas, altera completament el producte.

Quan prescindim del procés urbanitzador ens trobem en una situació on l'estructura rural es veu suportant una transformació urbana (P+E) sense cap tipus de millora de serveis ni infraestructures comunes, és el cas dels **barris marginals** en alguns països, i les **agrupacions de segones residències il·legals**, pràctica bastant habitual a la nostra geografia.

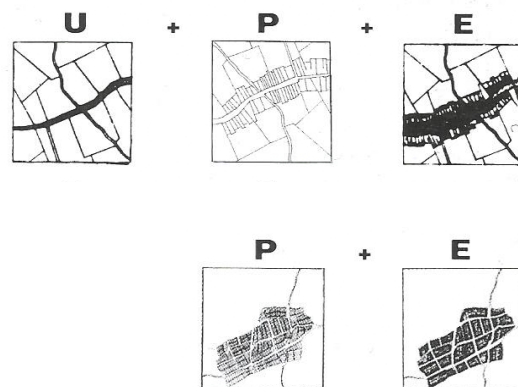

Fig. 2.6
SOLÀ-MORALES, Manuel(1993).
Esquemes U+P+E, P+E. "Les formes de creixement urbà". Edicions UPC.

2.3.2 – La influència de les infraestructures en la expansió urbana.

Al parlar d'infraestructures en este apartat es parla principalment de mobilitat. Del transport de persones i mercaderies a través del territori.

L'auge de les infraestructures va molt lligat a l'auge de la industrialització i de la motorització de la mobilitat. Vehicles més ràpids necessiten un medi físic més adient a la velocitat. Cada vegada mes independents del marc físic sobre el que recorren, les infraestructures son la base de la modificació dels esquemes funcionals territorials, i en conseqüència actuen sobre la morfologia

del territori.

La generalització en l'ús del vehicle privat i les vies ràpides estan en la base de les noves organitzacions territorials i la dispersió. Especialment en l'aparició dels creixements al llarg d'estos eixos de comunicació, i més recentment en l'origen de la *Metàpolis*, que poden descriure's com estructures en el territori de ciutats mitjanes organitzades en xarxa.

En la evolució de moltes ciutats podem observar que abans de la expansió de les grans vies de comunicació estes creixien principalment per agregació, amb una forta dependència del centre, amb la constant del recolzament en les infraestructures.

Carreteres – i camins - es troben en la base estructural de molts dels primers creixements urbans dels nostres pobles i ciutats. Davant la falta de planejament i auge en la expansió demogràfica, les dinàmiques *orgàniques* - o no planificades - sempre s'han fet servir d'allò que ja tenien a mà: la infraestructura bàsica del territori, una mena de connexió fàcil i directa.

Les vies ràpides modernes no permeten esta connexió immediata i *orgànica*, però funcionen de manera similar en quant a que generen noves àrees d'atractiu territorial per a la expansió i la implantació d'usos. Un exemple de les noves dinàmiques d'implantació territorial son les *edge cities* als EUA, on s'aprofiten nodes viaris i punts d'accés. Si parlem de ferrocarrils, la implantació és similar, les estacions actuen com elements concentradors d'activitat.

2.3.3 – La llei urbanística al territori valencià.

Amb anterioritat a la llei del sòl de 1956 hi havia existit diverses normatives de caire higienista com son les legislacions d'eixample i reforma interior del segle XIX o les "*Instrucciones Técnico-Sanitarias para los pequeños municipios*" de 1923. A partir de la llei del sòl i en base a ella, es desenvoluparà el marc normatiu que regeix actualment la planificació urbanística i els aprofitaments i usos del sòl a Espanya.

- **Llei del sòl de 1956.** Estableix la necessitat de realitzar plans d'ordenació urbana i classificar el sòl en urbà, reserva urbana i rústic. Per a les poblacions menudes que no tenen pla d'ordenació aplica unes normes subsidiàries redactades per una comissió territorial. En sòl rústic permet un aprofitament de 1m³ per cada 5m² de parcel·la. Es basa en el caràcter social del procés urbanitzador, en el repartiment de costos entre

els propietaris i la reparcel·lació necessària per a poder generar solars edificables.

- **Llei del sòl de 1975.** Es fonamenta sobre la base de l'anterior Llei. Classifica el sòl en urbà, urbanitzable no programat, urbanitzable programat, i no urbanitzable. Introdueix el concepte de paisatge a la legislació. Elimina l'aprofitament màxim en sòl no urbanitzable i limita la possibilitat de construcció en este sòl a edificacions destinades a l'explotació agrícola.
- **Llei del sòl de 1992.** Regula el procés urbanitzador a través de la adquisició de drets sobre el sòl. Va ser derogada quasi en la seua totalitat per envair competències autonòmiques.
- **Llei del sòl de 1998.** Posterior a la liberalització del sòl suposa un canvi en la consideració de la classificació al atribuir el caràcter de sòl urbanitzable a tot aquell que no obtinga la consideració d'urbà o no urbanitzable. És a dir, es passa de la necessitat de justificar la producció de àrees urbanitzables a la necessitat de justificar que un sòl no pot ser urbanitzat.
- **Llei del sòl de 2007.** recupera la necessitat de justificar la classificació de sòl urbanitzable front a la situació anterior.

A partir de la creació de l'estat de les autonomies, la generalitat obté competències en matèria d'ordenació del territori i gran part de la legislació en esta matèria passa a regular-se des de l'entitat autonòmica. Les principals lleis en matèria urbanística són:

- **Llei reguladora de l'Activitat urbanística (LRAU)** de 1994. Crea i regula la figura de l'agent urbanitzador, que junt la posterior liberalització del sòl acaba per ser el precedent de la manera de fer urbanisme d'estos últims anys al atorgar a particulars la potestat de desenvolupar plans urbanístics sense necessàriament ser propietaris del sòl.
- **Llei Urbanística Valenciana. (LUV)** de 2005.
- **Llei d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Paisatge (LOTUP)** de 2014. Es tracta d'una llei de caràcter global que pretén aglutinar la regulació urbanística, territorial i de paisatge, fins el moment fragmentada en diverses directrius.

Però ens interessa també, i especialment pel que refereix al present treball la legislació autonòmica en matèria de sòl no urbanitzable. Esta legislació regula les actuacions i drets sobre les parcel·les fora de l'àmbit urbà i urba-

TERRENOS PROXIMOS A LOS CASCOS URBANOS

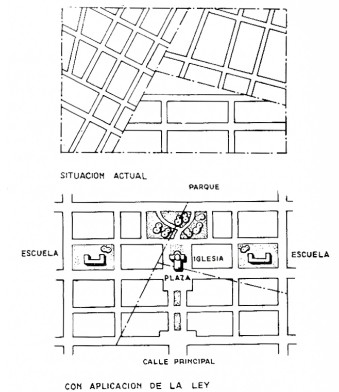

Fig. 2.7
DE TERÁN, Fernando (1978) Esquemas explicativos de la Llei del sòl de 1956. "

nitzable. Trobem:

- **Llei 4/1992 del Sòl No Urbanitzable.** Busca suplir la falta de regulació de la llei estatal en esta matèria, sobretot en l'àmbit de la construcció sobre este tipus de sòl. Admet, entre altres i a l'igual que les lleis i normatives precedents, el dret a edificar habitatges d'ús familiar sempre que no hi haja perill de formació de nucli urbà, i exigeix una parcel·la mínima d'una hectàrea amb una ocupació màxima del 2%.
- **Llei 2/1997 que modifica la Llei del Sòl No Urbanitzable.** Elimina la parcel·la mínima d'una hectàrea i refereix en este aspecte i de manera poc clara al planejament específic en cada cas, i al concepte d'unitat mínima de cultiu. Aporta noves mesures per a la excessiva divisió de parcel·les en sòl no urbanitzable.
- **Llei 10/2004 del Sòl No urbanitzable.** Regula de manera més extensa diverses casuístiques en sòl no urbanitzable, fixa la nomenclatura a usar en la planificació i atorga més competències als ajuntaments. En termes de requisits mínims per a poder edificar habitatges familiars recupera la parcel·la mínima d'una hectàrea i manté la ocupació màxima del sòl en el 2%.

Com podem observar, s'ha posat bastant èmfasis en els referents que les diverses lleis fan sobre la colonització mitjançant usos més pròpiament urbans de les àrees no urbanitzables en un intent de comprendre almenys de manera parcial quins processos poden afavorir la colonització dispersa del territori. Al respecte podem dir que la llei del 56 era més laxa en quant a considerar este tipus d'implantacions, encara que ja remarcava la imposició legal de en cap cas contribuir a generar agrupacions de caire urbà, remarcant la necessitat de conservar el caràcter de l'espai rural.

Esta premissa sembla mantenir-se més o menys constant durant les successives reformes. La legislació autonòmica regularà, a partir de l'any 1992 els condicionants per a ocupar sòl no urbanitzable, establint l'exigència de la hectàrea mínima, els famosos deu mil metres quadrats per a poder tindre una *casetta* al camp, que s'han convertit en el requisit vehicular de la rururbanització residencial actual en el territori valencià.

2.3.4 – El planejament territorial valencià.

A principi del segle XX, el creixent èxode rural cap a les ciutats començava a posar de manifest la incapacitat dels plans d'eixample d'assolir esta expansió sense precedents fent cada vegada més necessari una evolució en la manera d'afrontar el problema. Sorgiren aleshores les veus que posarien èmfasi en la necessitat d'una planificació més enllà de la simple expansió ordenada dels teixits urbans.

En el cas de València capital existia des de 1946, i en línia amb la preocupació per la expansió incontrolada de les ciutats, el "*Plan de Ordenación Urbana de Valencia y su cintura*", que actuava com a pla general del municipi però que englobava altres municipis de l'entorn metropolità de la ciutat, i estava regit per la "*Corporación Administrativa Gran Valencia*". Podríem parlar ací d'una de les primeres figures d'ordenació supramunicipal al territori valencià, però que en aquest cas es trobava quasi exclusivament supeditat als interessos de la capital, amb escassa o nul·la representació de la resta de municipis afectats (BURRIEL, 2009). Esta corporació es dissol en arribar el govern autonòmic i seria substituïda pel "Consell Metropolità de l'Horta".

La Llei del sòl de 1956 recollia les figures de *plan nacional* i *plan provincial*, com una constatació de la necessitat d'una coordinació territorial més enllà dels plans generals que donaven potestat quasi absoluta als municipis en matèria de planificació. No obstant, la influència d'estes figures fou escassa i només s'assumiren iniciatives de caràcter supramunicipal en alguns casos, com a les grans ciutats (DE TERAN, 1978).

L'estat de les autonomies atorga competències a estes en matèria d'ordenació del territori. Davant les carències en matèria d'ordenació del territori que patia la Llei del Sòl (tant la de 1956 com la de 1975) la Generalitat Valenciana desenvolupà la "Llei d'Ordenació del Territori (LOT)" de 1989, que establia dos instruments fonamentals en la ordenació del territori. El *Pla d'Ordenació del Territori de la Comunitat Valenciana* que tenia un caràcter global per al conjunt del territori valencià, i els *Plans d'Acció Territorial*, que podien tindre caràcter global per a àmbits més reduïts o ser sectorials en funció de determinades activitats o sectors.

No obstant, el *Pla d'Ordenació del Territori de la Comunitat Valenciana* (POT) no arriba a desenvolupar-se a causa de la complexitat exigida al document (BURRIEL, 2009) i com a alternativa es desenvolupa el *Pla d'Acció Territorial de Desenvolupament Urbanístic* (PDU) emparat per la LOT, i que veu la llum l'any 1995, però que a efectes pràctics no tindrà una repercussió directa en la

planificació, encara que estableix les bases de la estructura territorial actual. Per a l'àrea d'estudi s'observa ja la importància de l'eix Alcoi-Cocentaina-Muro, la configuració de nodes de recolzament rural i la consideració dels espais naturals de la Font Roja (parc natural des de 1987), la Serra de Mariola (parc natural des de 2002) i el Benicadell (paisatge protegit).

Aprofitant el mecanisme que atorga a l'administració la figura del Pla d'Acció Territorial, s'han desenvolupat altres normatives sectorials com el PATRICOVA (Pla d'Acció Territorial de Riscs d'Inundació de la Comunitat Valenciana) o el PATFOR (referent a l'ordenació forestal del territori valencià).

La llei d'Ordenació del Territori i Protecció del Paisatge (LOTPP) de 2004 continua permetent el desenvolupament de PATs i crea una nova figura en substitució del POT: La *Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana* (ETCV), la qual desenvolupa 25 objectius territorials dins un àmbit general del territori valencià, i defineix 15 àrees funcionals entre la que es troba la d'Alcoi i engloba les comarques de l'Alcoià i el Comtat.

Les línies fonamentals de la ETCV són similars a les del PDU, però amb un desenvolupament més extens en quant al tractament de nous termes en matèria de paisatge i infraestructura verda. Els últims anys han sigut prolífics en quant a la redacció de diversos Plans d'Acció Territorial, estudis de paisatge i normatives ambientals de les que encara no es pot conèixer la continuïtat i efectivitat.

APROXIMACIÓ A L'ÀREA I PERÍODE D'ESTUDI

3.1.- LES COMARQUES DE L'ALCOIÀ I EL COMTAT.

3.1.1.- Organització administrativa i funcional

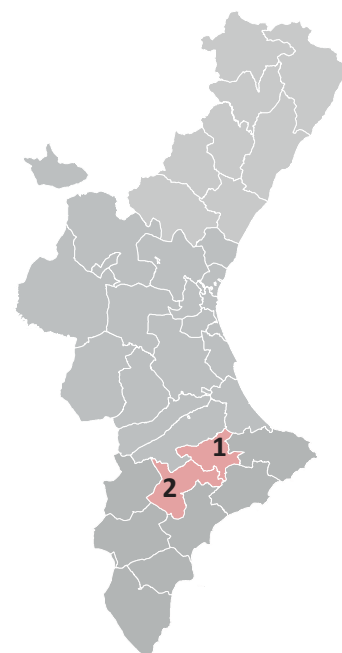
Les comarques de l'Alcoià i El Comtat agrupen un total de 36 municipis i conformen una àrea funcional que té el seu cap a Alcoi. La proposta oficial de Demarcacions Territorials Homologades (DTH) de 1987 estableix els seus límits i divisions de manera no oficial però que en la pràctica es pren com a referència per a la descentralització administrativa de diversos serveis. No va a posar-se èmfasi en les diverses propostes de comarcalització desenvolupades al llarg del segle XX ja que la concreció de l'àrea d'estudi es farà en base a criteris concrets del treball, i la delimitació inicial només pretén acotar una àrea del territori recognoscible segons criteris coneguts.

La Comarca d'El Comtat es troba geogràficament lligada al curs alt del riu Serpis i es correspon amb bastant exactitud amb la seua conca hidrogràfica, a excepció dels Municipis que formen la capçalera del riu, que es troben associats a la comarca de l'Alcoià, que manté una unitat espacial i comarcal un poc més complexa, i es subdivideix en dos subcomarques separades físicament per la serra del Menejador. Es tracta de la subcomarca de les Valls d'Alcoi, al nord; i la subcomarca de la Foia de Castalla, al sud.

Les comarques han estat vertebrades des de finals del segle XIX entorn a la carretera Nacional 340, que recorre el litoral ibèric des de Barcelona fins a Cadis. Actualment l'Autovia A7 exerceix esta vertebració funcional i de transport, ajudant a sobrepassar amplament les limitacions geogràfiques i generant importants canvis en la mobilitat de les persones. Les carreteres secundàries presenten una estructura fortament adaptada a la orografia. S'organitzen seguint les valls i aprofitant les vies naturals obertes per els cursos fluvials. A les comarques d'El Comtat i la subcomarca de les Valls d'Alcoi s'observa de manera més clara esta estructura ramificada que evidencia la forta influència de la orografia en la jerarquia entre els diversos nuclis de població. A la subcomarca de la Foia de Castalla, que presenta una orografia més plana, el traçat viari adopta una estructura més lliure. Aquesta, en forma de xarxa, permet establir una relació més homogènia entre els municipis.

La població es concentra prop de les infraestructures viàries, i disminueix a mesura que ens endinsem en les àrees més inaccessibles. S'observa una clara diferenciació entre els nuclis associats més directament a este eix, l'economia

Fig. 3.1
Comarques de l'Alcoià i El Comtat
dins del context del País Valencià.
1- El Comtat
2- L'Alcoià

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

Fig. 3.2

Subcomarques i principals poblacions de l'Alcoià-Comtat:

El Comtat:

- 1- Cocentaina
- 2- Muro de l'alcoi

Les Valls D'alcoi:

- 3- Alcoi
- 4- Banyeres

Foia de Castalla:

- 5- Ibi
- 6- Castalla

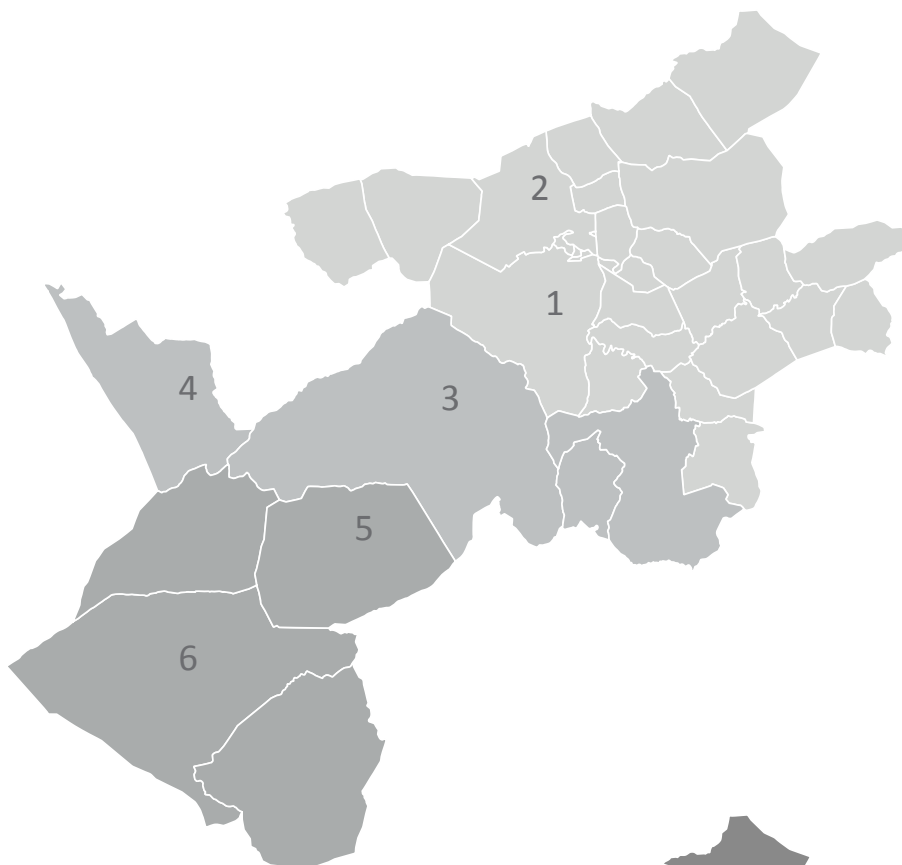

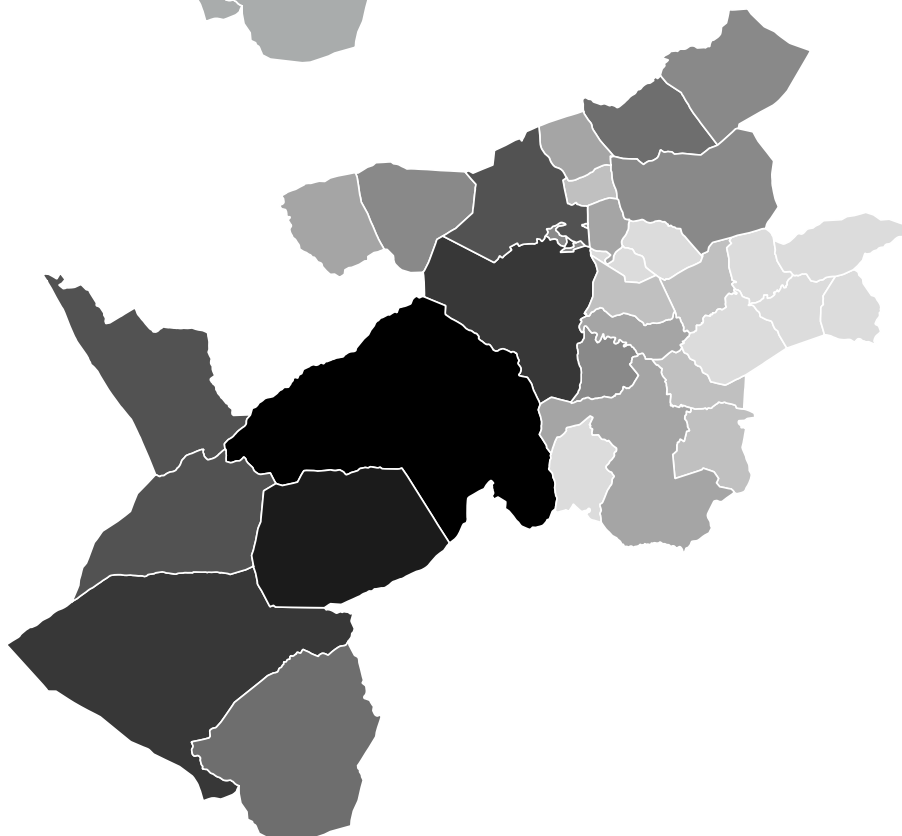
Fig. 3.3

Concentració de la població en les comarques de l'Alcoià i El Comtat.

Font: Cens de població INE 2014.

Elaboració pròpia.

- <125 hab
- <250 hab
- <500 hab
- <2000 hab
- <10000 hab
- <25000 hab
- <50000 hab
- >50000 hab

dels quals té un marcat caràcter terciari i industrial, i els nuclis menors que tenen encara una forta dependència de l'agricultura de secà. El sector primari està marcat pel minifundisme i la poca rendibilitat, cosa que fa que adopte un paper secundari en les economies familiars i es trobe en perill de desaparició.

L'actual proposta d'Estratègia Territorial de la Comunitat Valenciana (ETCV) recull esta estructura dual de la comarca, amb uns nodes urbans industrialitzats que formen part del que a l'ETCV s'anomena "Sistema de Ciutats". En contraposició trobem la presència d'àrees considerades rurals, i per tant dins del que també anomena com a "Sistema Rural". Este document intenta resoldre esta dualitat amb el que denomina "Centres de polaritat comarcal", corresponents a nuclis de població que actuen com a facilitadors de serveis i subministres per al dispers sistema de poblacions rurals, aproximant-se en definitiva al funcionament real de la comarca.

3.1.2.- Marc Físic

Les comarques de l'Alcoià i El Comtat es troben ubicades al nord i a l'interior de la província d'Alacant, i els seus relleus estan marcats pels contraforts orientals de la serralada bètica, que condiciona una marcada direcció sud-oest nord-est en el relleu.

El punt més alt de la zona el trobem al cim del Montcabrer (1390 metres) que corona la serra de Mariola. Altres cims de referència son el Menejador (1356 metres), el Maigmó (1246 metres) i el Benicadell (1104 metres).

Les conques que es formen solen ser estretes i de difícil accés. Es troben fortament dividides per barrancs i torrents, que fragmenten el territori i dificulten la implantació de parcel·les agrícoles i la fàcil expansió dels nuclis de població, especialment a El Comtat i a la subcomarca de les Valls d'Alcoi.

El perfil abrupte, compostat per cims que superen amb facilitat els 1000 metres d'altitud, ha dificultat històricament l'accessibilitat a estes comarques i ha marcat la implantació d'una agricultura de difícil explotació basada en els abancaments.

La geomorfologia del territori, que combina margues i argiles més impermeables amb altres roques i sediments calcaris ha propiciat la existència de fonts i brolladors que han permès la creació d'extenses zones d'horta més enllà de les fàcilment aprofitables terrasses fluvials.

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

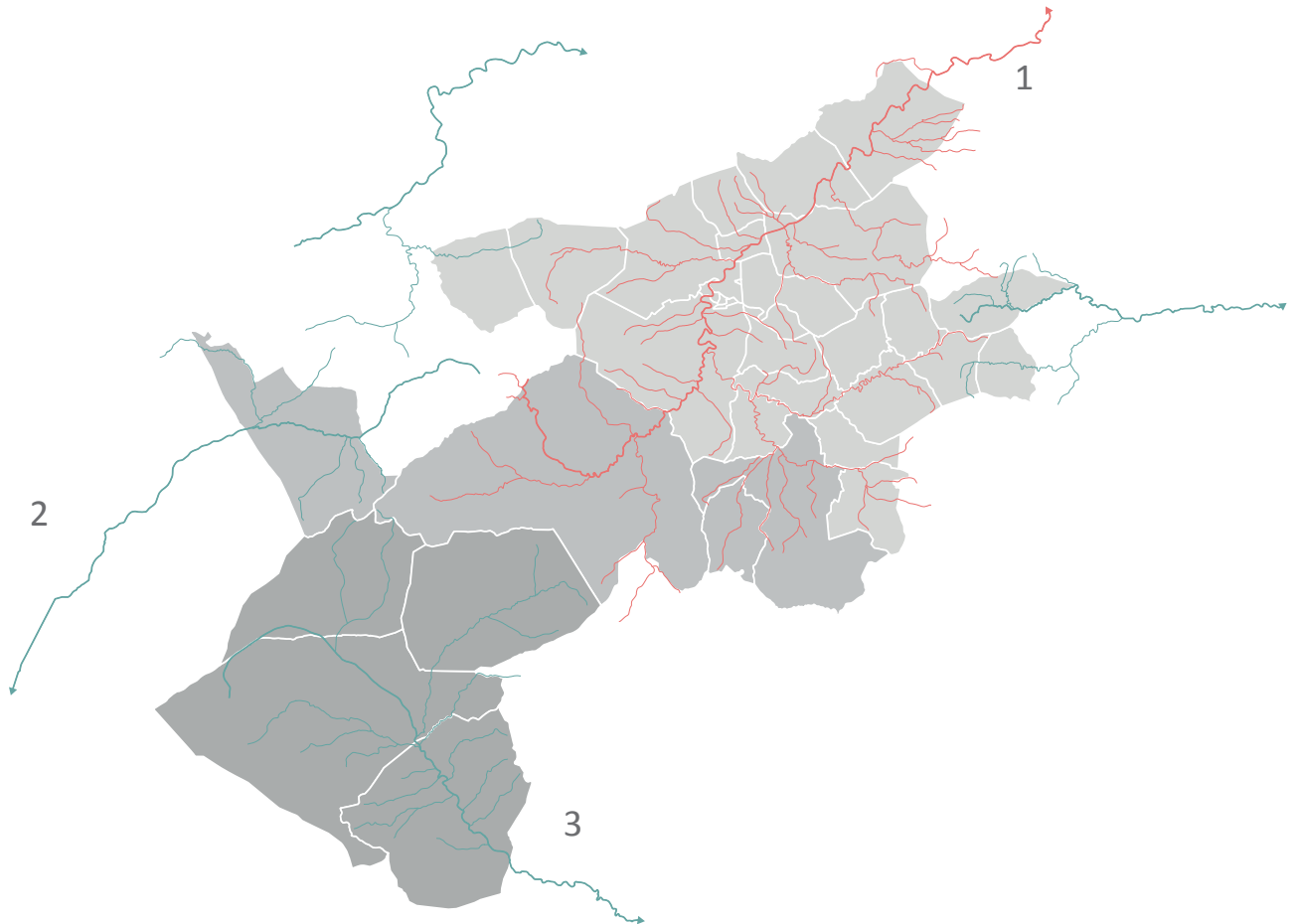
Fig. 3.4
Relleu de les comarques de
l'Alcoià-Comtat.
Montcabrer (1), Benicadell (2),
Menejador (3), Maigmó (4),
Serrella (5).

El conjunt hidrogràfic està format per tres conques, que es corresponen amb els cursos alts del riu Serpis, el Vinalopó i el riu Verd o Montnegre. Es tracta de cursos fluvials amb un baix cabal. Els afluents i torrents que els alimenten són de caràcter estacionari i poden estar secs durant llargues èpoques de l'any.

El riu Serpis naix de la confluència del riu Molinell i el Barxell al seu pas per la ciutat d'Alcoi, i recorre el Comtat en direcció nord-est vers la seua desembocadura a Gandia. Es tracta del riu amb més cabal de la comarca i el de caràcter més perenne, encara que fortament condicionat per la estacionalitat de les pluges. En el seu curs trobem l'embassament de Beniarrés, construït als anys cinquanta per a garantir l'abastiment d'aigua a les terres baixes de la Safor.

El riu Montnegre naix prop d'Onil i arreplega les aigües de la foia de Castalla, a l'Alcoià, desenvolupant-se en direcció sud-est, per a desembocar a El Campello. En el seu curs es troba l'embassament de Tibi, construït al segle XVI. Es tracta d'una de les infraestructures d'este tipus més antigues d'Europa.

El Vinalopó naix a la serra de Mariola, a la Província de València, i es desenvolupa en un principi en direcció oest, per a virar cap al sud recorrent les comarques interiors de la Província d'Alacant, per a acabar desembocant a Santa Pola.

Excepte el riu Serpis, tant el Vinalopó com el Montnegre presenten forts estiatges i poden perdre quasi completament el seu cabal en algunes èpoques de l'any. Es tracta de rius amb un grau de contaminació elevat a causa de la gran quantitat d'aigües residuals que reben.

El clima és de tipus mediterrani sec amb hiverns suaus i estius secs i calorosos.

Fig. 3.5
Principals conques hídriques. Riu Serpis (1). Riu Vinalopó (2). Riu Montnegre (3).

3.2.-DELIMITACIÓ DE L'ÀREA D'ESTUDI.

La conjunció d'estes dos comarques, l'Alcoià i El Comtat, dona una unitat funcional de característiques heterogènies i una gran diversitat en les estructures morfològiques. Esta situació atorga una complexitat a la envergadura del treball a desenvolupar que no resulta desitjable i excedeix els límits dels plantejaments inicials.

L'àrea a estudiar amb més deteniment es tria amb les següents premisses de simplificació:

- **Homogeneïtat en la estructura morfològica del relleu.** És a dir, que forme una unitat identificable dins l'esquema orogràfic.
- **Que abaste sub-àrees funcionals fàcilment comprensibles i completes.**
- **Que incloga el cap funcional comarcal.**

Baix estes tres condicions, la premissa d'incloure el cap comarcal condiciona la elecció de la unitat morfològica del relleu, que serà la conca del riu Serpis. Esta premissa inclou dins de l'àrea d'estudi els municipis de Agres, Alcoi, Alcoleja, Alcosser, Almudaina, l'Alqueria d'Asnar, Balones, Benasau, Beniarres, Benifallim, Benilloba, Benillup, Benimarfull, Benimassot, Cocentaina, Fageca, Gaianes, Gorga, l'Orxa, Millena, Muro, Penàguila, Planes, Quatretondeta i Tollós.

La simple delimitació de la conca del Serpis a la comarca té com a resultat una estructura funcional recognizable i formada per 25 municipis. Este fet constata un clar vincle entre els condicionants geogràfics i els límits funcionals en un àrea que engloba un eix industrial i terciari important junt una dispersió considerable de nuclis de baixa entitat enclavats en el medi rural.

Aquesta àrea ha funcionat històricament com una comarca natural més o menys unitària, amb el predomini d'un sistema d'assentaments d'origen àrab que no es dona en la mateixa magnitud a la Foia de Castalla, o en els municipis occidentals de les Valls d'Alcoi. En conseqüència, els següents apartats i capítols es desenvoluparan en funció de la delimitació adoptada.

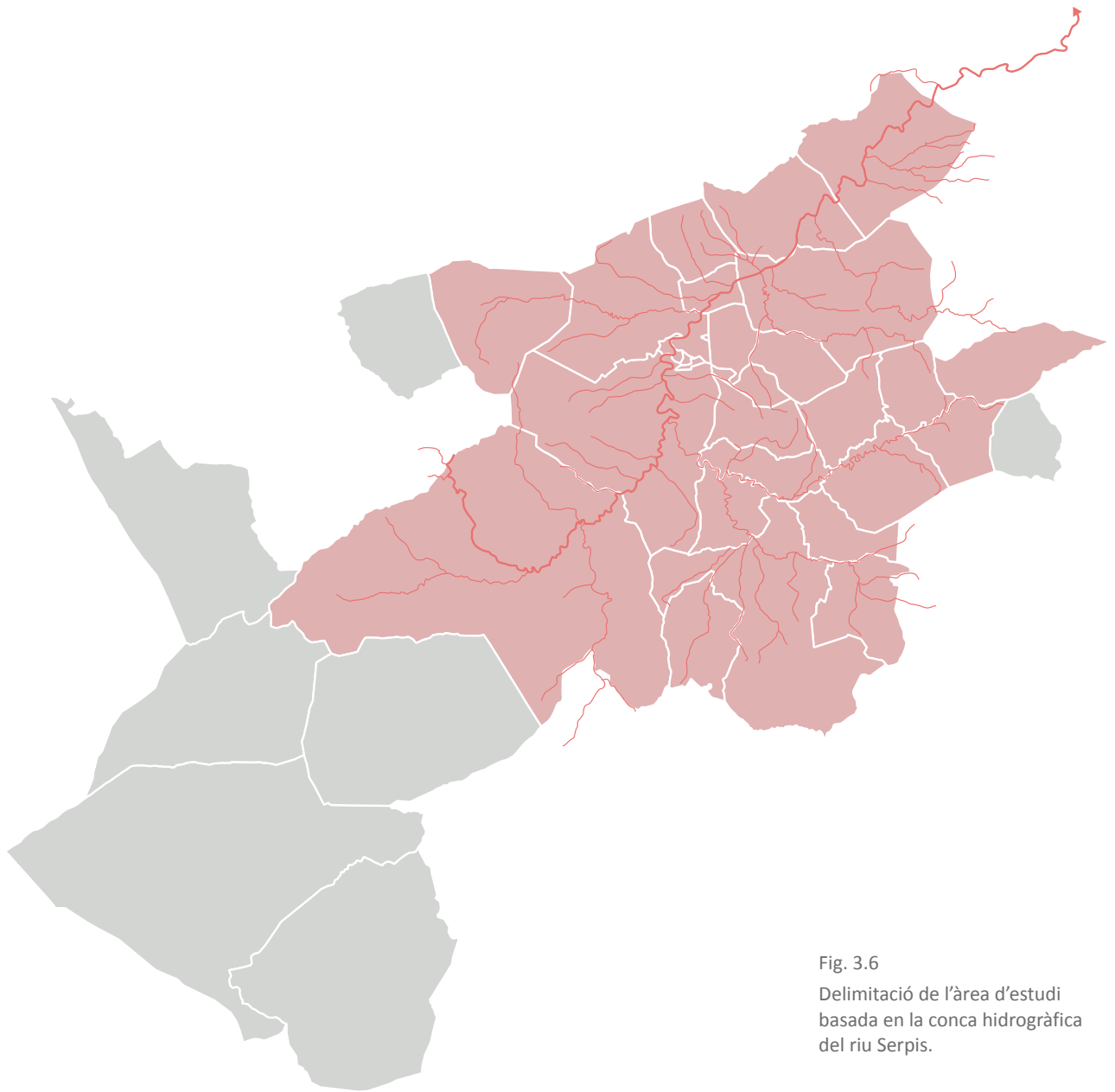

Fig. 3.6
Delimitació de l'àrea d'estudi
basada en la conca hidrogràfica
del riu Serpis.

3.3.- APROXIMACIÓ HISTÒRICA.

3.3.1.- Els primers pobladors a la comarca.

Segons J. Emili Aura Tortosa, els primers jaciments que demostren la presència d'éssers humans a la comarca es remunten a finals del Paleolític Inferior (500.000 anys aC), encara que la evidència de la presència sistemàtica de caçadors no es dona fins al Paleolític Mitjà (100.000 anys aC).

Es tracta sobretot de proves de presència humana trobades a les muntanyes, aprofitant l'abric natural de les coves i les esclètxes a la roca. Estos refugis acostumen a trobar-se sobre les valls que serveixen com a vies de comunicació. Però la vertadera ocupació del territori no arriba fins a l'aparició de les societats neolítiques (cap al V mil·lenni aC) capaces de desenvolupar activitats ramaderes i agrícoles.

Segons Josep Lluís Pascual Benito, a la comarca estes societats del neolític continuen amb l'ús de coves i refugis, però, comencen a establir-se en llocs plans del territori mitjançant un model d'assentament de caràcter dispers amb predilecció per les terres planes o amb lleugera pendent situades prop de la xarxa fluvial. Una colonització dispersa del territori que començarà a les cotes més altes de la comarca, properes als refugis, per a anar expandint-se cada vegada a través de terrenys de menys altura. Sempre segons J.L. Pascual, els hàbits d'estos primers agricultors i ramaders suposaren un canvi amb la relació amb el medi, amb la seua conseqüent incidència sobre l'ecosistema (degradació de cobertures vegetals a causa del pasturatge, incendis provocats per a l'obtenció de terres de cultiu...).

Les evidències indiquen que cap al tercer mil·lenni aC es produïa una clara expansió colonitzadora sobre les terres fèrtils de la comarca, trobant-se nombrosos jaciments al llarg de la vall del Serpis. Es tractava de poblats oberts formats per habitatges familiars dispersos i estructures d'emmagatzematge, ocupant tot plegat grans superfícies.

A partir del segon mil·lenni aC es produeixen canvis socials que de nou generaran un canvi en la ocupació del territori. Els primers símptomes de jerarquitització social al final del neolític i a la edat del bronze venen acompanyats amb l'aparició de nous patrons d'assentament humà. Segons Julio Trelis Martí, es produeix a la comarca un canvi del poblament dispers en el pla a un altre en altura, amb estructures més cohesionades i amb l'aparició de les primeres

fortificacions. Es tractarà de poblats en ubicacions elevades que dominen les valls i les zones d'aprovisionament, així com les vies de comunicació. No obstant estos canvis, els diversos autors no descarten que els diversos assentaments en el pla perduraren per evidents motius productius i d'aprofitament de les terres de cultiu properes a les xarxes fluvials.

3.3.2.- Ibers i romanització.

La cultura Ibera serà la predominant a la comarca entre els segles V aC i el canvi d'era. Aquesta cultura apareix segons Manuel Olcina Domenech després de la dissolució de les societats prehistòriques de la Edat del Bronze. L'arribada dels fenicis a la península i la relació comercial que estableixen amb els nadius produeix canvis econòmics i la difusió de noves tècniques. Tot plegat serà el motor de canvis culturals i socials.

La ocupació del territori en aquesta època és hereva de la organització a la Edat del Bronze. Això és, per una banda poblats de referència i estructures estratègiques a les zones altes, en posicions de relatiu domini sobre el territori. Per altra banda centres productius o poblats més lligats a l'explotació del territori en posicions més baixes, prop dels camps de conreu i zones de pasturatge.

La quantitat de jaciments a la comarca on s'han trobat restes d'esta època és abundant, i fins al segle III aC la existència d'este tipus de poblaments sembla molt estesa, però poc a poc anirà perfilant-se una certa centralització en el poblat de La Serreta, a l'actual terme municipal d'Alcoi, el qual segons les investigacions esdevé el centre de poder, econòmic i cultural de la zona i provoca que altres poblats queden abandonats.

La colonització romana pren força a la península a finals del segle III aC. Però, segons Ignacio Grau Mira, a les terres muntanyenques que constitueixen les comarques de l'Alcoià i El Comtat és difícil la reconstrucció d'esta època. Això és degut a que els colonitzadors romans buscaven establir-se en àrees amb una orografia fàcil o amb més facilitat per a l'explotació agrícola, ramadera, minera i comercial. No obstant, el nou *statu quo* arribat des de la península itàlica acabaria per modificar, de nou, la estructura territorial de la comarca. Indicis d'estes afirmacions seria el despoblament del que venia sent el centre de poder de la cultura iberica en la comarca, el poblat de La Serreta, en pro d'altres assentaments en el pla i de caràcter més productiu.

Sempre segons Ignacio Grau Mira, esta dinàmica territorial sembla mante-

nir-se fins al final de l'època de dominació romana, en la que la inestabilitat, la crisi socioeconòmica romana i les invasions dels pobles centre-europeus generarà una migració de la ciutat a la muntanya i en conseqüència un augment demogràfic a la comarca. L'augment de troballes atribuïbles als últims segles d'inestabilitat de l'imperi (s. IV, V i VI dC) semblen, segons els investigadors, constatar esta realitat. Així, de nou ens trobaríem amb un nou repoblament de les atalaies de la comarca i un abandó de les terres fèrtils de la vall, en pro de les terres més abruptes però més segures dels cims.

Com podem constatar, la ocupació de la comarca sembla marcar períodes cíclics a cavall entre la ocupació del pla en èpoques d'estabilitat i la migració a les muntanyes en èpoques d'inestabilitat social o política. Des de l'aparició de les jerarquies socials al Neolític, esta dinàmica sembla ser una constant que reflexa la complexitat del territori i sobretot la importància del factor social en la seua ocupació i morfologia.

3.3.3.- Les bases de l'estructura territorial actual.

La base sobre la que es fonamenta l'actual vertebració territorial sorgeix a partir de les dinàmiques poblacionals, socials i culturals iniciades amb l'arribada de les tribus àrabs i berebers a la península ibèrica.

Segons Josep Torró i Pere Ferrer, la població indígena de la comarca es mantindria servil davant l'ocupació bereber, amb la que aniria integrant-se a través d'un procés d'islamització per a acabar conformant la societat andalusí de la comarca. La identificació d'assentaments àrabs i berebers és factible per la pervivència actual de diverses toponímies que així ho constaten. Així, la estructura d'aquesta nova societat, en tribus, clans i llinatges va influenciar de manera decisiva l'ocupació del territori en base a alqueries, o assentaments lligats a llinatges o clans concrets que conviuen i feien un ús conjunt dels recursos agronòmics.

Data de l'ocupació andalusí la potenciació de les infraestructures hídriques i la proliferació dels camps de regadiu. Son especialment rellevants les hortes en terrassa de l'Alcoi andalusí (*Alquy*) o Cocentina (*Qusantâniya*), així com totes les que es desenvoluparan al llarg del curs fluvial del Serpis. La capacitat productiva d'estes hortes era tal que, segons Torró i Ferrer, el cultiu de secà resultava minoritari i poc estès abans de la conquesta cristiana.

L'estructura d'assentaments no es manté completament estable durant els sis cents anys de permanència de la societat andalusí a la comarca. La ines-

tabilitat política primer i les incursions de “El Cid” després provoquen canvis en la gestió i ocupació del territori. El primer fet repercuteix en l’aparició de fortificacions vinculades a l’administració de l’estat andalusí. El segon fet, més traumàtic, desemboca en el saqueig i desaparició d’alguns assentament, entre ells el del Castellar d’Alcoi, situat a pocs quilòmetres de l’actual centre urbà, i que sembla el seu predecessor directe.

Amb la conquesta es produeix una transició traumàtica en la societat andalusí que veu dissolta en gran mesura la seua estructura de clans i llinatges, i es veu sotmesa al vassallatge directe respecte als senyors feudals. Els conqueridors no busquen integrar-se sinó colonitzar. És per això que, mitjançant les cartes pobles, es concedirà la construcció d’assentaments de nova planta per a acollir als nous pobladors. Estes poblacions no ocupen nous territoris, sinó que annexionen o substitueixen antigues alqueries àrabs, especialment aquelles situades en terres productives o passos estratègics. Es el cas de Cocentaina, Alcoi, Penàguila, Planes o Agres.

Segons Josep Torró, la colonització va permetre la posada en cultiu de noves terres, expandint sobretot els cultius de secà, així com la proliferació de la ramaderia ovina destinada principalment a la producció de llana. Antonio Mira Jódar apunta que, front al que acostuma a dir la historiografia, l’inici de l’activitat tèxtil a la comarca no fou una resposta a una economia agrícola dèbil. Ans al contrari, l’auge econòmic de l’agricultura, la ramaderia i la fàcil implantació de molins és el que va afavorir l’aparició de l’artesanat dels teixits, base de la expansió industrial de la comarca al segle XIX.

3.3.4.- L’auge industrial a la comarca.

Segons lluis Torró Gil, durant els segles XVII i XVIII es va produir una constant preindustrialització a la comarca, basada en la dispersió entre els diferents nuclis de població de manufactures lligades a la producció tèxtil. Este sistema externalitzava la part de preparació de matèries primes (fonamentalment el cardat i el filat de la llana)de manera que la població camperola, de base econòmica agrària, trobava un complement a la seua activitat en la preparació en els seus respectius domicilis d’estes matèries.

Este sistema de producció aprofitava en diverses fases descentralitzades el potencial de la comarca, primer l’energia hidràulica que havia permès la successiva transformació de nombrosos molins fariners en molins drapers, després la gran quantitat de mà d’obra camperola que realitzava les labors

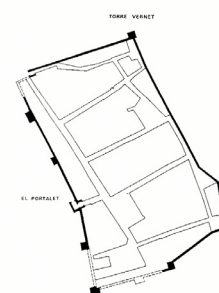
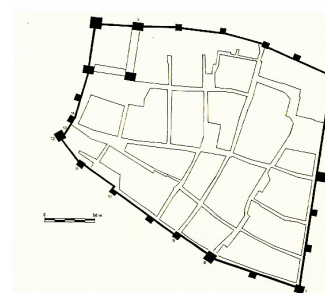
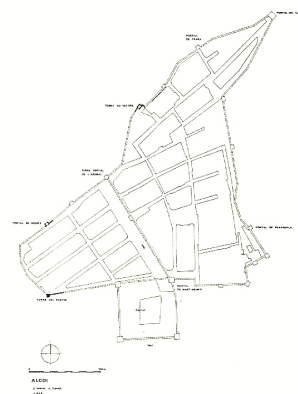
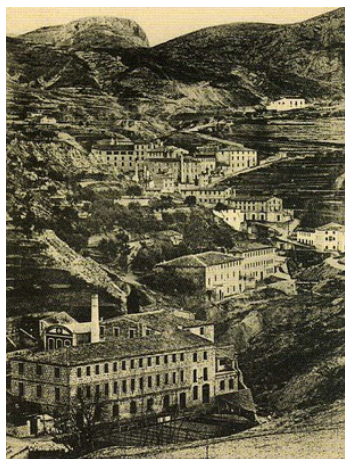

Fig. 3.7 Ciutats medievals d’Alcoi, Cocentaina i Penàguila (respectivament). Tres de les ciutats que gaudiren de Cartes Pobles a les comarques de l’Alcoià-Comtat.

Img. 3.1

Fabriques ubicades al riu Molinar al segle XIX fruit d'una ubicació dispersa que buscava aprofitar l'energia hidràulica dels rius.

de preparació de matèries primes als seus domicilis com a complement econòmic i per últim la especialització de les societats gremials fonamentalment a Alcoi.

Esta primera fase suposà un creixement sostingut de la comarca al complet, amb una important migració cap a la capital comarcal, però mantenint la població rural. Alcoi es convertia poc a poc en una ciutat fortament deficitària de productes agrícoles a causa de l'augment demogràfic, cosa que reforçava l'agricultura als nuclis rurals propers, propiciant en part l'augment de les terres posades en regadiu.

Paral·lelament a l'auge de la fabricació tèxtil, es va produir un augment en la producció paperera, per raons anàlogues, gracies sempre a la força motriu de l'aigua. Este condicionant energètic propicià una implantació que, amb cap a Alcoi, permeté una certa industrialització fonamentalment al llarg del riu Serpis, amb gran tradició de molins drapers i paperers dispersos sobre l'estructura rural annexa al curs fluvial.

L'aparició a principis dels segle XIX de les cardadores i filadores hidràuliques posa fi a la dispersió del treball associat a la manufactura tèxtil, propiciant l'aparició de les fàbriques, on s'aglutinava tot el procés, i que començarien implantant-se als molins drapers entre altres, fins que la implantació de màquines de vapor i gas cap a finals del segle XIX permeteren una ubicació un tant més lliure i sense els condicionants del medi.

Segons Manuel Cerdà resulta difícil esclarir els efectes reals de la desaparició de la manufactura domèstica a les àrees rurals. A banda del descontent i algunes revoltes inicials, l'agricultura es trobava en auge des del segle XVIII amb un considerable augment de les superfícies cultivades, una dinàmica que es veuria accelerada al segle XIX amb la desamortització i desaparició progressiva dels senyorius i les càrregues feudals. La forta demanda de la població alcoiana junt l'augment de les exportacions gracies a les infraestructures permetien, a finals del segle XIX, el manteniment d'una extensa producció agrícola lligada en part al potencial econòmic industrial.

3.4.- DELIMITACIÓ DEL PERIODE D'ESTUDI.

El fet d'acotar el període d'estudi als inicis del segle XX té diversos motius, alguns relacionats amb els objectius del TFM, però altres tenen un caràcter més pràctic.

L'interès per com ha canviat l'àrea d'estudi està supeditat a l'interès per conèixer com està canviant. Per això, remuntar-nos a les bases que acaben desembocant en la estructura social i morfològica actual sembla en certa mesura aconsellable, encara que la seua finalitat és quasi la de conèixer el territori sobre el qual van a produir-se les transformacions.

Des d'este punt de vista, es podria pensar que la verdadera matriu territorial es remunta molt més en el temps. És cert. Però, la informació cartogràfica és més escassa i menys exacta en quant més ens remuntem en la cronologia. Per això es considera que la data en que es prenen els primers apunts per a la realització dels mapes topogràfics nacionals és més que suficient per a intuir la base subjacent del territori actual.

El segle XX conforma una rampa "*in crescendo*" en la evolució de canvis territorials i socials a la comarca: l'arribada del ferrocarril a finals del XIX, els nous plans d'eixample d'Alcoi o el progressiu pas a un àmbit urbà de les factories tèxtils no en son més que un apunt previ. Cal entendre també el context dels canvis socials, la guerra civil, la capitalització de l'economia, etc. Pautes de sobra conegudes que no van a repetir-se aci de nou.

L'inici del període d'estudi no només està marcat per l'inici de l'expansió de les infraestructures, sinó també per l'inici d'una crisi agrícola. Segons Manuel Cerdà, la consolidació de les relacions de producció capitalistes al camp i la crisi de la vinya dels primers vint anys del segle suposà la ruïna per a molts menuts i mitjans propietaris. Baix esta situació, molts d'ells es veuen obligats a buscar noves ocupacions fora de l'agricultura.

Paral·lelament, la indústria alcoiana continua, per norma general, en auge. A més a més de la indústria tèxtil, pren força la paperera i en menor proporció la metal·lúrgica. És a partir dels anys 50, l'acceleració industrial de la capital comarcal accelera el fenomen migratori des de moltes àrees rurals properes, però també des d'altres punts de l'estat espanyol. Es el moment en què apareixen noves barrriades per a acollir la immigració, principalment en Alcoi, però també a Cocentaina i Muro.

És molt possible que el canvi de tendència tinga inici ja als anys 60. Les carac-

terístiques de la producció tèxtil alcoiana, basada en el teixit de baixa qualitat, estan en la base de la crisi definitiva del sector. A partir d'este moment, i de manera acompanyada amb la decadència de la resta de societats industrials occidentals Alcoi inicia una tendència a la baixa en xifres demogràfiques. No obstant, no passa el mateix a la resta de la comarca. És cert que els nuclis rurals continuen amb un dèficit poblacional que es fa quasi endèmic. Però, s'inicia un procés de terciarització que comença a donar més protagonisme i afavorir el desenvolupament d'altres poblacions mitjanes, encapçalades pel cas de Cocentaina i Muro de l'Alcoi.

Segons Carlos Cortés, en els últims anys pot apreciar-se un tímid canvi de tendència en alguns nuclis rurals. Per altra banda Jordi Tormo assenyala l'aparició de nous cultius que estan aportant certa rendibilitat com és el cas de la cirera o la recent aparició d'alguns cellers.

Certament, la comarca mostra últimament símptomes de revitalització visibles en les iniciatives emprenedores, la protecció del medi ambient i la tímida introducció del turisme.

CARACTERITZACIÓ MORFOLÒGICA I FUNCIONAL:
ESTAT ACTUAL

No hi ha territori pròpiament dit sense transformació antròpica, però molt menys sense una matriu base subjacent. Aquesta matriu és la generada pel clima, sòl, relleu, hidrografia, vegetació, etc... (FOLCH 2003). Per a caracteritzar adequadament el territori cal abordar i diferenciar els elements de la matriu i aquells processos que la transformen. Aquest conjunt duu a la comprensió, en primera instància, de la forma del territori. Simultàniament condiona els processos pels quals una societat ocupa un determinat territori i es desenvolupa, és a dir, son la base de la seua organització funcional. Com podem vore, la producció de territori i l'aparició, modificació, evolució o desaparició dels paisatges culturals van estretament relacionats. (SAUER, 1925).

El treball de caracterització va a ser fonamentalment analític, en el que va a proposar-se una lectura identificable dels diferents elements del territori com a parts individualitzades d'un conjunt. En l'intent de tabular els elements morfològics i funcionals caldrà entendre la difícil delimitació d'algunes característiques, especialment al parlar de les formes orgàniques del territori, naturals o antròpiques; i de la afortunadament complexa delimitació dels usos del sòl.

Els patrons concrets que van a identificar-se seran tots referits a l'àrea d'estudi i sense pretendre crear una norma generalitzable a altres territoris. Es pretén crear una òptica particular, que identifique valors característics del lloc i que ajuden a diferenciar-lo i donar-li identitat pròpia. No vol dir això que no anem a trobar molts elements extrapolables a altres territoris – possiblement aquesta siga la norma – sinó que no es marca com a objectiu la universalitat de criteris.

S'ha d'entendre esta caracterització des del punt de vista de la percepció i la llegibilitat del territori. Sense aprofundir en temes de composició litològica, climàtica, estructura social, etc... que s'allunyen dels objectius del treball.

Es seguirà com a criteri base la caracterització del paisatge cultural (SAUER 1925) que estableix per una banda el medi natural original o matriu preantròpica (FOLCH 2003), i per altra banda les transformacions antròpiques i la lectura del territori com a resultat de l'acció humana.

La caracterització es realitza a quatre nivells, que son **encaix geogràfic, infraestructures, teixit rural i teixit urbà**. El primer està lligat al llenç de fons territorial i a tots aquells aspectes geomorfològics, tals com relleus muntanyencs, hidrografia i masses forestals o de vegetació estructural. Este nivell està també estrictament relacionat amb els valors perceptius del territori i en la lectura llunyana de referències visuals, establiment de límits naturals,

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

vores, sendes... (LYNCH 1960).

Les infraestructures fan referència a la jerarquia territorial, i a la capacitat de colonitzar el territori, desplaçar-se i implantar usos antròpics. Els teixits rurals i urbans caracteritzaran el detall de l'activitat humana sobre el territori i la seua morfologia a xicoteta escala.

Fig. 4.1

Perfil de fons (en verd) amb les principals fites geomorfològiques.

- 1- Cim del Benicadell.
- 2- Castell de Perputxent.
- 3- Penya el Frare.
- 4- Cim del Montcabrer.
- 5- Castell de Cocentaina.
- 6- Ermita de Planes.
- 7- Castell de margarida.

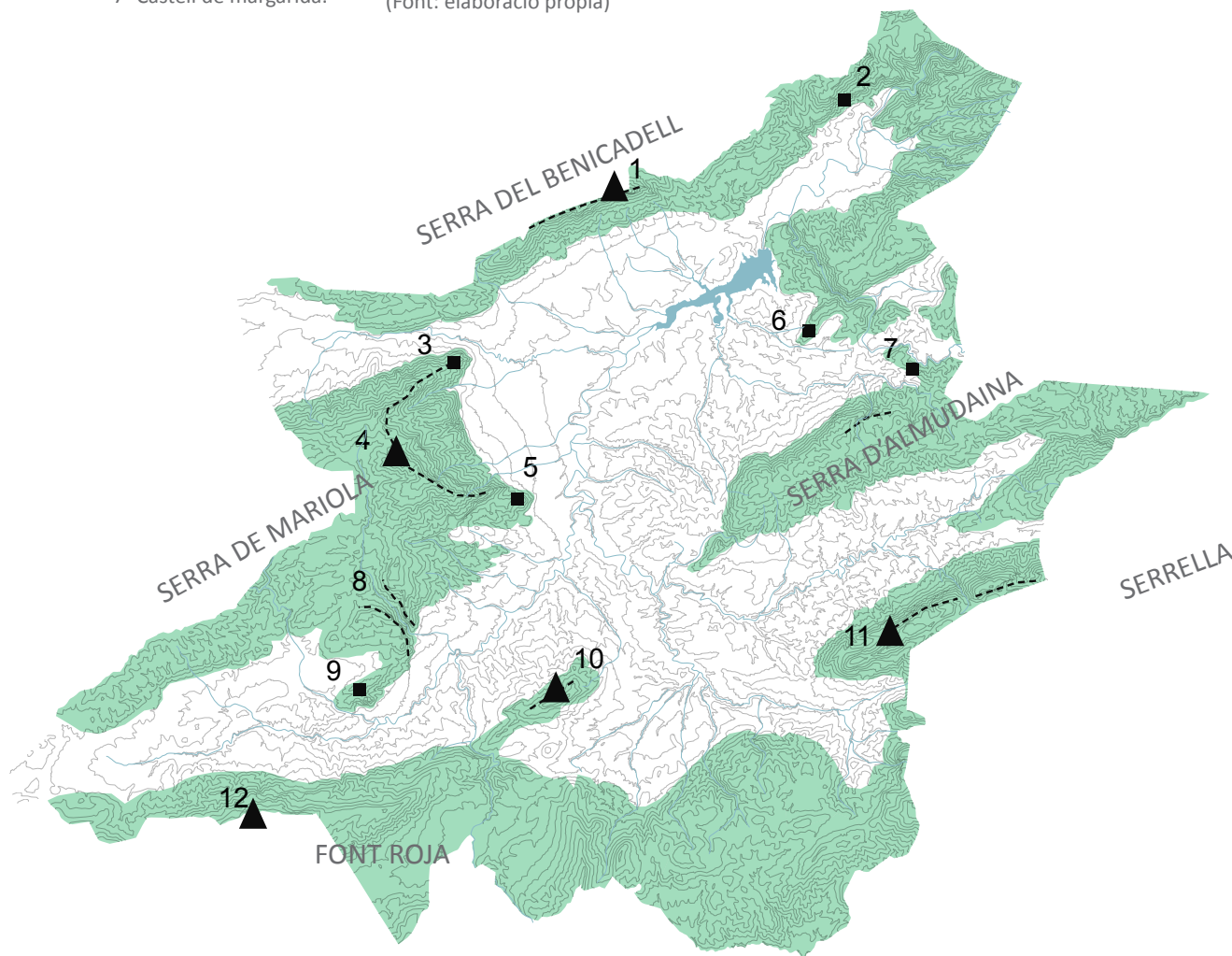
- 8- barranc del Sinc.
 - 9- Castellar d'Alcoi.
 - 10- La Serreta.
 - 11- Cim de Serrella.
 - 12- Cim del Menejador.
- (Font: elaboració pròpia)

CIMS

PUNTS DE REFERÈNCIA

4.1.- ENCAIX GEOGRÀFIC.

Algunes de les característiques de l'encaix geogràfic ja s'han tractat en l'apartat 3.1.2 No obstant això, ací es pretén individualitzar quines son les característiques fonamentals d'este encaix de cara a representar els seus elements fonamentals.

4.1.1.- Relleu de fons

És aquell que emmarca el territori, li dona uns límits i el compartimenta en unitats clarament recognoscibles i amb una certa autonomia estructural. Conformen territoris elevats, habitualment fora del pla més antropitzat, encara que no exempt de transformacions. A l'àrea d'estudi cobra especial importància en la caracterització morfològica per la extremada ondulació del terreny i per la seua importància paisatgística.

4.1.2.- Línies divisòries i fites geomorfològiques

De manera associada al relleu de fons, trobem estos elements de referència geomorfològica que estableixen perfils clarament recognoscibles per a gran part de la població autòctona. Es tracta en general d'accidents abruptes que s'associen principalment a àrees concretes del territori des de les que es perceben amb major claredat. Quan major siga la particularitat de dites fites i major l'àrea des de la qual s'aprecien, una major importància estructural tenen dins de l'encaix geogràfic.

Son diverses les fites i perfils característics trobats a l'àrea d'estudi. Fitant per l'oest, la serra de Mariola mostra un llarg perfil frontal cap a la vall del Serpis que discorre unint tres elements característics, el turó del castell de Cocentaina, el cim del Montcabrer (1390m) i la Penya el Frare. El turó del castell de Cocentaina estableix una clara articulació visual entre la comarca del comtat i la subcomarca de les valls d'Alcoi, per això l'existència d'una torre de vigilància d'origen medieval de considerables dimensions en la seua coronació anomenada popularment com a castell de Cocentaina. El cim del Montcabrer ofereix la seua cara més característica cap a la vall del Serpis i és un referent visual d'un abast territorial que sobrepassa l'àrea d'estudi, i és perceput des d'altres comarques com la vall d'Albaida, o alguns punts de la marina. La penya el frare estableix un perfil característic que, encara que englobada en un

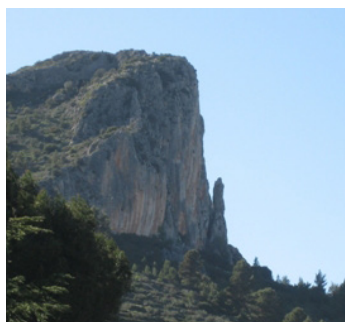

Img. 4.1

Turó del Castell de Cocentaina

massís major, només ofereix la seua cara més característica cap a una porció menuda del territori que abasta poc més que la població de Muro.

Fitant al nord, la serra del Benicadell marca una clara divisòria no només entre les comarques del Comtat i la Vall d'Albaida sinó també entre les províncies d'Alacant i València. El cim del Benicadell (1104m) marca un fons de perspectiva continu al llarg del curs del Serpis en la comarca, marcant un clar canvi de direcció de la vall que passa de direcció nord, a direcció nord-est. Esta fita comunament presenta dos perfils característics en funció del punt de vista, la cara frontal, des de gran part de la vall del Serpis entre Alcoi i Gaianes, i el perfil lateral entre Beniarrés i L'Orxa.

Img. 4.2

Penya "El Frare"

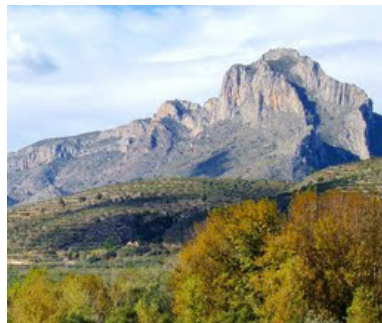
La ciutat d'Alcoi es troba enclavada entre tres fites importants. La primera estableix el límit amb la subcomarca de la foia de Castalla, i es tracta de la serra del Menejador, que presenta perfils suaus però que alberga el parc natural de la Font Roja, convertint-se en un clar referent natural, junt a la serra de Mariola. La segona fita important és el barranc del Sinc (o del Cint), que atorga un perfil característic al paisatge de la ciutat d'Alcoi. Per últim, i no menys important, trobem la Serreta, que es tracta d'un turó lineal en la confluència visual de quatre eixos visuals, el de la vall del Serpis, la Vall de Seta, i la vall del riu Polop. Aquesta situació geogràficament privilegiada ha fet que haja albergat assentaments humans des d'època ibera. (veure capítol 3.3.2).

La serra d'Almudaina presenta un perfil ondulat, sense fites importants, però que separa les valls del Serpis i de Seta. Finalment, la Serrella, amb el seu perfil abrupte tanca la comarca pel sud, i exerceix de referent geogràfic tant per a les poblacions de la vall de Seta (Millena, Balones, Benimassot, Tollos i Quatretondeta) com a les poblacions de Penàguila, Benasau i Alcoleja, que conviuen entre la Serrella i la Serra d'Aitana.

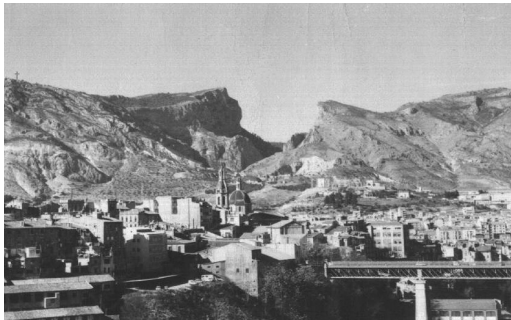
Img. 4.3

Serra de Mariola des del terme de Muro, amb el cim del montcabrer a l'esquerra i el massís de la penya "El Frare" a la dreta.

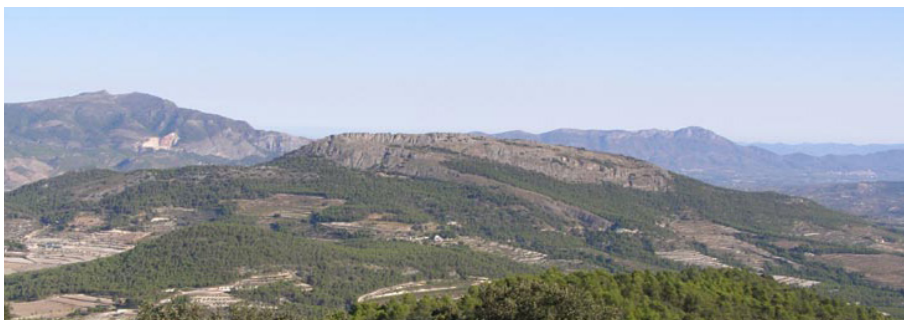

Img. 4.4 i 4.5
Serra del Benicadell. Des de la Serra de Mariola i des del terme municipal de l'Orxa

Img. 4.6 i 4.7
Barranc del Sinc dominant una panoràmica històrica d'Alcoi (a l'esquerra).
Serra de la Font Roja (a la dreta)

Img. 4.8
La serreta (en primer plà) vista des del sud.

Img. 4.9
Embassament de Beniarrés en primer plà, amb la serra d'Almudaina darrere i La Serrella al fons.

4.1.3.- Hidrografia

L'àrea d'estudi es troba vertebrada per el Riu Serpis i tots els seus afluents, que en major o menor mesura son cursos intermitents d'aigua, secs durant gran part de l'any. La gran importància de la hidrografia en esta comarca radica en la empremta que ha deixat en un terreny de composició fàcilment erosiva.

No obstant, sí resulten morfològicament importants les **laminacions d'aigua**, dos en concret, fruit de l'acció humana però amb motivacions ben diferents. La primera és l'embassament de Beniarrés, que va ser inaugurat l'any 1958, i la segona pertany a l'albufera de Gaianes, fruit de la recuperació artificial d'un aiguamoll transformat en terreny de cultiu a l'edat mitja.

La importància del principal curs hídric de la comarca, el riu Serpis, radica en el corredor que obre en direcció nord-est, vertebrant morfològicament la comarca.

4.1.4.- Vores i inflexions del terreny

Les vores son un límit a la continuïtat de l'espai transitable per l'ésser humà. Kevin Lynch diu sobre les vores que, aquelles més recognoscibles son les visualment prominents, amb una forma contínua i que resulten impenetrables al moviment transversal.

Les vores que ens interessen de cara a la caracterització de l'àrea d'estudi van a ser inflexions del terreny vinculades estretament amb la hidrografia, i que interfereixen el pla més antropitzat al fons de les valls. Per la seua condició de vora, de límit, s'han considerat històricament espais laterals als àmbits d'ús humà i per tant, àrees marginals. Malgrat això, la realitat és que conformen espais de gran exposició visual a escala local i amb una gran vincle amb els ecosistemes de ribera de les conques hidrogràfiques.

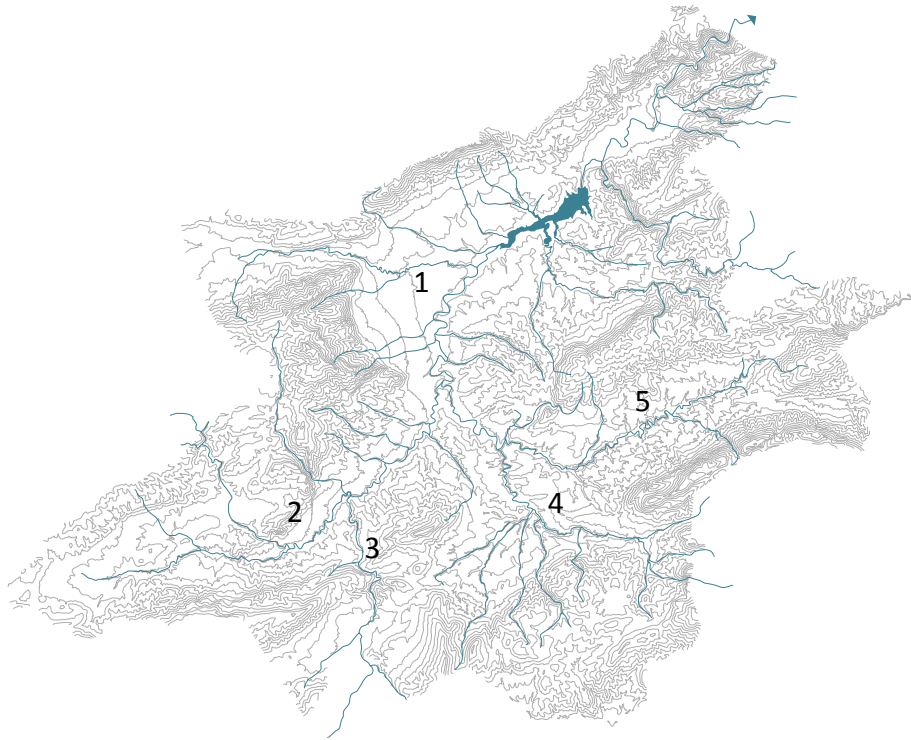

Fig. 4.2

Hidrografia.

1- Riu Serpis.

2- Riu Barxell.

3- Riu Molinar.

4- Riu Frainós.

5- Riu Seta.

Font: IGN + Elaboració pròpia.

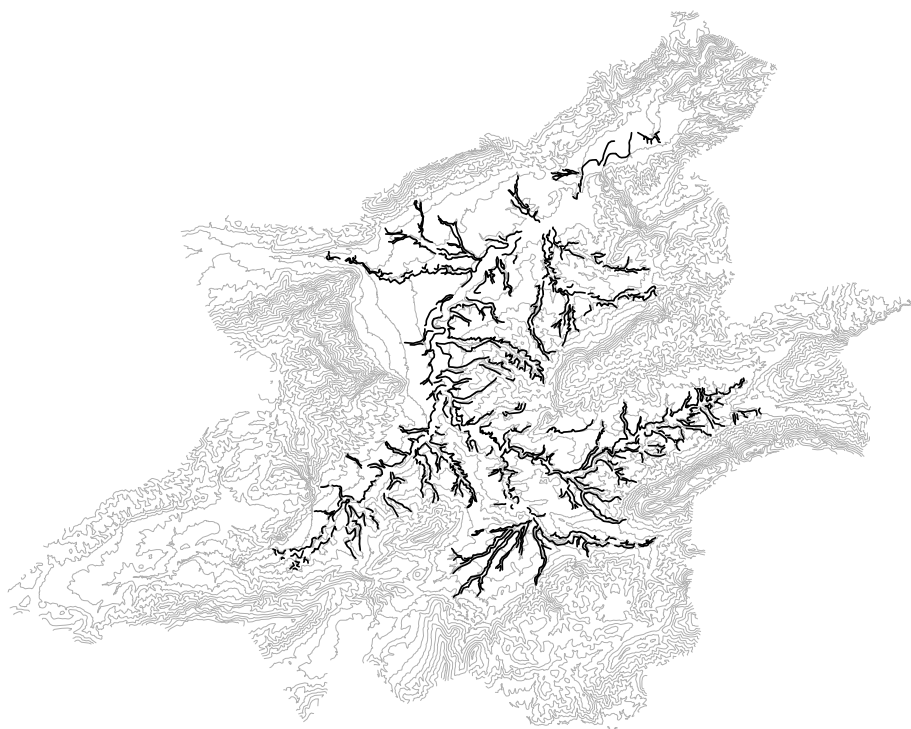

Fig. 4.3

Inflexions del terreny.

Font: Elaboració pròpia.

4.2.- INFRAESTRUCTURES.

4.2.1.- Infraestructures viàries.

Abans de la construcció de carreteres, la infraestructura viària dels pobles de la comarca responia al procés orgànic de colonització del territori, amb una morfologia plenament integrada amb el parcel·lari i la orografia.

Les primeres carreteres fruit de la planificació i el disseny ja apareixen en les minuts cartogràfiques realitzades sobre la comarca entre 1898 i 1900. Aquestes primeres carreteres es corresponen amb l'actual N340 i la CV700.

Al llarg del primer quart del segle XX la xarxa viària va anar completant-se fins a establir la base del que és l'actual esquema viari de la comarca. Es tracta de carreteres que es sobreposen al parcel·lari original però que busquen la suavitat de les pendents, adaptant-se en gran mesura al relleu.

Al llarg del segle XX estes carreteres han anat sofrint millores com l'asfaltat o el rectificat d'alguns punts del seu traçat. Com a cas particular trobem el desmunt de l'Altet, i el traçat d'una nova travessia per a Cocentaina. Però els canvis en l'esquema viari comencen a produir-se a partir de l'any 90, amb les millores de traçat de la N340 i la posterior circumval·lació de Cocentaina el 2002. Totes estes actuacions reforcen la importància de l'eix Alcoi-Cocentaina-Muro, com a vertebració dins de la comarca i com a connexió amb la resta del territori.

Actualment l'estructura viària de la comarca es troba en un punt d'inflexió davant la construcció de l'autovia A7, que substitueix en termes de vertebració territorial a l'antiga N340, però que adopta un traçat nou, amb fort impacte sobre el relleu, el paisatge i les relacions funcionals entre poblacions.

4.2.2.- Infraestructures ferroviàries.

A finals del segle XIX es construïren a la comarca dos línies ferroviàries amb la finalitat de connectar el nucli industrial d'Alcoi amb Xàtiva, amb el port de Gandia i amb Villena.

La línia ferroviària que unia Gandia amb Alcoi, va entrar en funcionament l'any 1893 i estigué activa fins l'any 1969. Aquesta línia aprofitava el pas obert pel riu Serpis cap al mar. El recorregut s'adapta al terreny i estableix una cor-

ba sinuosa que travessa la vall del Serpis des d'Alcoi fins a l'Orxa, on prossegueix el seu recorregut a través de l'anomenat barranc de l'Infern. Al seu pas per l'estació de Muro, la línia es bifurcava en un altre traçat que, remuntant el relleu als peus de la serra de Mariola, buscava el pas de la valleta d'Agres per a connectar amb Bocairent i Villena.

La línia ferroviària que unia Xàtiva amb Alcoi arriba a esta ciutat el 1903. La pretensió d'esta infraestructura va ser la de comunicar València i Alacant per l'interior, i encara que la plataforma ferroviària es va completar pràcticament en la seua totalitat, el tram entre Alcoi i Alacant no ha arribat mai a entrar en funcionament.

Aquesta és la única infraestructura ferroviària que es manté activa actualment. Només fa parada a Alcoi, Cocentaina i Agres, i es tracta d'una infraestructura antiga i en constant perill de desaparició. El seu traçat parteix de cotes altes, cosa que el fa recórrer lateralment la comarca, amb una baixa capacitat de vertebració interna però amb una forta carrega sentimental per als habitants de la comarca.

Les dos línies es caracteritzen pel continu us de ponts i túnels per a salvar els accidents geogràfics i un impacte relativament baix sobre el paisatge.

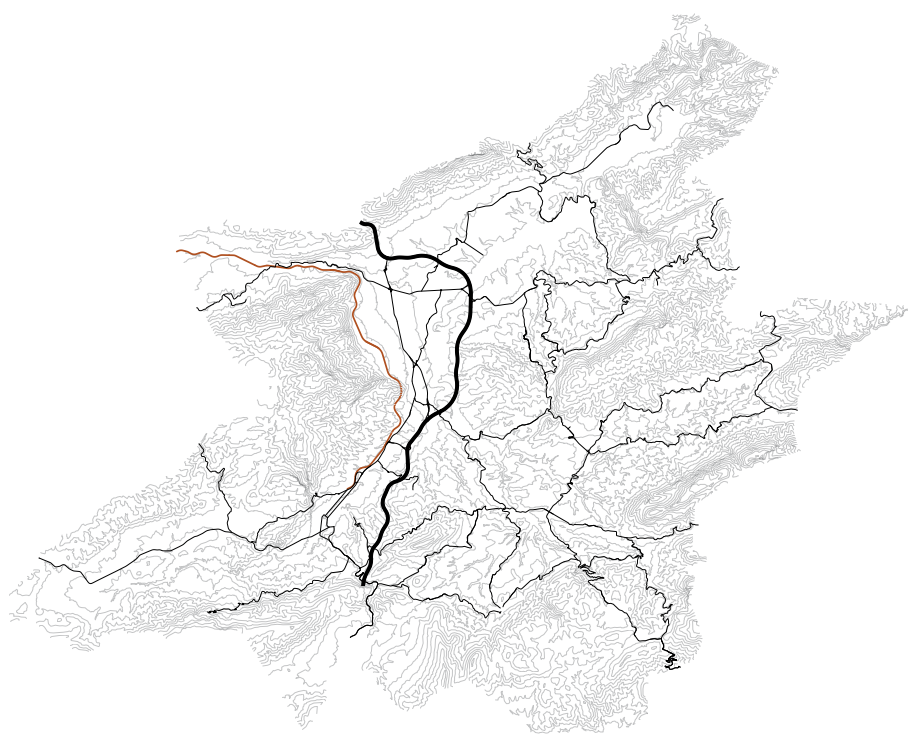

Fig. 4.4
Infraestructures: xarxa de carreteres, autovia i ferrocarril (en roig). 2015.
Font: ICV+elaboració pròpia.

4.2.3.-Infraestructures hídriques.

La principal infraestructura hídrica de la comarca és l'embassament de Beniarrés, inaugurat l'any 1958. Ocupa una superfície de 268 Ha i té una capacitat màxima de 31Hm³.

El sistema de reg per sèquies que aprofitava principalment l'aigua de fonts i altres naixements es troba a dia de hui pràcticament desaparegut, i les poques àrees que encara disposen d'este sistema de reg es troben en desús o un perill constant d'abandó i transformació.

A principis de segle, les àrees irrigades més extenses eren les d'Alcoi, Cocentaina i Muro. Encara que si fa no fa, la multitud de brolladors i aigües d'escorrentia existents a la geografia de la comarca permetien la existència d'àrees d'horta en la majoria dels nuclis, i evidentment, al llarg de la terrassa fluvial del Serpis, aprofitant les seues aigües.

Fig. 4.5

TERRASSES DE CULTIU.

A mesura que augmenta la pendent, la morfologia dels cultius passa a estar dominada per els bancals en compte del parcel·lari.

Font: Dades altimètriques del IGN.
Elaboració pròpia.

Pendents <12%
Pendents >12%

4.3.- TEIXIT RURAL

El teixit rural forma part d'una estructura complexa fruit de la mà humana i l'adaptació al medi físic. Parlem de les parcel·les d'ús agrari, per al conreu o la explotació ramadera, i la seva infraestructura bàsica, expressada com un conjunt de camins, veredes, canals, basses, bancals i construccions agrícoles.

La seua morfologia es troba fortament influenciada pel relleu i la hidrografia, però també per l'ús i les divisions parcel·làries. La major influència d'uns factors o d'altres caracteritza la forma d'estos teixits. Però, principalment podem establir una gradació que, en funció de la pendent sobre la que s'assenten dits teixits, prevaldrà morfològicament la construcció de les terrasses o bancals, o la pròpia parcel·lació del terreny.

4.3.1.- Terrasses de cultiu

La necessitat de atribuir usos agrícoles a un relleu abrupte ha afavorit l'aparició de terrasses de cultiu (o bancals) de manera generalitzada a tota la comarca. Este fet atorga una morfologia particular al paisatge i a la manera de subdividir i entendre el parcel·lari agrícola. Els bancals es construeixen amb una forta direccionalitat, buscant les cotes de nivell i establint una divisió parcel·laria que a efectes morfològics perd rellevància front al pes perceptiu, visual i funcional de les terrasses i els marges.

Per això, on les pendents naturals del relleu son considerables els bancals resulten estrets i els marges d'una considerable altitud, predominant estos sobre els demés elements. Inclús quan la parcel·lació és de poca envergadura, aquesta s'adapta a la morfologia imposada pel relleu i la construcció de bancals.

4.3.2.- Divisió parcel·laria

La divisió parcel·laria rural és heterogènia a l'àrea d'estudi. La diversitat de tipus de cultiu, orografia, i substrat social fa que es puguem apreciar diverses morfologies associades a la divisió parcel·laria agrària.

La comarca del comtat presenta una major subdivisió del parcel·lari rural, que aquella que presenten els municipis de les valls d'Alcoi. Tanmateix, el parcel·lat de dimensions menudes és comú en els territoris de regadiu, pràc-

Img. 4.10

Les terrasses de cultiu dominen la morfologia del territori per sobre de la presència del parcel·lari allà on les pendents son grans.

ticament desapareguts en la actualitat, i que es desenvolupaven al llarg de la ribera del riu Serpis, però també nodrint-se de naixements i fonts que han permès històricament la existència d'un teixit agrari d'horta que no depenia de les aigües del riu i que ha anat estretament relacionat amb els municipis més desenvolupats de l'àrea, principalment Alcoi, Cocentaina i Muro.

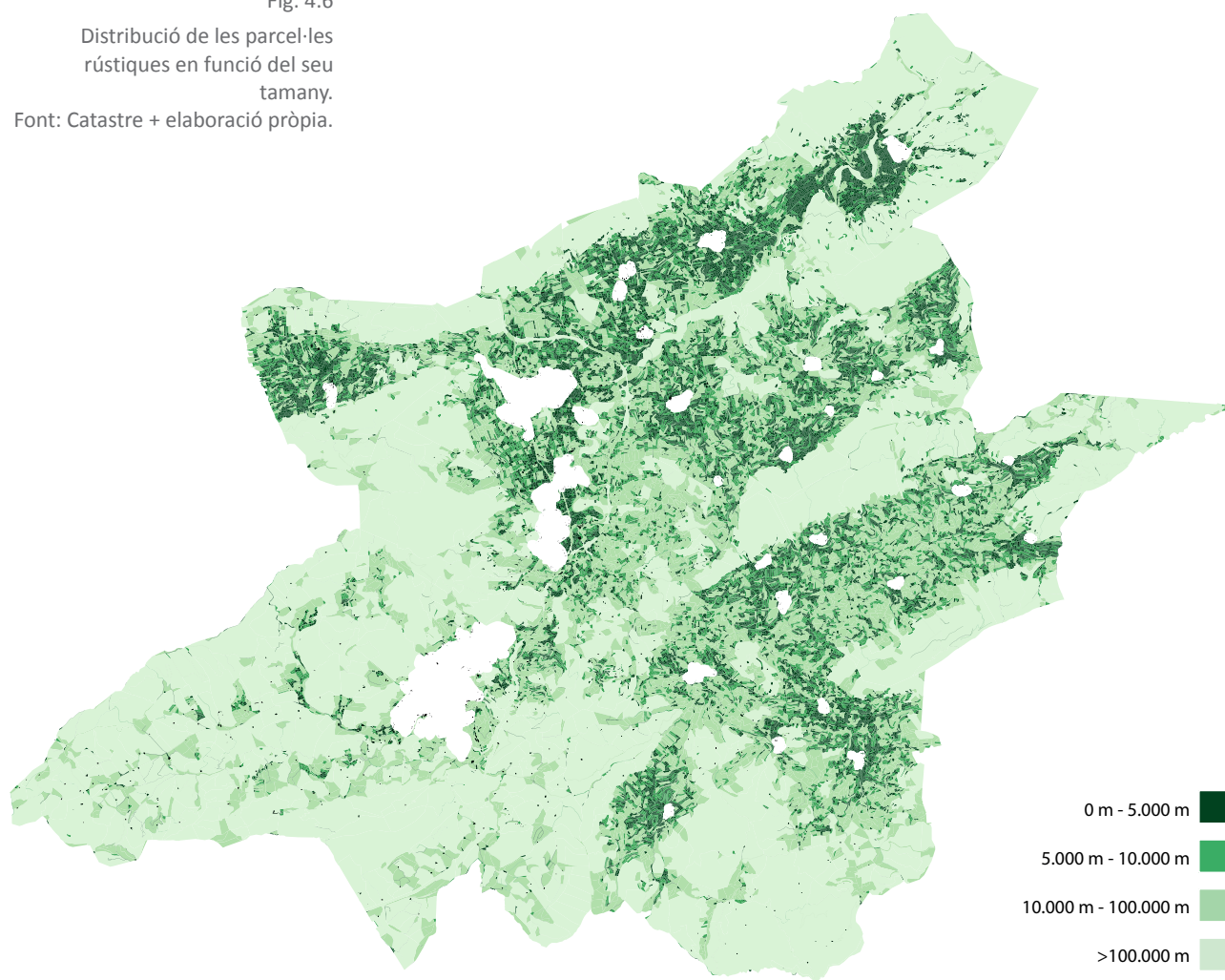
Les grans parcel·les son més habituals de les valls d'Alcoi i estan directament relacionades amb els cultius de secà i els herbacis. Es habitual que s'estructuren en masos (grans parcel·les d'explotació agrària i agroforestal, amb una construcció o construccions que històricament servien de recolzament a l'explotació de la parcel·la, que podia incloure magatzems, estables i habitatge).

Allà on els relleus dedicats al cultiu tenen un relleu suau, la parcel·lació acostuma a dominar visualment sobre els abancalaments.

Fig. 4.6

Distribució de les parcel·les rústiques en funció del seu tamany.

Font: Catastre + elaboració pròpia.

4.3.3.- Usos del sòl.

L'explotació agrària a la comarca es fonamentalment agrícola, sent l'ús ramader força residual en l'actualitat.

La divisió tradicional entre cultius de secà i regadiu han condicionat el paisatge rural de la comarca, amb un fort predomini del secà, estructurat principalment en bancals (com ja s'ha anomenat al punt 4.3.1) i que ocupa principalment àrees de gran exposició visual.

Els cultius de secà han anat variant al llarg del segle XX. El primer terç del segle es troba marcat pel predomini del cultiu de vinya i cereals, que ocupaven més de la meitat dels terrenys de conreu, encara que els canvis en els tipus de cultiu ja començaven a notar-se, entre altres per la expansió de la fil·loxera, un insecte que ataca els ceps de vinya autòctons (CERDÀ, 1996).

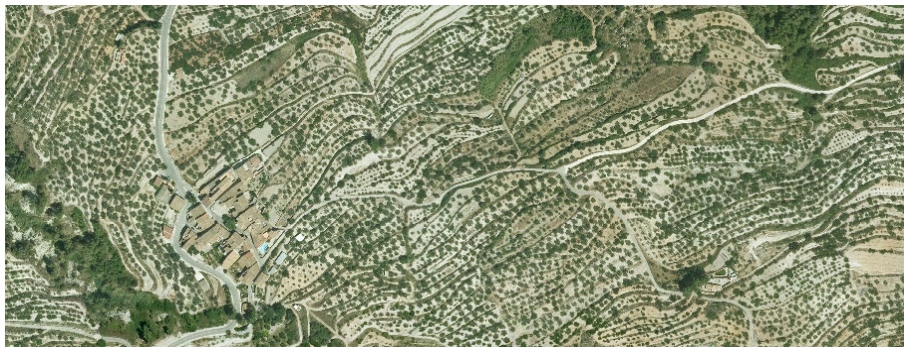
Ja des del primer terç del segle XX, el secà ha anat evolucionant principalment cap a la olivera. Es troben altres cultius puntuals d'ametllers i arbres fruiters, especialment cirers a tota l'àrea est de la vall del Serpis, cultiu molt estès també a les valls de la Marina Alta. En els últims anys ha sorgit una corrent recuperadora de la vinya, amb la implantació d'alguns cellers que aposten pel cultiu descentralitzat i minifundista dels ceps. Tot plegat, un clar reflex del parcel·lari fortament subdividit de la comarca.

Per altra banda, l'explotació de camps de regadiu és actualment un vestigi en desaparició. La dedicació tradicional quasi exclusiva a l'autoconsum, la poca competitivitat, divisió del parcel·lari, expansió dels nuclis urbans i els canvis en els hàbits de consum, han propiciat l'abandó d'estes explotacions o la substitució funcional de les parcel·les. El parcel·lari de regadiu s'ha caracteritzat per presentar un tessellat característic en funció del tipus de cultiu, fonamentalment hortalisses, que subdividia cada parcel·la en unitats menors que li han conferit a este tipus de teixit un aspecte més fragmentat i de menor escala.

Paral·lelament, el caràcter abanecat de moltes de les hortes ha generat alguns usos mixtos aprofitant els marges i les vores de les parcel·les per al cultiu d'espècies arbòries.

4.3.4.- Fitxes identificatives del teixit rural.

Secà fortament abancalat

- Predomini de les terrasses de cultiu en la morfologia.
- Forta direccionalitat seguint les corbes de nivell.
- El parcel·lari que difícilment arriba a les 10 hectàrees.

Secà molt parcel·lat en pendents suaus.

- Tessel·lat del sòl en funció de les divisions parcel·làries.
- Direccionalitat poc marcada.
- Parcel·les inferiors a les 10 hectàrees.

Secà amb grans parcel·les i pendents suaus

- Presenten una forma uniforme i poc direccional.
- Son parcel·les grans, de superfícies superiors a les 10 hectàrees.
- Habitualment dominades per un mas.

Hortes abancalades

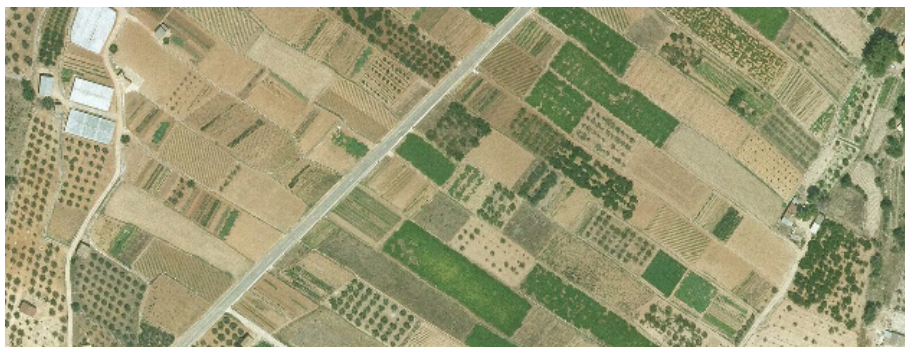
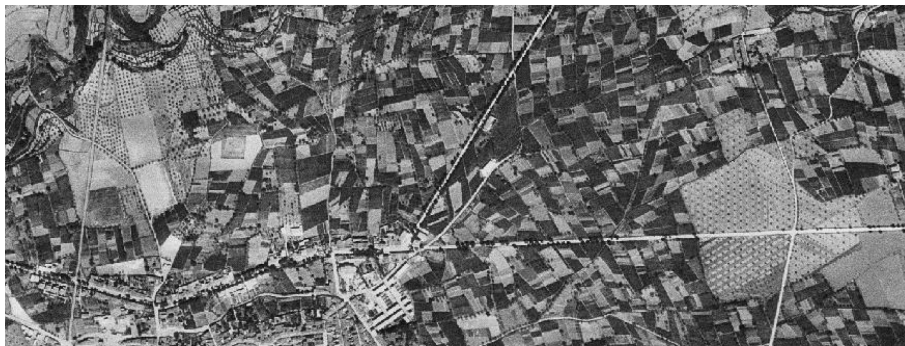

- Predomini de les terrasses de cultiu en la morfologia.
- Forta direccionalitat visual seguint les corbes de nivell.
- Parcel·lari inferior a l'hectàrea.

(Cal ressenyar que les hortes abancalades, i les hortes en general, pràcticament han desaparegut a l'àrea d'estudi).

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

Horta en pla

- Tessel·lat del sòl en funció de les divisions parcel·làries i la infraestructura hídrica.
- Parcel·lari inferior a la hectàrea.

4.4.- TEIXIT URBÀ

El teixit urbà és la màxima expressió de l'activitat humana sobre el territori. El conjunt urbà de la comarca resulta una part percentual relativament menuda respecte al total del territori a estudiar, però que no obstant ostenta la posició de màxima rellevància dins la jerarquia territorial.

La caracterització morfològica i funcional del teixit urbà no pot entendre's només com la delimitació de la ciutat -com a "urbs"- en un territori amb un fort component rural i una gran disseminació de nuclis de població menuts. La consideració de teixit urbà s'atorgarà seguint els criteris primer de la llei urbanística, que delimita les àrees urbanes dels municipis, però també s'atendrà a la diversitat de tipologies, reglades o no, que puguen ser rellevants per a l'estudi de la evolució de la comarca.

4.4.1.- Nuclis de població.

Els nuclis de població tenen una entitat pròpia i diferenciada d'altres nuclis. Son els assentaments principals del territori i presenten les característiques formals de la ciutat compacta mediterrània (veure el punt 2.1.1).

Estos nuclis de població densos responen a les característiques principals d'aglomeració tradicional d'usos residencials amb la possibilitat d'albergar usos industrials i terciaris compatibles amb l'ús principal.

Dins d'un mateix nucli de població poden existir diversos tipus de teixit urbà dens en funció del seu procés generador (veure el punt 2.3.1). Però, la seua importància a l'hora d'individualitzar estos teixits dependrà de l'escala de treball.

A l'àrea d'estudi trobem una gran quantitat de nuclis d'escassa entitat que conserven pràcticament intacta la seua morfologia orgànica. És el cas dels municipis d'Alcoleja, Almudaina, Balones, Benasau, Benifallim, Benimassot, Benillup, Fageca, Gorga, Millena, Penàguila, Quatretondeta i Tollos. I les pedanies: Ares del Bosc, Benialfaquí, Catamarruch, Margarida, Sant Rafael i Turballos. Estos nuclis formen part de la estructura més rural de la comarca, en zones menys accessibles respecte als eixos viaris principals.

En una situació intermitja trobem aquells municipis que han experimentat xicotetes expansions dels seus nuclis antics, afegint alguns carrers nous a l'estructura urbana. És el cas de Alcosser, l'Alqueria d'Asnar, Benilloba, Benimar-

full, Beniarrés, Gaianes, l'Orxa i Planes. La ubicació més accessible d'estes poblacions junt la presència d'indústria és el factor comú.

Els tres municipis amb un major creixement son Alcoi, Cocentaina i Muro, en eixe ordre. En la estructura urbana d'Alcoi son clarament recognoscibles les àrees d'eixample de les diverses etapes de creixement, amb una forta presència del creixement en eixample i les interrupcions de la trama generades pels accidents geogràfics. Però on també trobem polígons d'habitatges i algunes àrees annexes al nucli urbà amb edificació de baixa densitat.

Cocentaina i Muro tenen tots dos creixements descentrats respecte al seu nucli. La base de la expansió en els dos casos sembla ser la carretera i la nova centralitat que exerceix en la configuració urbana. Este fenomen es veu de manera més clara a la població de Muro que creix exclusivament cap al nord a pesar de que no té impediments per a créixer en cap direcció, mentre que Cocentaina ha d'expandir-se necessàriament a l'est a causa dels condicionants geogràfics, i adopta un creixement lineal basat en el traçat de la N-340.

4.4.2.- Implantacions industrials i d'activitat terciària.

Es corresponen principalment amb teixits compactes, que representen una forta transformació del sòl però que no pertanyen expressament al nucli de població. Responen a usos industrials i terciaris. El seu impacte visual, per la envergadura, arquitectura i disposició en el territori acostuma a ser alta. Son grans consumidors de sòl i requereixen de grans reparcel·lacions per a la seua implantació.

A l'hora de caracteritzar estes formacions, cal entendre el seu origen en un fenomen dispers en el territori. Les primeres fàbriques a la comarca evolucionen a partir dels molins que aprofitaven la força hidràulica del riu, i s'implantaven en el teixit rural de manera disseminada al llarg del Serpis. Esta concepció de la implantació industrial en parcel·les rurals sobreviu i encara s'observa en alguns punts, encara que ja no siga la tònica dominant.

4.4.3 - Teixit urbà dispers.

El teixit urbà dispers respon a aquelles implantacions principalment residencials que generen teixits de baixa densitat edificatòria.

A la comarca trobem alguns exemples de teixit urbà dispers, que respon al

model de PU+E (parcel·lació/urbanització + edificació) descrit al punt 2.3.1, però allò més usual es la colonització laxa del territori amb habitatges que ocupen el teixit agrícola sense cap tipus de planificació prèvia. Pot donar-se el cas d'edificacions directament construïdes en una parcel·la que manté en gran part les seves funcions agrícoles o una progressiva subdivisió de parcel·les rurals en les la colonització d'habitatges va suplantant poc a poc les funcions agrícoles del sòl, amb un procés aproximadament orgànic.

Alguns autors veuen en estos processos una força rururbanitzadora (FERNANDEZ, 2003). No obstant, per a l'àrea d'estudi cal entendre que la majoria d'estos processos donen lloc a habitatges de segona residència, que només estan en us durant uns mesos a l'any i que per tant, encara que morfològicament entren dins del que poden anomenar-se espais *paraurbans* (FOLCH, 2003), funcionalment semblen establir models distints d'aquells més comunament parametritzats.

4.4.4.- Espais Voraurbans.

El terme voraurbà fa referència a l'espai residual que agonitza entre l'espai urbà i l'espai rururbà i rural (FOLCH, 2003). A l'àrea d'estudi se l'identifica com a espai annex als nuclis de població, polígons i demás teixits urbans que ha perdut la seua funció agrària o que no tenen la entitat suficient per a ser un element reconoscible del territori. Son els camps a l'espera d'una requalificació, o els intersticis entre infraestructures, teixits urbans i vores geomorfològiques.

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL
DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

Fig. 4.7

ALCOI. MORFOLOGIA URBANA.

Relació entre nucli històric,
expansió i àrees industrials.

E:1/25.000

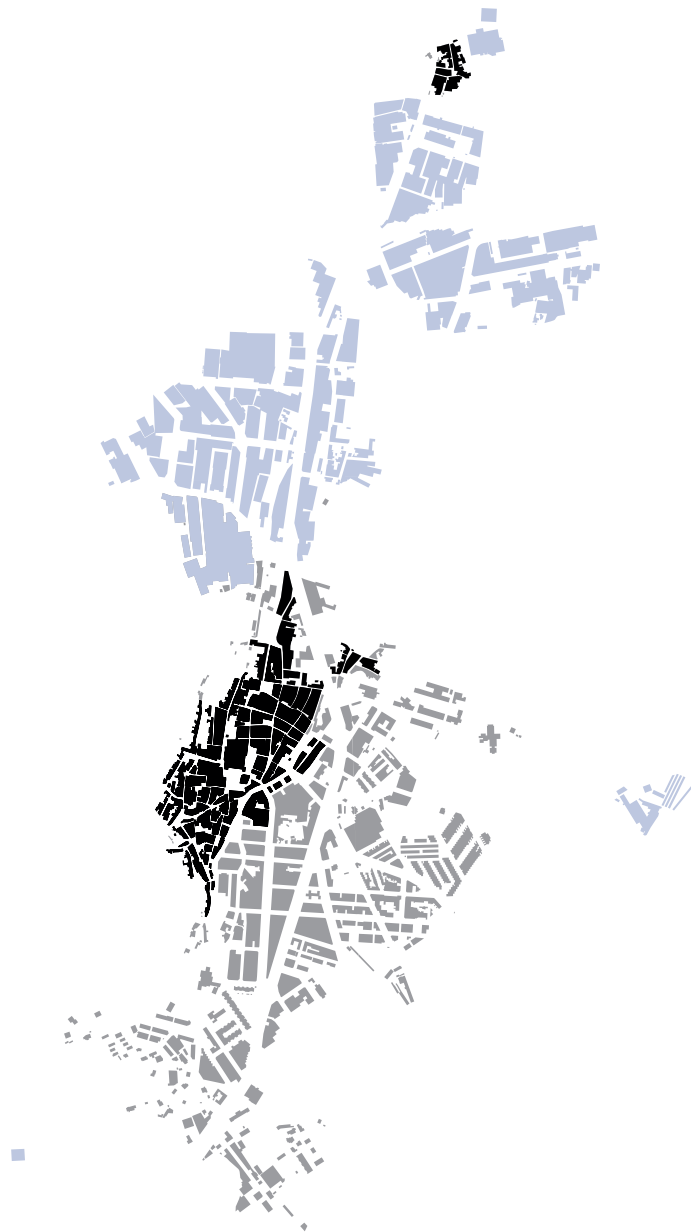

Fig. 4.8

COCENTAINA. MORFOLOGIA URBANA.

Relació entre nucli històric, expansió i àrees industrials.

E:1/20.000

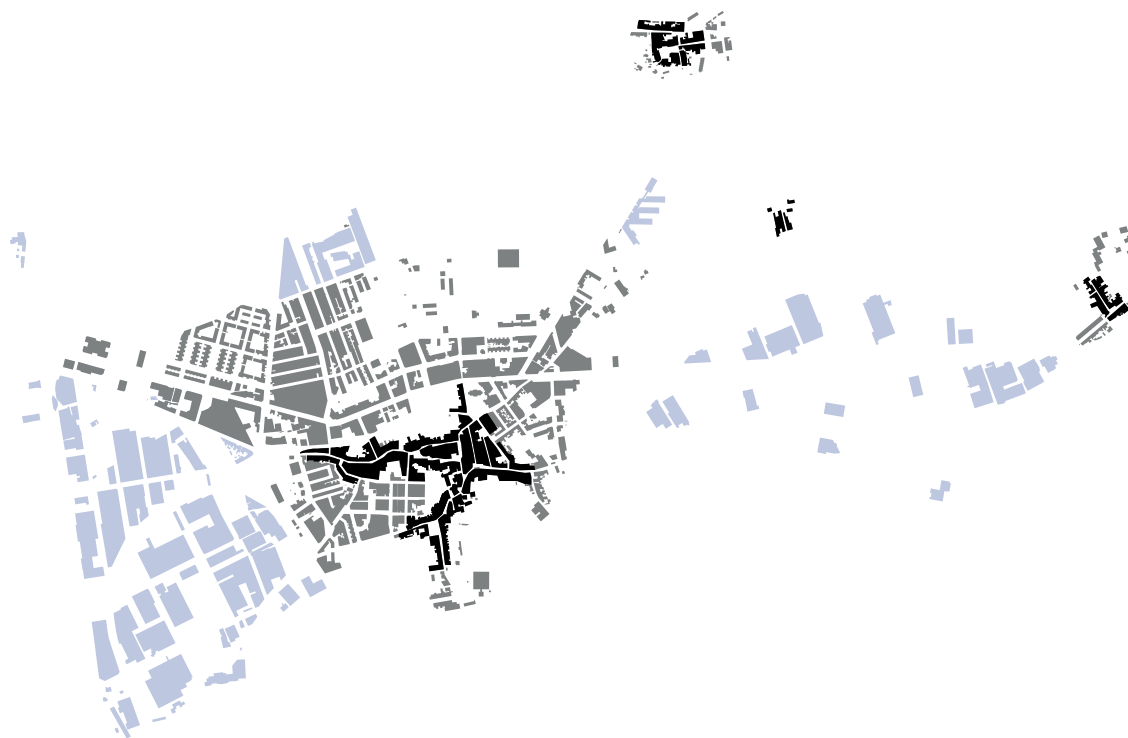
LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

Fig. 4.9

MURO. MORFOLOGIA URBANA.

Relació entre nucli històric, expansió i àrees industrials.

E:1/20.000

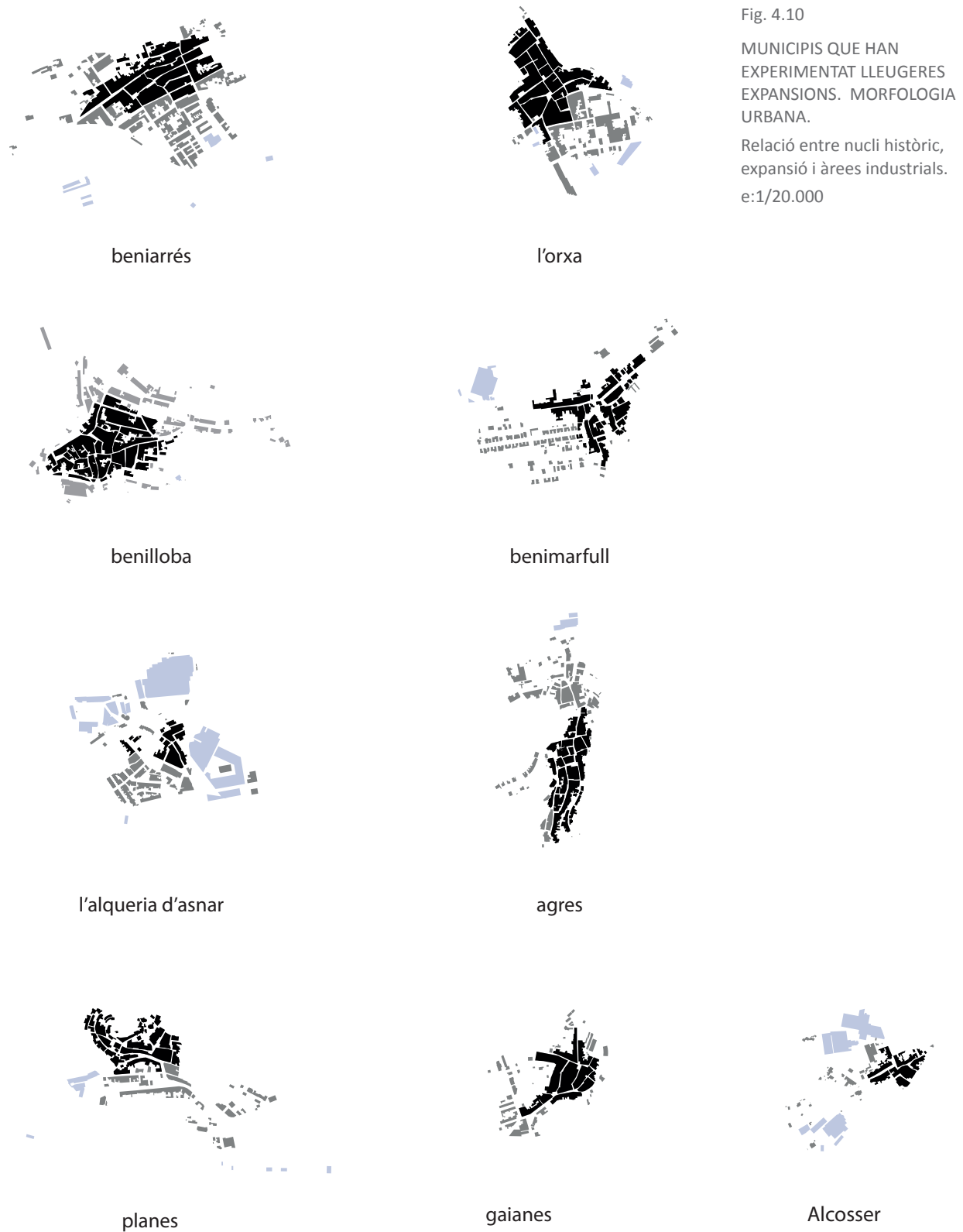

Fig. 4.10
MUNICIPIS QUE HAN
EXPERIMENTAT LLEUGERES
EXPANSIONS. MORFOLOGIA
URBANA.
Relació entre nucli històric,
expansió i àrees industrials.
e:1/20.000

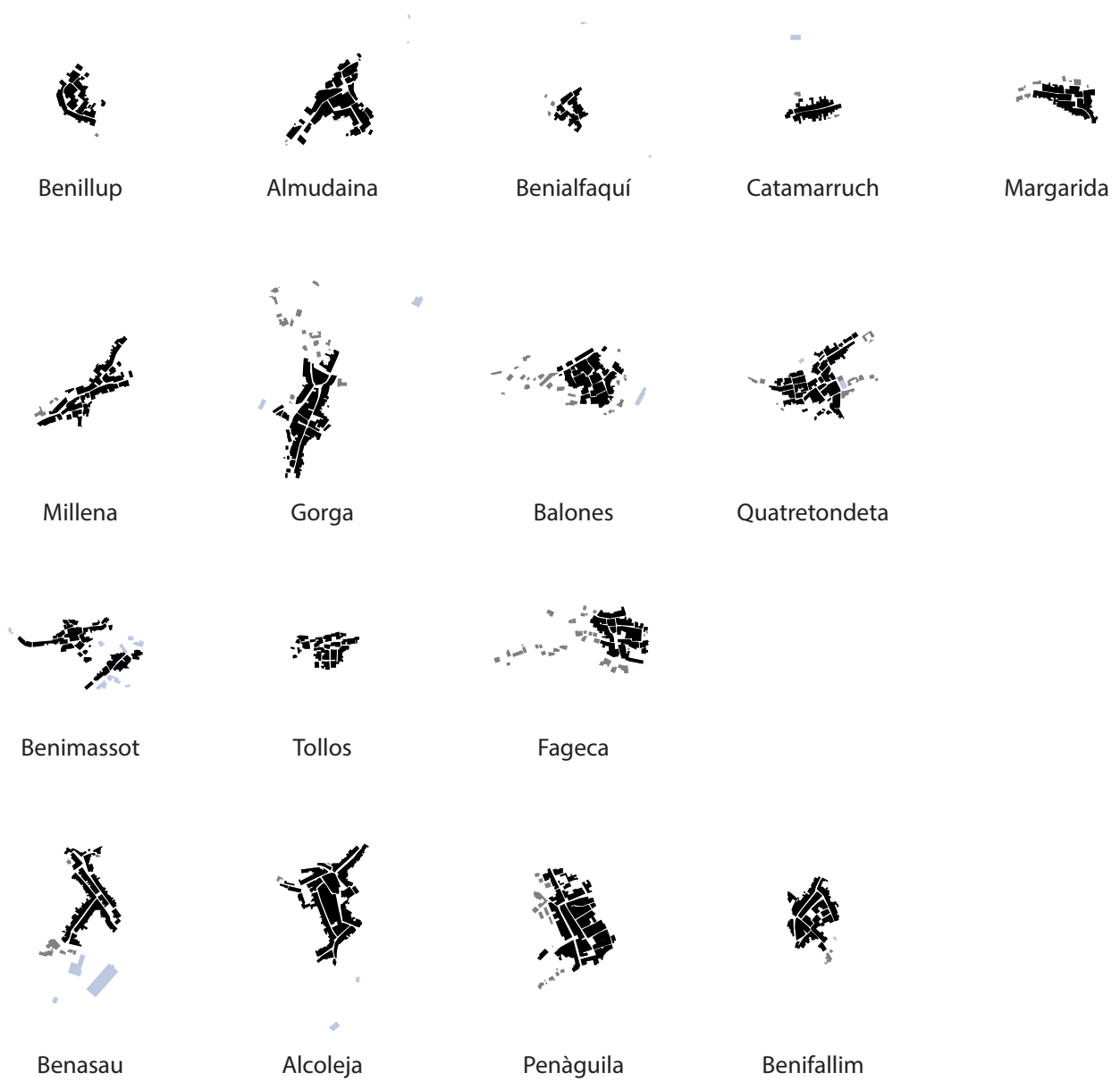
LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

Fig. 4.11

MUNICIPIS QUE NO HAN EXPERIMENTAT EXPANSIONS URBANES SIGNIFICATIVES. MORFOLOGIA URBANA.

Relació entre nucli històric, expansió i àrees industrials.

e:1/20.000

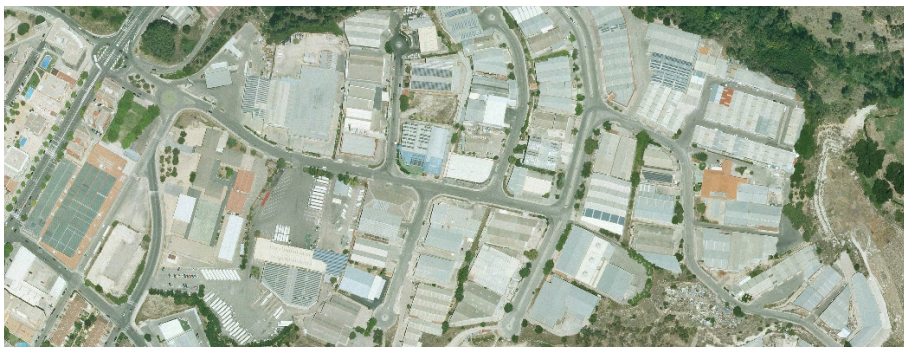
4.4.5.- Fitxes identificatives del teixit urbà.

Teixit residencial compacte.

- Predomina la edificació entre mitjaneres.
- Entorns urbanitzats i amb els serveis bàsics.
- Morfologies concretes en funció del procés de generació. (ap. 2.2.1)

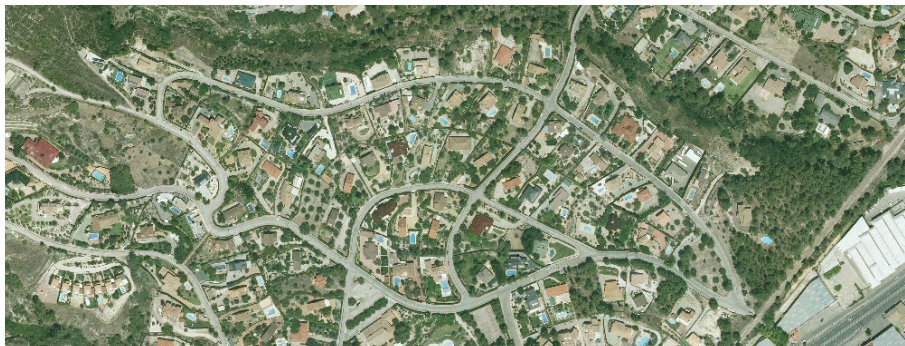
Teixit industrial dens.

- Edificació aïllada en parcel·la o entre mitjaneres.
- Entorns urbanitzats amb els serveis bàsics.

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

Teixit residencial de baixa densitat.

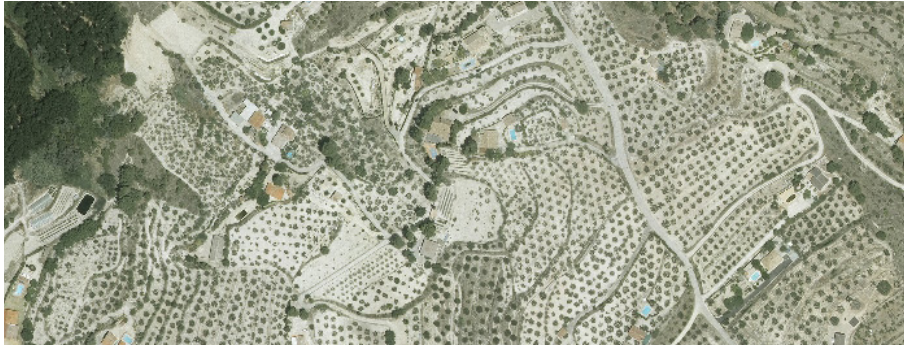
- Edificació aïllada en parcel·la.
- Entorns urbanitzats, però no sempre amb serveis.
- Formes similars a la ciutat jardí.

Dispers residencial sobre la estructura agrícola.

- Edificació aïllada en parcel·la formant agrupacions.
- Entorns no urbanitzats o semiurbanitzats.
- Morfologia adaptada a la trama rural preexistent.

Habitatge aïllat en parcel·les agrícoles.

- Edificació dispersa en parcel·les rurals de més d'una hectàrea.
- Entorns no urbanitzats i sense serveis.
- Morfologia rural predominant.

Dispers industrial sobre el parcel·lari agrícola.

- Edificació industrial aïllada en parcel·la.
- Entorns no urbanitzats o semiurbanitzats.
- Morfologia basada en el traçat de carreteres i el parcel·lari rural.

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL
DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

Capítol 5

EVOLUCIÓ MORFOLÒGICA I FUNCIONAL DE L'ÀREA
D'ESTUDI

El traçat de la evolució morfològica i funcional es fa amb la finalitat de determinar d'una manera més acurada els processos que transformen el territori a través del dibuix de les característiques de la seua estructura fonamental, que defineixen la seua forma i el seus usos principals.

Açò s'aconseguirà a través de la representació de quatre estats clau de la comarca, representatius de 4 períodes. Estos reflectiran els esquemes viaris i les taques de població posant èmfasi en la diferenciació dels teixits urbans que colonitzen el territori i la seua relació respecte a l'estructura natural. A més a més, l'informació es completa amb un apunt respecte a l'evolució de la població.

Per a cada estat trobem dos mapes distints, un que posa en relació el patró funcional i d'ocupació de la comarca amb l'estructura hídrica, entesa com al sistema que condiciona el relleu sobre el que este patró es desenvolupa, i altre en el que es defineixen més acuradament les distintes ocupacions de caràcter urbà, en relació amb les infraestructures i l'enquadrament geogràfic.

Poden semblar dos representacions similars, de fet conformen dues cares de la mateixa moneda. Però, s'ha estimat oportú aquesta doble representació per a concordar millor la transmissió d'informació a l'escala de presentació d'este treball.

Per altra banda, al CD adjunt es troben de manera conjunta cadascun dels presents mapes per separat i una addicional amb la conjunció de les dos representacions a escala 1:75.000.

5.1.-INICIS DEL SEGLE XX. PRIMERES TRANSFORMACIONS SOBRE LA ESTRUCTURA RURAL DEL TERRITORI.

Esta primera representació es marca com a punt de partida. Entre 1893 i 1909 la comarca es veu connectada amb l'exterior per tres línies diferents de ferrocarril. La indústria alcoiana ha consolidat la independència dels recursos hídrics mitjançant noves fonts d'energia (gas i carbó) que arriben a la ciutat a través de les noves infraestructures, que a la vegada, s'usen per a exportar les mercaderies. No obstant, l'interès d'este punt de partida resideix en la clara llegibilitat que encara ens atorga el territori, fortament marcat per l'estructura agrària que organitza encara la major part del territori.

La principal característica en esta fase és la compacitat dels teixits, i l'estat en procés de transformació del sistema viari, en el que la mobilitat entre els pobles de menor entitat encara es realitza a través de camins antics, encaixats en la trama del parcel·lari rural.

L'esquema viari es ramifica a partir de l'eix Alcoi-Cocentaina-Muro estructurant un territori de morfologia fonamentalment rural. L'ocupació del territori s'organitza en nuclis de població densos. No obstant, el teixit industrial el trobem encara fortament vinculat a parcel·les d'origen agrícola i als cursos fluvials i per esta raó és difícil d'identificar, ja que els clústers que genera es troben fortament dispersos al territori, i tenen una entitat relativament baixa. No obstant, el procés de consolidació de la factoria com a fenomen urbà està en auge, i a Alcoi ja comencen a aparèixer les primeres agrupacions de fàbriques fora dels cursos hídrics.

La distribució de la població ja reflexa el pes de la ciutat d'Alcoi. Però, també és bona la salut dels censos demogràfics de la resta de municipis, amb poblacions que rarament baixen dels 500 habitants i molts pobles amb més de mil persones.

Els mapes de l'esquema funcional i d'usos del sòl d'inicis del segle XX s'ha fet a través de la interpretació de les minuts cartogràfiques de l'Institut Geogràfic Nacional redactades entre l'any 1898 i l'any 1900. L'adequació d'esta informació s'ha traçat sobre cartografia actual i amb l'ajuda dels fotogrames aeris de la Sèrie A del "*Vuelo Americano*" de 1946.

	1900	1940	1981	2014
Agres	1133	1171	729	583
Alcocer de Planes	347	301	245	238
Alcoleja	964	785	346	191
Alcoi	32053	45792	65908	59675
Almudaina	473	375	155	112
Alqueria d'Asnar	223	439	406	527
Balones	381	298	203	139
Benasau	651	481	253	158
Beniarrés	1381	1921	1635	1254
Benifallim	547	389	196	121
Benilloba	1541	1026	1023	789
Benillup	207	137	62	104
Benimarfull	780	739	410	431
Benimassot	336	230	113	113
Cocentaina	7093	8108	9669	11519
Facheca	294	257	178	104
Gaianes	643	557	355	449
Gorga	627	522	320	274
Lorcha/Orxa, l'	1489	1366	1002	676
Millena	354	283	140	210
Muro de Alcoy	3406	3788	5780	9114
Penàguila	1366	1103	423	324
Planes	1654	1399	919	778
Quatretondeta	440	437	255	115
Tollos	210	198	49	59
TOTAL	60493	74042	92755	90071

Fig. 5.1

Xifres de població per a l'àrea d'estudi des del 1900 fins a l'actualitat. Font: INE. Elaboració pròpia.

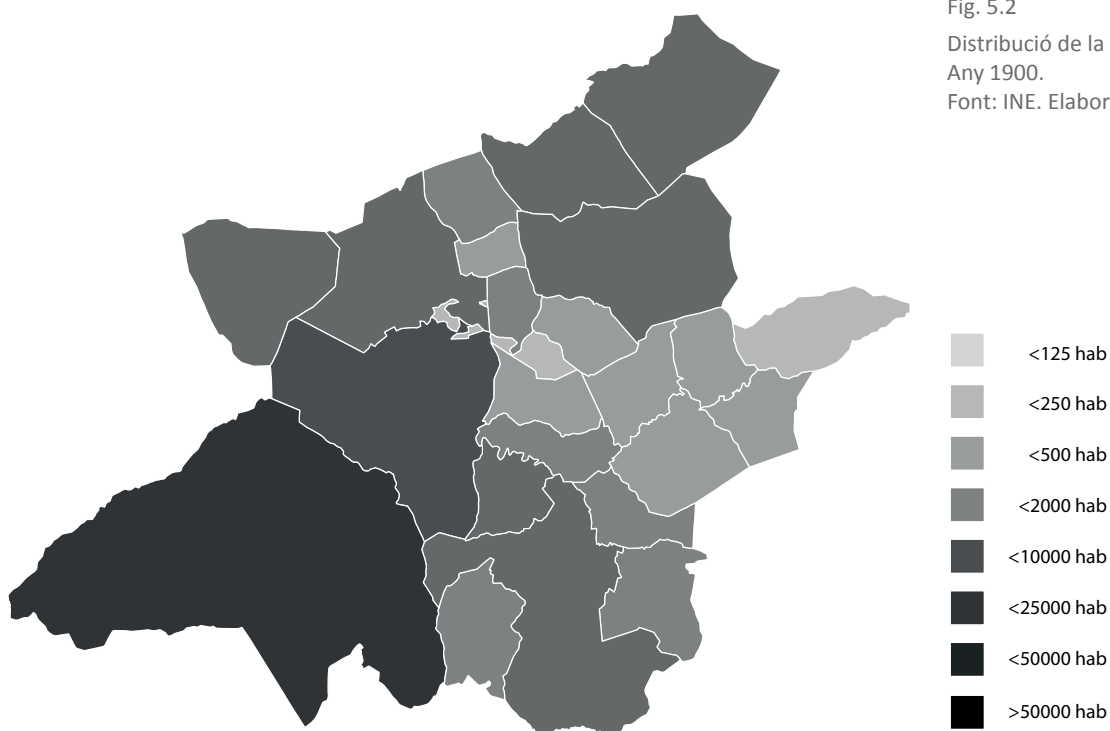

Fig. 5.2

Distribució de la població. Any 1900. Font: INE. Elaboració pròpia.

Fig. 5.3
ESTRUCTURA GENERAL DEL TERRITORI
Xarxa funcional i vertebració morfològica. Principis del s.XX
e_1/150.000

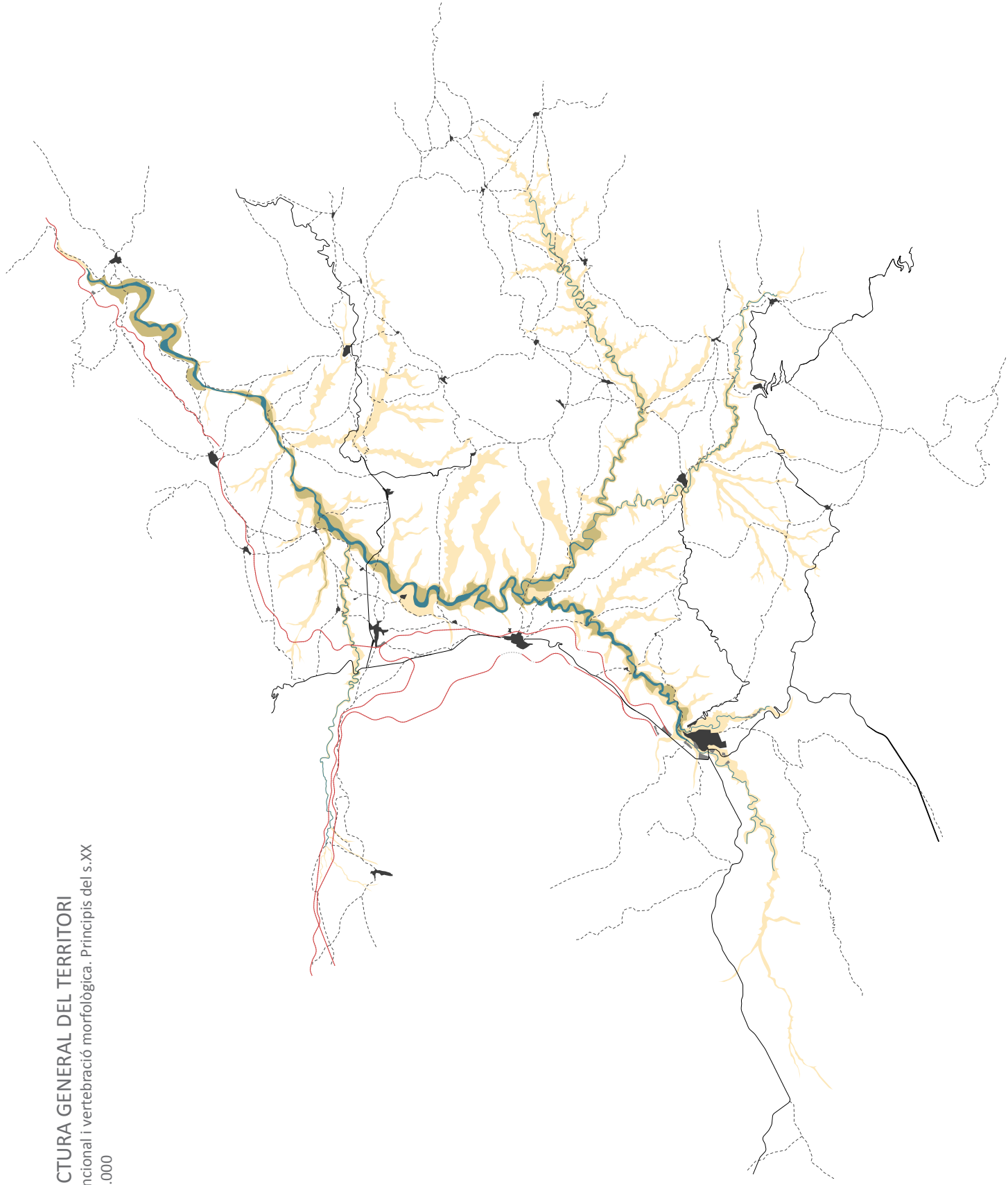
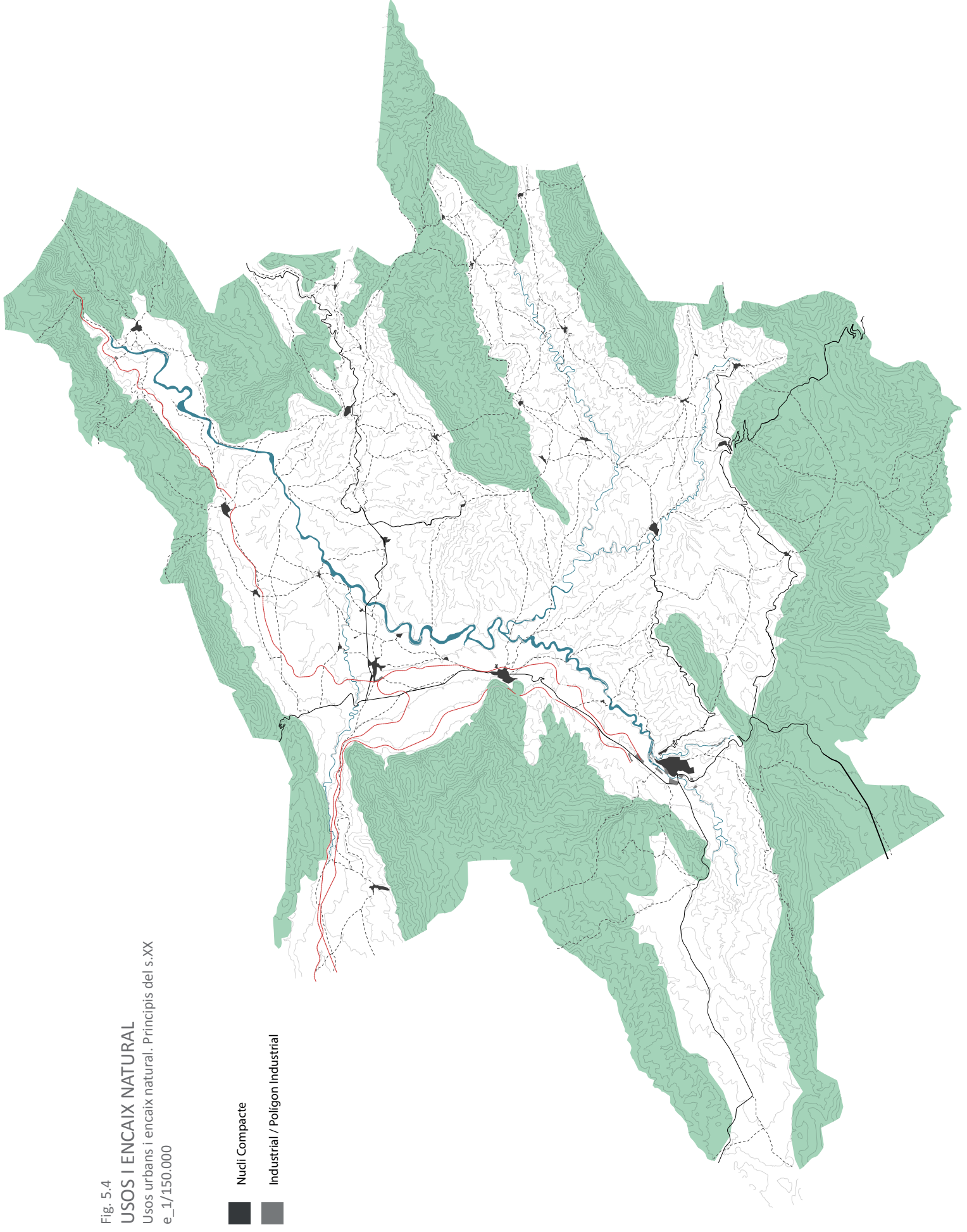

Fig. 5.4
USOS I ENCAIX NATURAL
Usos urbans i encaix natural. Principis del s.XX
e_1/150.000

5.2.- EXPANSIÓ I CONSOLIDACIÓ D'UNA NOVA ESTRUCTURA FUNCIONAL.

Al llarg de la primera meitat del segle XX es consolida el nou esquema viari que connecta mitjançant carreteres de disseny la totalitat dels pobles de la comarca. La estructura del territori continua sent fonamentalment compacta en el seu sistema d'assentaments, sense transformacions importants excepte la expansió d'Alcoi cap al nord, superant el riu Barxell.

Les àrees industrials urbanes cobren importància a Alcoi, i van estenent-se per les poblacions més properes a les infraestructures territorials (carretera de Xàtiva i ferrocarril), i el riu Serpis.

Les xifres de població es mantenen més o menys estables respecte al punt de referència fixat l'any 1900 per al gruix de la població, però amb un augment de més de deu mil persones per a la ciutat d'Alcoi, xifra que quasi correspon amb l'augment global d'habitants a la comarca. No obstant, caldrà tenir cura al llegir unes xifres de població que s'han pres l'any 1940, només un any després de finalitzar la guerra civil espanyola.

Els mapes de l'esquema funcional i d'usos del sòl intenta prendre com a referència l'estat del territori als anys quaranta. s'ha elaborat sobre cartografia digital actual, en base a l'observació dels fotogrames aeris de la sèrie A del "Vuelo Americano" de 1946, la sèrie B del "Vuelo Americano" de 1956, i dels mapes cartogràfics a escala 1/50.000 de l'exèrcit espanyol de 1939.

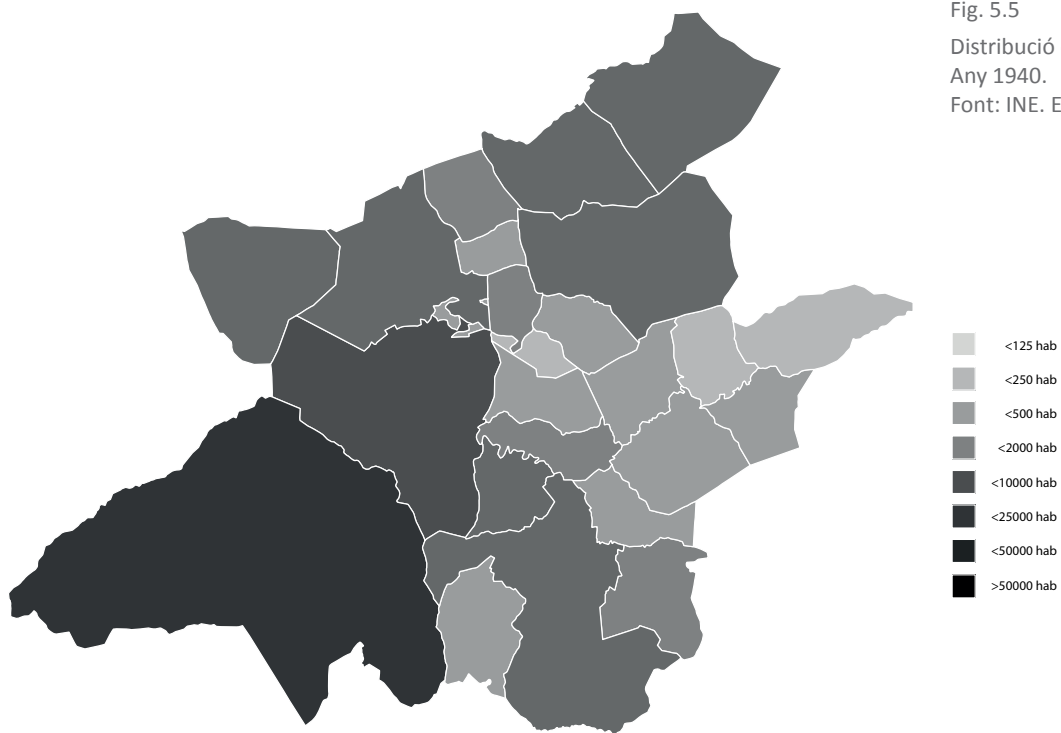

Fig. 5.5
Distribució de la població.
Any 1940.
Font: INE. Elaboració pròpia.

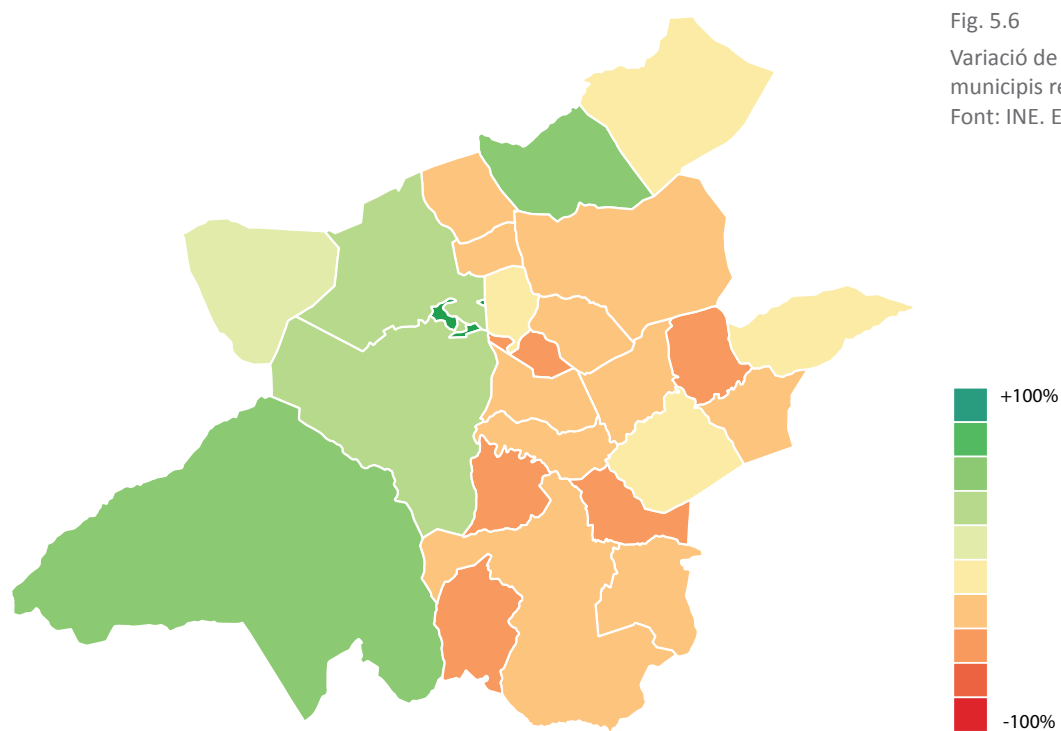

Fig. 5.6
Variació de la població per
municipis respecte a l'any 1900.
Font: INE. Elaboració pròpia.

Fig. 5.7
ESTRUCTURA GENERAL DEL TERRITORI
Xarxa funcional i vertebració morfològica. Anys 40.
e_1/150.000

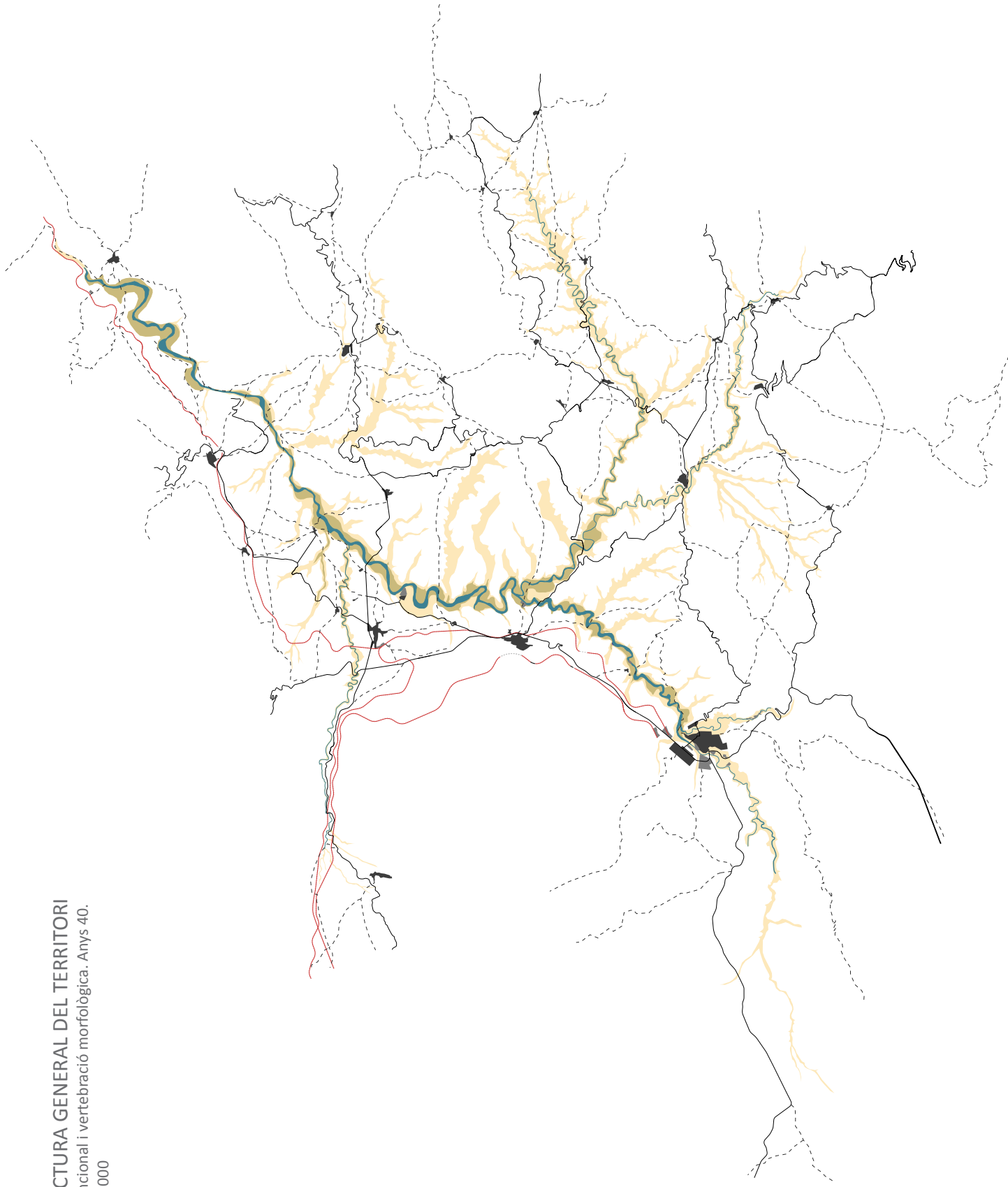

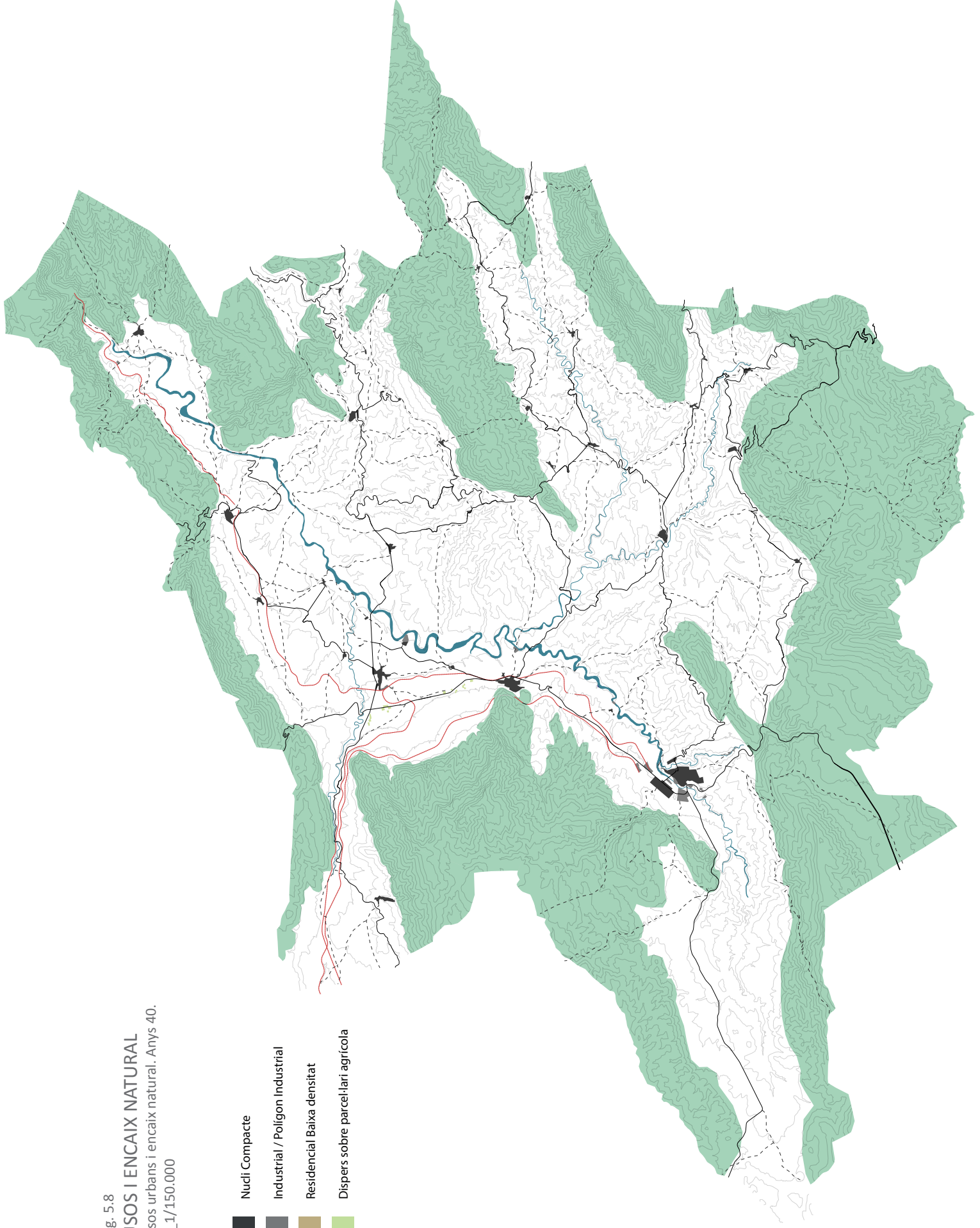

Fig. 5.8
USOS I ENCAIX NATURAL
Usos urbans i encaix natural. Anys 40.
e_1/150.000

- Nudi Compacte
- Industrial / Poligon Industrial
- Residencial Baixa densitat
- Dispers sobre parcel·lari agrícola

5.3.- CONCENTRACIÓ URBANA I NOVES FORMES DE COLONITZAR EL TERRITORI.

Entre els anys 40 i els 80 es produeix una forta concentració de la població sobretot en la ciutat d'Alcoi, en detriment de poblacions més rurals de la comarca que pateixen un fort despoblament. Només se salven d'aquesta dinàmica negativa els pobles més industrialitzats que han pogut entrar en la dinàmica de la ciutat i s'han integrat bé en la nova estructura territorial marcada per l'esquema viari.

Les indústries urbanes han iniciat durant este període un nou procés de migració cap a la perifèria, i ocupen noves ubicacions annexes a les carreteres adoptant una certa dispersió i ubicació laxa sobre parcel·les agrícoles.

Es fa patent també una nova manera d'ocupació del territori que inicia a expandir-se. L'habitatge dispers fa aparició i comença la colonització de la meitat occidental de la comarca, aquella que correspon amb l'eix més industrial. Mentre, la resta de la comarca comença a patir certa fossilització ja que no s'observen canvis significatius excepte alguns casos aïllats de les poblacions al llarg de la vall principal del Serpis.

Aquesta dispersió d'habitatges sembla fer-ho de diferents maneres, principalment en forma de colonització laxa del parcel·lari agrícola de xicoteta dimensió amb un procés d'edificació directa, o després d'haver realitzat parcel·lacions mínimes, vinculades directament als camins rurals. I per altra banda apareixen les primeres urbanitzacions que suposen transformacions més profundes del parcel·lari subjacent.

Les línies ferroviàries a Gandia i Villena han desaparegut (anys 60) i apareix un nou element estructurant del territori i el paisatge: l'embassament de Beniarrés, inaugurat l'any 1958.

Els mapes de l'esquema funcional i d'usos del sòl pren com a referència l'estat del territori a inicis dels anys 80 i ha estat elaborat sobre cartografia digital actual, en base a l'observació dels fotogrames aeris del "*Vuelo Interministerial*" del període 1973-1986.

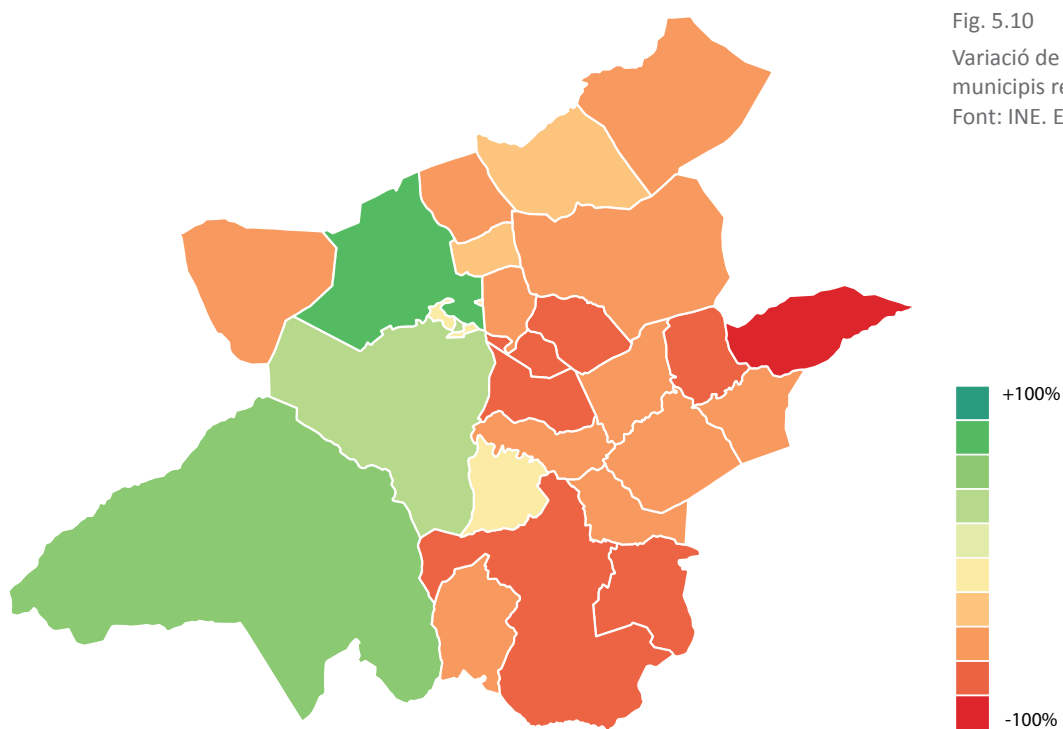
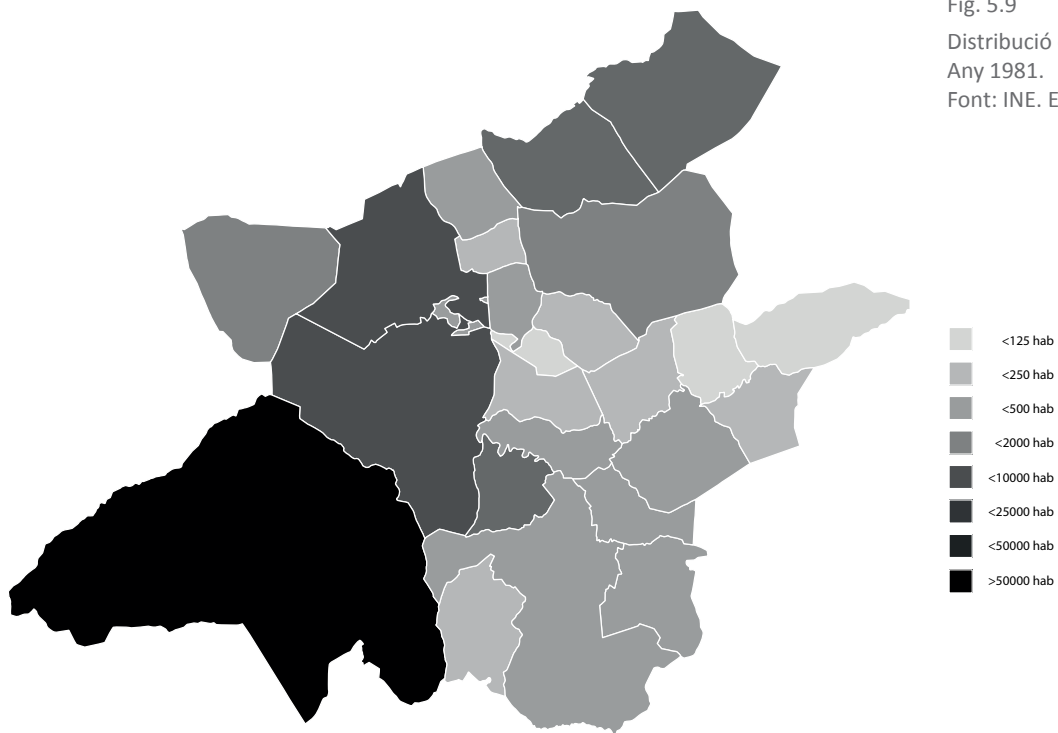

Fig. 5.11
ESTRUCTURA GENERAL DEL TERRITORI
Xarxa funcional i vertebració morfològica. Anys 80
e_1/150.000

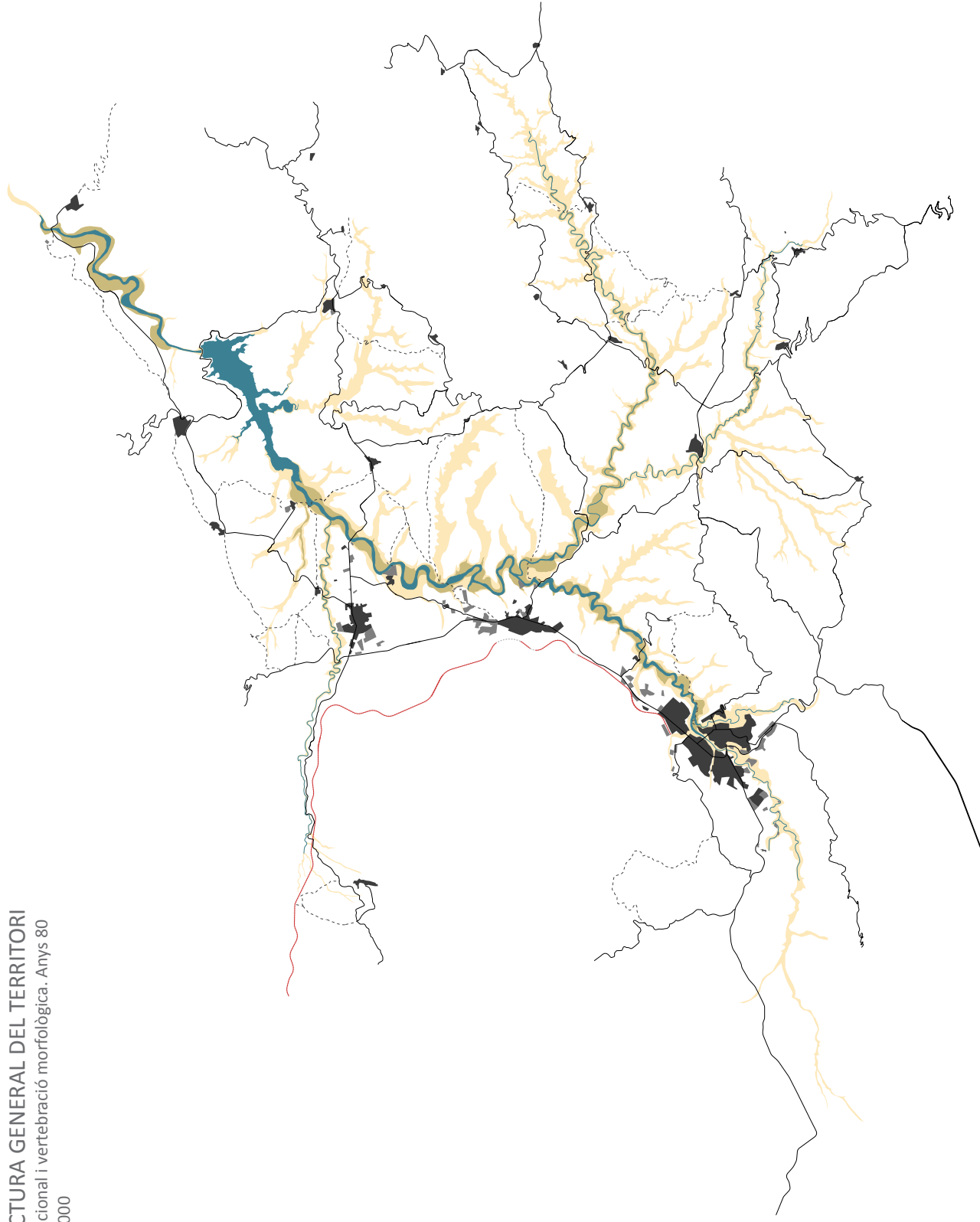
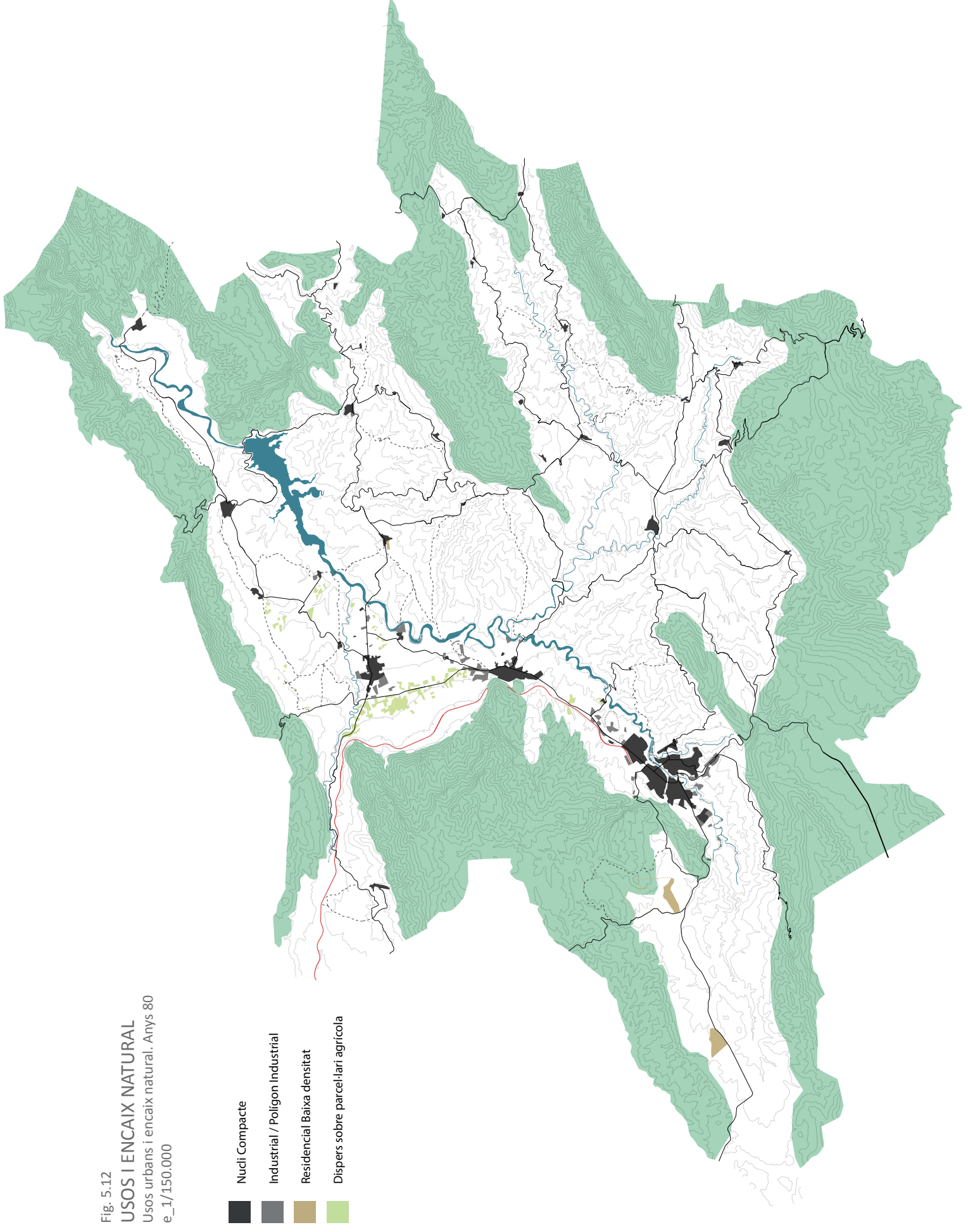
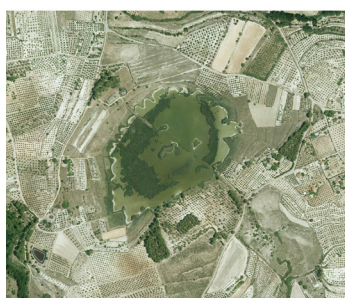

Fig. 5.12
USOS I ENCAIX NATURAL
Usos urbans i encaix natural. Anys 80
e_1/150.000

5.4.- SOCIETAT POST-INDUSTRIAL. CONSECUCIÓ D'UNA NOVA MOBILITAT.

Img. 5.1

Albufera de Gaianes abans i després de la seua restauració. (1989 i 2015)

Este últim període sofreix una acceleració en els canvis, sobretot d'infraestructures i ocupació urbana del territori en l'eix Alcoi-Cocentaina-Muro. Les millores en les infraestructures començades als anys 90 amb la millora del traçat de la N340 conclou actualment amb un esquema que inclou una autovia que desdobra la N340 per un traçat nou circumval·lant les tres poblacions principals.

És, però, un període també marcat per noves dinàmiques poblacionals. La ciutat d'Alcoi inicia una constant pèrdua d'habitants mentre es reforça el creixement de Cocentaina i Muro. Paral·lelament la creació de nous teixits urbans ha continuat un ritme constant especialment en les poblacions principals de l'eix Alcoi – Cocentaina - Muro. Mentre, la resta de nuclis urbans de la comarca mantenen les seues àrees urbanes amb poques desviacions, si fa no fa, amb una lleugera dispersió de les vores urbanes que en part pot deure's a la implantació de serveis i equipaments, però sense una autèntica expansió.

La dispersió de què es parlava en l'anterior període adopta noves formes més difícils de cartografiar per la seua escassa compacitat i delimitació, i comencen a ubicar-se activitats terciàries de caràcter territorial que ocupen progressivament ubicacions amb una major accessibilitat territorial motoritzada.

Aquest és el període en el què es creen els parcs naturals de la Font Roja i la serra de Mariola. A més a més, en els últims anys s'han produït iniciatives per a la protecció dels paisatges de la serra del Benicadell i de la conca del riu Serpis. Un exemple de la valorització recent del medi és la restauració de l'albufera de Gaianes.

El mapa de l'esquema funcional actual (2015) s'ha extret de la cartografia oficial en format vectorial de l'Institut Cartogràfic Valencià (2005) i de l'observació de l'ortofoto del PNOA (2015), amb la interpretació directa del territori.

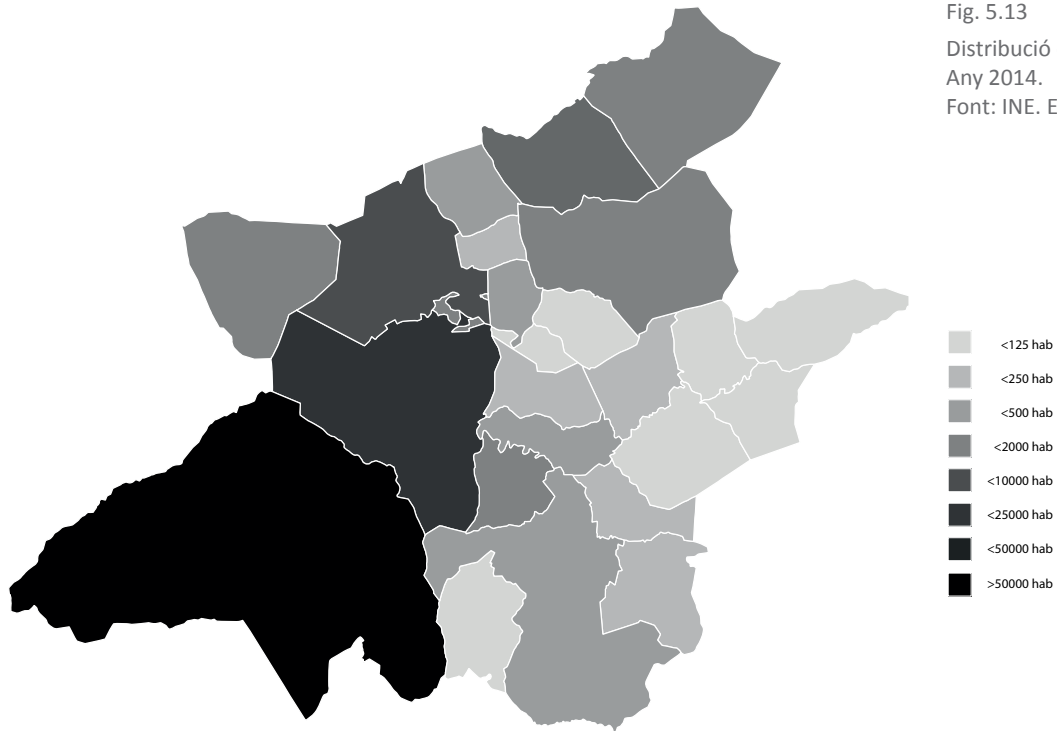

Fig. 5.13
Distribució de la població.
Any 2014.
Font: INE. Elaboració pròpia.

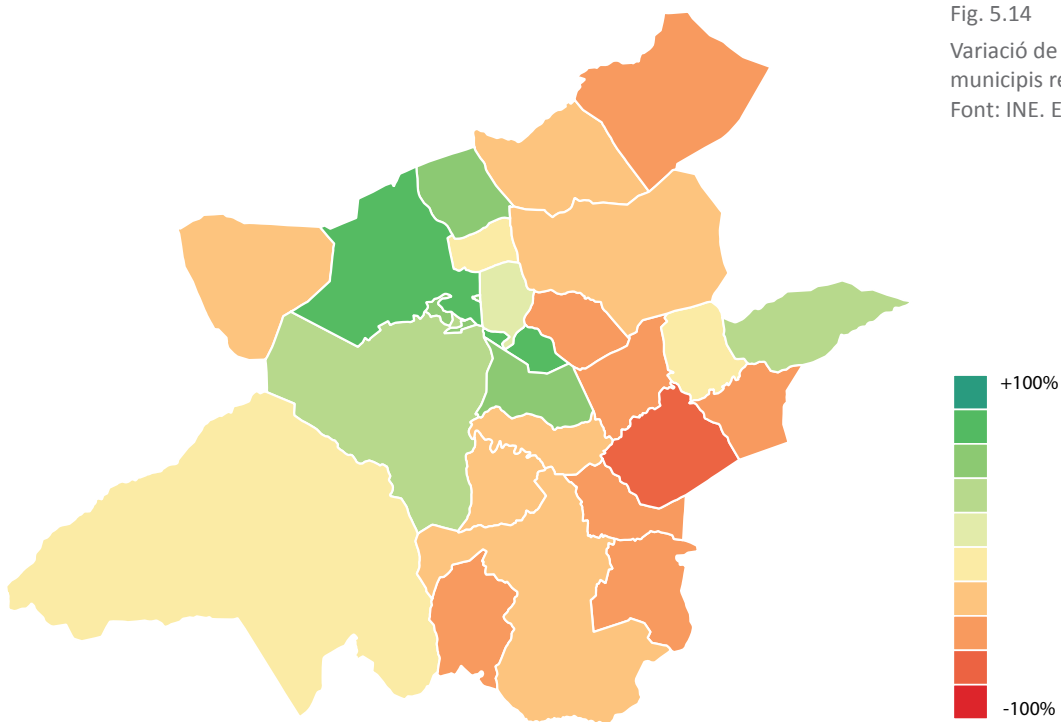

Fig. 5.14
Variació de la població per
municipis respecte a l'any 1981.
Font: INE. Elaboració pròpia.

Fig. 5.15
ESTRUCTURA GENERAL DEL TERRITORI
Xarxa funcional i vertebració morfològica. Actualitat.
e_1/150.000

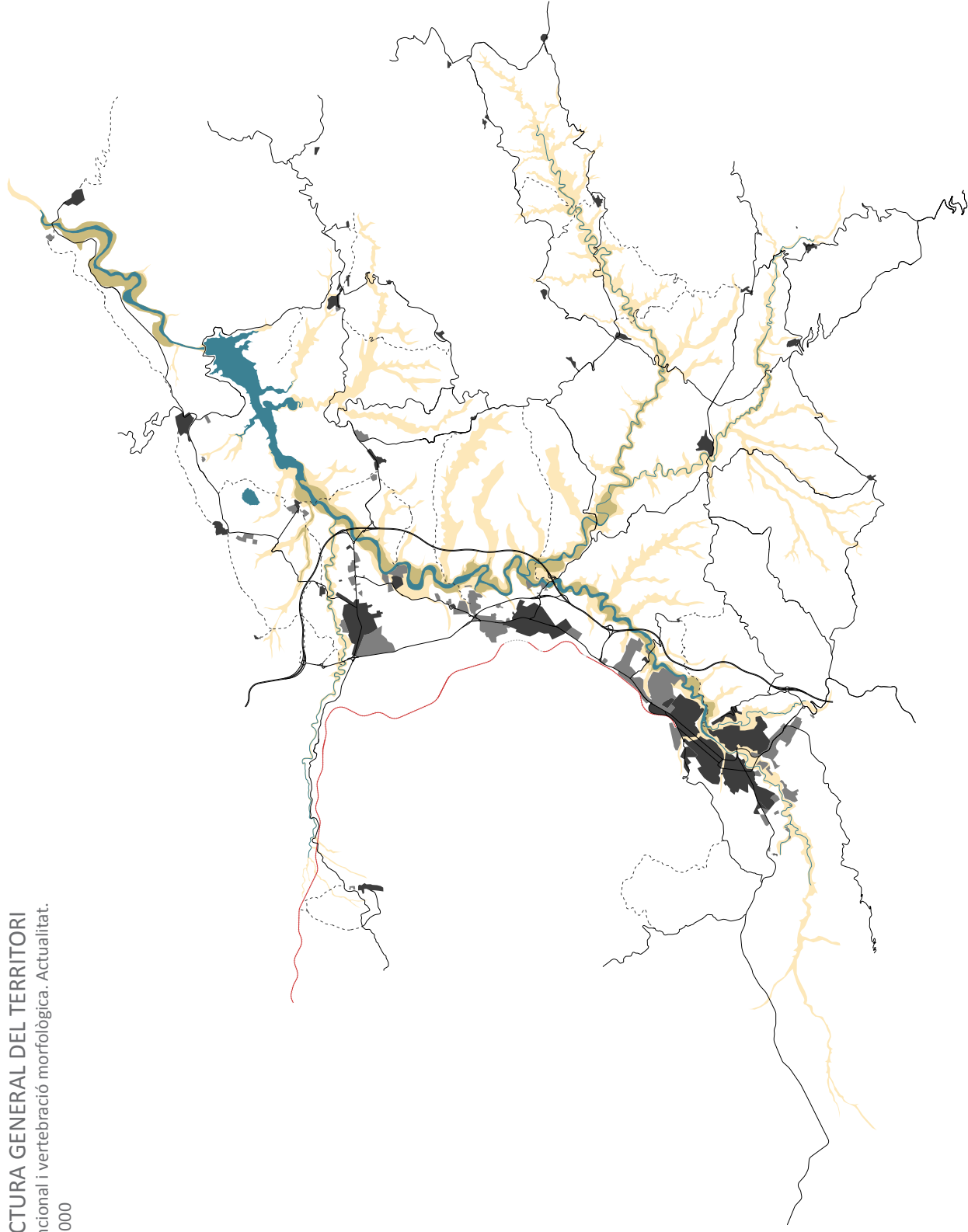
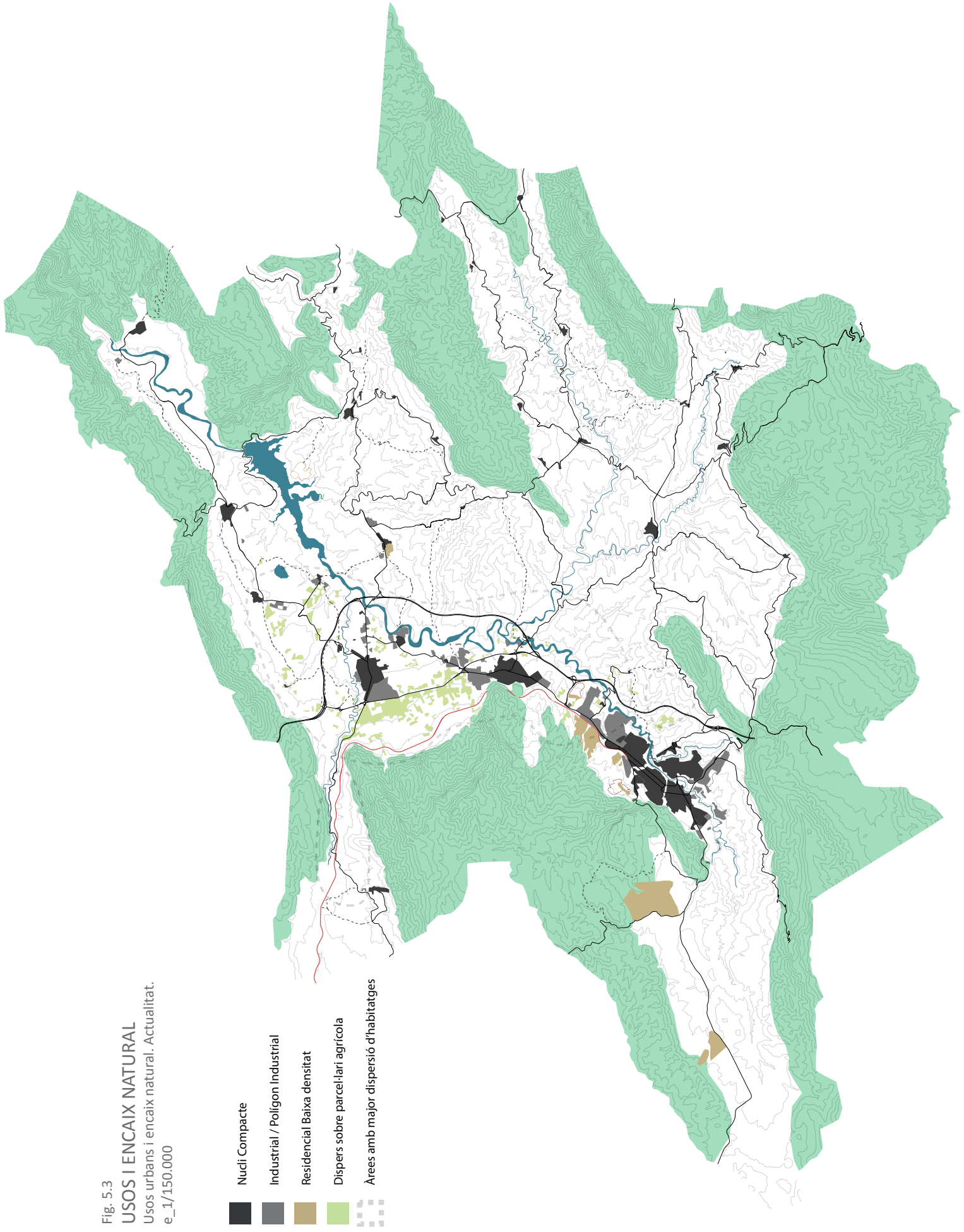

Fig. 5.3
USOS I ENCAIX NATURAL
Usos urbans i encaix natural. Actualitat.
e_1/150.000

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL
DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

AVALUACIÓ DE L'EVOLUCIÓ. ASPECTES GENERALS I
INCIDÈNCIES MORFOLÒGIQUES

El capítol anterior, de caràcter representatiu, presentava de manera analítica quatre moments del territori per a poder traçar convenientment la evolució de la comarca. En els dos següents apartats es pretén avaluar l'evolució des de dos escales concretes, la primera correspon a la escala del territori i la seua estructura bàsica. La segona pretén centrar-se en la morfologia d'algunes dinàmiques.

6.1.- ASPECTES GENERALS SOBRE LES TRANSFORMACIONS ESTRUCTURALS

6.1.1 - Transformacions en infraestructures i jerarquia territorial.

Les progressives millores i canvis que han sofert les infraestructures a la comarca poden llegir-se en dos etapes. Cal recordar que la comarca en qüestió ha estat històricament aïllada de la resta del territori en quant a comunicacions, i els esforços necessaris per a la construcció de plataformes viàries, degut als condicionants del relleu, han sigut molt grans.

Si observem l'evolució de les estructures viàries s'identifiquen dos dinàmiques de canvi en dos moments distints. La primera etapa correspon als primers anys del segle XX. El ferrocarril, responent en part a les necessitats de la indústria alcoiana arriba a finals del segle XIX a la comarca i arriba a tindre una xarxa amb 3 destinacions diferents (Gandia, Xàtiva i Villena) l'any 1909. Mentre, s'inicien els treballs per a modernitzar la xarxa de carreteres, que no conclourà esta primera etapa fins ben avançat el segle XX.

Esta primera etapa es troba caracteritzada aleshores per la expansió d'una nova xarxa d'infraestructures que partint des d'Alcoi estructura la comarca i substitueix progressivament la xarxa anterior basada en els camins i la morfologia del parcel·lari agrícola.

Les necessitats de mobilitat i els avanços tecnològics son la base que impulsa estes transformacions. En els esquemes que representen este primer canvi es posa èmfasi en la simplificació de les connexions i jerarquies entre pobles degut als requisits dels nous sistemes de mobilitat. Els temps de desplaçament minven, però sembla minvar també el número de relacions directes entre els nuclis habitats.

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

Fig. 6.1
Esquema de connexions a principis del segle XX. Xarxa densa de camins integrats en el parcel·lari rural.

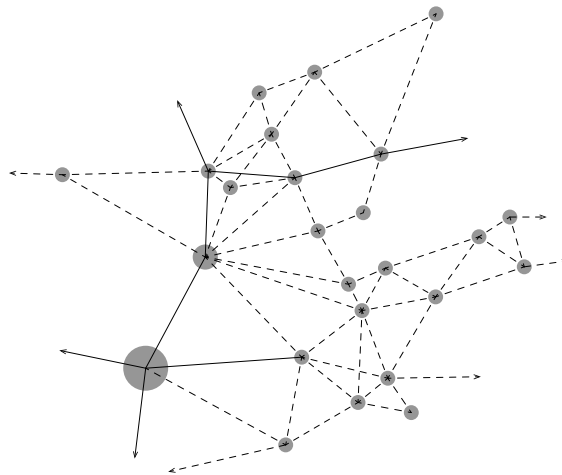

Fig. 6.2
Substitució de l'esquema antic per una nova xarxa de carreteres. Simplificació del sistema de connexions directes. Este esquema es manté fins a finals del segle XX.

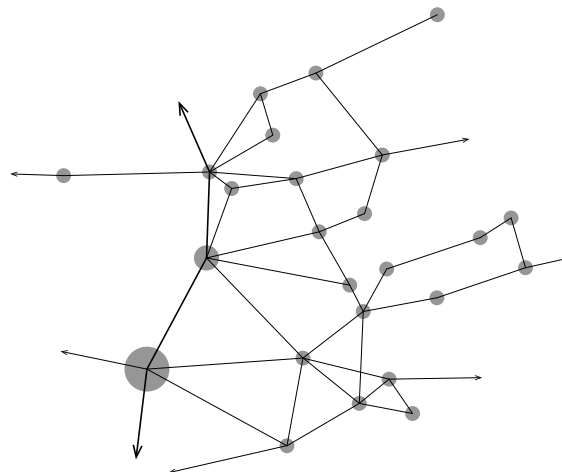
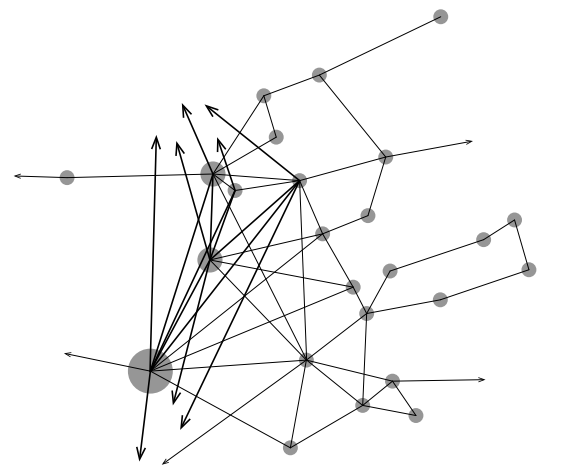

Fig. 6.3
Esquema actual. Multiplicació de la connectivitat entre les poblacions properes a l'autovia A7 front al manteniment de l'esquema a les àrees més rurals.

La segona etapa que s'identifica correspon als canvis en les infraestructures que començaran a fer-se notar a l'última etapa. Si observem els mapes del capítol 5 podem veure com als anys 80 la estructura viària a penes ha patit cap millora de traçat respecte a la etapa anterior (cal entendre que sí que hauran sigut millorades en aspectes com asfaltat, senyalització, etc...). És més, la xarxa ferroviària s'ha reduït a una sola destinació, la de Xàtiva (el tren a Gandia i Villena es desmantella a finals dels 60) i aprofita una plataforma ja obsoleta i amb poca opció per a la seua millora substancial.

Esta situació de "crisi" estructural respecte a l'etapa anterior sembla ser només un reflex de l'estat de la comarca i només fa que reforçar els efectes de la crisi industrial. Este es el punt de partida per a una evolució qualitativa i quantitativa en les infraestructures viàries que culmina en la recent construcció de l'autovia A7.

Les primeres millores en el traçat de la N340 comencen per evidenciar l'aparició d'un nou fenomen basat en la clara potenciació de l'eix Alcoi-Cocentaina-Muro. Esta primera fase de millores afavoreix substancialment la connectivitat d'estos dos últims municipis respecte a la capital comarcal, que queda aïllada conformant un coll de botella en la vertebració territorial entre les províncies d'Alacant i València. Esta situació no es revertirà fins que es complete la construcció de l'anomenada autovia en 2011.

Si esquematitzem de nou les relacions de connectivitat entre els municipis de la comarca trobem una nova situació que encara no podem avaluar de manera clara doncs els processos que puga desencadenar encara no s'han fet patents. El canvi entre la jerarquia viària anterior i l'actual evidencia una possible reestructuració de les jerarquies comarcals entre municipis. Alguns d'ells adquireixen una connectivitat relativament millorada i una renovada importància dins l'esquema de mobilitat. Es el cas de Benilloba i Benimarfull. Si en l'anterior fase el número de connexions directes entre municipis minvava, ara sembla multiplicar-se per als nuclis que pertanyen al nou eix viari.

L'embassament de Beniarrés és la principal infraestructura hídrica duta a terme a la comarca durant el segle XX (a excepció de les corresponents infraestructures de depuració i drenatge d'aigües residuals, aspecte que no anem a tractar).

Esta presa té una funció que cobra importància més enllà de l'àrea d'estudi al regular el cabal del Serpis en el seu curs baix. La seua construcció suposa un abans i un després en la estructura de la comarca i influeix en les connexions entre pobles. Els camins entre el marge dret del riu (Benimarfull i Planes) i el

marge esquerra (Alcosser, Gaianes i Beniarrés) es veuen tallats per la nova làmina d'aigua. Se solucionarà en part per la construcció d'una carretera que uneix Beniarrés i Planes aprofitant la presa com a punt de pas.

6.1.2 – Un model dual d'ocupació del territori.

L'evolució de les infraestructures presenta una estreta relació amb l'evolució urbana i la expansió de teixits urbans en el territori. Al parlar de la caracterització de l'àrea d'estudi, s'identificaven els teixits urbans en dos grups principals: **compactes** (o nuclis) i **teixit urbà dispers**. L'evolució de la comarca presenta una clara dualitat en la ocupació del territori de manera que s'evidencia la diferència entre l'eix industrial que es genera al llarg de l'antiga carretera N340 i el territori més rural i amb menys accessibilitat.

Potenciació industrial, terciària i demogràfica de l'àrea urbana d'Alcoi

Durant la primera meitat del segle XX es produeix una evident expansió de la ciutat d'Alcoi, que inicia un procés de colonització del territori de manera **compacta** i en forma d'eixample. Esta expansió contrasta amb l'aparent manteniment dels perímetres de la resta de poblacions, amb lleugeres expansions a Cocentaina, i en menor mesura a Muro.

Durant este període s'evidencia el nou caràcter que ha pres la indústria a la ciutat d'Alcoi amb noves implantacions de caire urbà, encara que les ubicacions primitives més properes al riu, i inclús més disperses en el territori, semblen mantenir-se.

El salt quantitatiu i qualitatiu en el model d'ocupació del territori es produeix en la segona etapa del període d'estudi amb l'aparició de nous fenòmens dels que la **consolidació dels espais industrials en polígons** i **l'aparició de teixits dispersos** son dos de les seues característiques fonamentals.

En el cas industrial s'observa un procés en el que les antigues factories urbanes comencen l'abandó progressiu de la ciutat per a ocupar noves ubicacions en la perifèria. Busquen àrees més accessibles al transport de mercaderies i moltes de les ubicacions perifèriques triades seran en origen parcel·les agrícoles annexes a les vies de comunicació. Este procés s'inicia al llarg dels anys 60 i acaba condicionant la ubicació dels polígons industrials i d'activitat terciària actuals repartits fonamentalment entre Alcoi, Cocentaina i Muro.

La lectura de les dades demogràfiques dona a partir dels anys 80 un constant

despoblament de la ciutat d'Alcoi front a l'auge demogràfic de les altres dos poblacions veïnes. Açò deixa entreveure noves dinàmiques de creixement on l'augment de mobilitat entre les poblacions de l'eix, junt a la crisi industrial dels 70 i la terciarització fan pensar en una redistribució funcional que trasllada part de la força productiva cap a altres poblacions: Cocentaina i Muro, però també Alcosser, l'Alqueria (que ja comptava amb una important fàbrica de paper des d'inicis del segle XX), Gaianes, Benimarfull, Beniarrés o Planes.

Mentre, Alcoi es consolida durant els 90 com a centre terciari i de serveis, amb l'aparició de noves grans superfícies d'àmbit territorial. Estos espais terciaris, que s'inicien amb un caràcter tímidament urbà (el primer centre comercial de la comarca es troba en ple eixample de la ciutat) van traslladant-se en els últims anys cap les afores, en àrees només accessibles mitjançant vehicle privat motoritzat.

Tota aquesta dinàmica contrasta fortament amb l'estancament de les àrees fortament rurals de la comarca, que pateixen des del segle XIX un constant despoblament que desemboca en l'envelliment de la població i l'abandó dels predis agrícoles. De comparar els mapes de les diverses etapes de creixement, observem una gran quantitat de municipis, en especial a la vall de Seta, que semblen intactes en la seua estructura general i en la morfologia particular dels nuclis.

No obstant, alguns autors (CORTÉS, 2009) avancen en els seus treballs una lleugera recuperació d'estes àrees rurals basada en les noves dinàmiques turístiques, entre altres, la revalorització dels paisatges tradicionals (HERNÁNDEZ, 2009).

Evolució en la dispersió urbana i la segona residència

Paral·lelament, la dispersió d'habitatges en el territori també sembla tenir un auge que es consolida al llarg dels anys 70 i 80 principalment a Alcoi, Cocentaina i Muro, i en menor mesura a Gaianes i Alcosser. Mentre, la resta del territori sembla mantenir un model compacte d'ocupació.

Esta dispersió relativa no deu entendre's com un procés de suburbanització a l'ús, sinó com a un procés de construcció d'habitatges de segona residència. S'observa un procés generalitzat en la segona residència que també constata la dinàmica dual en el model d'ocupació del territori, però que té a vore amb el procés demogràfic general de migració cap a les àrees industrials.

Corroborar de manera factible esta afirmació, resulta difícil per la escassetat en la fiabilitat i classificació útil de les dades disponibles, en concret per a les àrees més rurals i els municipis de menor entitat. No obstant, el cens d'habitatges de l'INE de l'any 2001 permet una visió general de la situació de l'últim període estudiat en quant al dispers i l'habitatge de segona residència que ens permet fer una estimació de la situació.

La gràfica reflexa per a cadascun del municipis de l'àrea d'estudi el total d'habitatges i el percentatge d'ells que es troba censat com a *"no principal"* separats entre nucli compacte o dispers. La separació entre compacte i dispers no es troba disponible per a totes les poblacions, però podem considerar que en la majoria de municipis on no es disposa d'esta dada son nuclis d'escassa entitat on s'ha identificat una nul·la dispersió (excepte Gaianes i Alcosser, als quals podem constatar mitjançant la observació directa la existència de dispers no classificat per separat en les dades estadístiques).

De nou, l'observació d'estes dades constata la dualitat en el model d'ocupació del territori. L'eix industrial presenta una forta dispersió d'habitatges entre els quals destaca l'alta proporció d'habitatges de segona residència respecte al percentatge que observem als nuclis densos de l'eix. Però, si observem la situació de les àrees rurals trobarem una gran proporció d'habitatges destinats a segona residència que no corresponen a un teixit dispers sinó al teixit compacte dels nuclis originals.

Al parlar de l'habitatge de segona residència a l'apartat 2.1.3 es senyalava, entre altres, l'enyorança del camp i la mala qualitat dels centres urbans industrialitzats com a possibles motivacions d'esta dinàmica de dispersió. És molt possible que part de la població migrant trobe en el fet de conservar la casa familiar en els respectius pobles d'origen una satisfacció més que suficient per a estes motivacions. En canvi, és la població originària dels nuclis industrials, sense aquesta oportunitat de *"tornada al poble"* la que probablement busque en l'habitatge dispers la satisfacció de *"fugida"* o *"tornada al camp"*.

En els últims vint anys, el fenomen de la dispersió adquireix un nou caire degut a les legislacions més recents en matèria de sòl no urbanitzable. La llei estableix un mínim de deu mil metres quadrats de parcel·la per a poder construir una vivenda en sòl no urbanitzable comú, amb la possibilitat de que els ajuntaments augmenten els requisits o directament classifiquen el sòl com a no urbanitzable protegit. Però, la tònica general sembla ser la de permissivitat.

	COMPACTE			DISSEMINAT		
	TOTAL	2ª RES	% 2ª RES	TOTAL	2ª RES	% 2ª RES
01.Agres	423	202	47,8	107	84	78,5
02.Alcocer de Planes	183	116	63,4	ND	ND	ND
03.Alcoleja	220	114	51,8	ND	ND	ND
04.Alcoi	28917	7818	27,0	1378	978	71,0
05.Almudaina	127	82	64,6	ND	ND	ND
06.Alqueria d'Asnar	213	53	24,9	ND	ND	ND
07.Balones	115	42	36,5	ND	ND	ND
08.Benasau	141	70	49,6	40	27	67,5
09.Beniarres	780	257	32,9	ND	ND	ND
10.Benifallim	135	73	54,1	ND	ND	ND
11.Benilloba	480	143	29,8	ND	ND	ND
12.Benillup	54	17	31,5	ND	ND	ND
13.Benimarfull	318	149	46,9	ND	ND	ND
14.Benimassot	103	50	48,5	ND	ND	ND
15.Cocentaina	4414	1099	24,9	1080	639	59,2
16.Facheca	100	47	47,0	0	0	0,0
17.Gaianes	383	250	65,3	ND	ND	ND
18.Gorga	160	57	35,6	ND	ND	ND
19.L'Orxa	578	283	49,0	ND	ND	ND
20.Millena	86	37	43,0	40	15	37,5
21.Muro de Alcoy	3004	661	22,0	894	599	67,0
22.Penàguila	245	103	42,0	ND	ND	ND
23.Planes	594	286	48,1	ND	ND	ND
24.Quatretondeta	155	81	52,3	ND	ND	ND
25.Tollos	60	39	65,0	ND	ND	ND

Fig. 6.4

DADES DE DISPERSIÓ DE L'HABITATGE I SEGONA RESIDÈNCIA.

Destaquen els percentatges de segona residència als teixits dispersos d'Alcoi, Cocentaina i Muro front a les mateixes dades per als teixits compactes en els nuclis rurals.

Font: cens de població i vivendes INE 2001. Elaboració pròpia.

6.2.- TRANSFORMACIONS MORFOLÒGIQUES CARACTERÍSTIQUES.

L'apartat anterior ens ha permès identificar els patrons evolutius de la comarca, i constatar l'aparició de noves dinàmiques al llarg del segle XX i el que portem del XXI. No obstant no s'han identificat encara dinàmiques concretes sobre els teixits, el parcel·lari i la transformació a la qual es troben sotmesos.

Com s'ha vist, existeix un model dual de creixement on existeixen dos pols contraris però englobats dins d'una mateixa dinàmica. Per una banda l'eix Alcoi-Cocentaina-Muro s'enduu la major part de les transformacions actives, produïdes per una intensa concentració de les activitats i la població, mentre que el pol contrari, el més rural, sofreix les transformacions més pròpies de l'abandó i la inactivitat.

Per este motiu s'han escollit tres dinàmiques de transformació morfològica que es donen al llarg de l'àrea d'estudi, de manera que es puguen exemplificar i tractar a una escala menor les conseqüències formals de les transformacions estructurals descrites. Estes tres dinàmiques tenen a vore amb:

- 1- La influència que exerceixen les infraestructures en el creixement urbà.
- 2- El creixement dispers de les poblacions i l'ús del parcel·lari agrícola com a matriu per a la expansió urbana no planificada.
- 3- Els canvis en el paisatge visual que causen les noves infraestructures i algunes implantacions urbanes, sobretot arrel del conflicte entre relleu i necessitats funcionals.

6.2.1.- Les infraestructures com a directrius del creixement urbà.

Com hem vist a l'apartat 2.3.2 les noves infraestructures son un condicionant primordial en la expansió de les ciutats i marquen la seua morfologia. Per a exemplificar este fenomen anem a focalitzar l'atenció sobre dos dinàmiques concretes:

- 1- La influència dels traçats viaris en la expansió i morfologia d'Alcoi, Cocentaina i Muro.
- 2- La tendència a la conurbació de caràcter terciari entre Alcoi i Cocentaina.

Quan analitzem el creixement de la ciutat d'Alcoi, cal tenir en consideració i com a precedent la existència dels anomenats **barris caminers**, que especialment al segle XIX i evidenciant les primeres necessitats d'expansió de la ciutat se situaven extramurs. Estos barris aprofitaven les vies d'accés a les ciutats com a infraestructura bàsica. Les expansions de nuclis urbans en base a unes infraestructures que en principi han estat pensades com a elements autònoms de mobilitat és una pràctica que no només es limita al creixement orgànic o informal sinó que s'observa també en els successius plans d'eixample.

El primer eixample al segle XIX aprofitava com a eix vertebrador l'antiga carretera de Madrid, que abandonava la ciutat en direcció a l'Oest. Més tard, a principis del segle XX la ciutat dona un pas important al traspasar les limitacions del relleu i colonitzar les hortes del nord de la ciutat. És en este procés on podem observar com la carretera de Xàtiva a Alacant (l'actual N340) exerceix d'espina vertebradora dels nous creixements.

Aquesta expansió observa una estructura ordenada i planificada a l'estil de les expansions urbanes d'inicis del segle XX. Amb la evident i completa substitució del teixit rural preexistent, queda patent únicament el patró de drenatge del territori.

Fig. 6.5

ESQUEMA DEL PRIMER CREIXEMENT D'ALCOI A L'ALTRA BANDA DEL BARXELL.

La geometria del nou eixample agafa la carretera de xàtiva com a eix generador. El resultat és una morfologia completament nova i independent de l'estructura prèvia del territori.

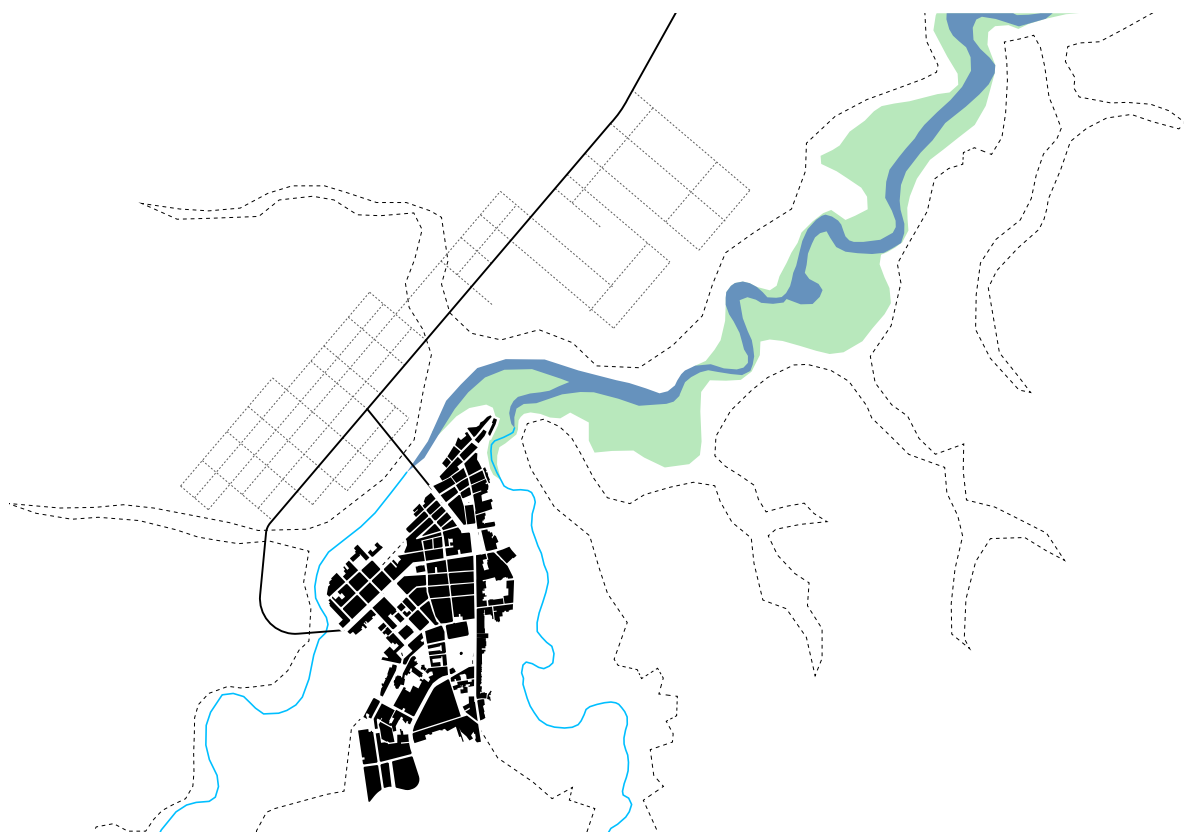
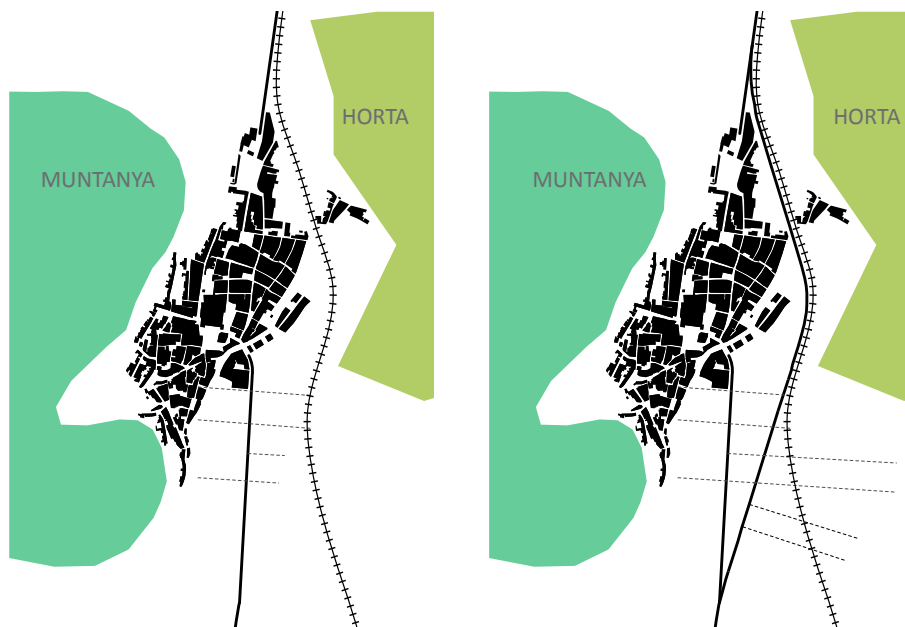

Fig. 6.6
ESQUEMA DEL PRIMER
CREIXEMENT DE COCENTAINA CAP
AL SUD.
Cocentaina comença un
creixement de nou basat en
la carretera de Xàtiva. La
primera circumval·lació canvia
esta geometria base i genera
distorcions en la trama.

Cocentaina creix cap al sud aprofitant també el traçat de la N340, però amb una geometria menys clara i més condicionada al relleu i a la existència de canvis històrics en el traçat de la carretera.

Tal i com s'observa a les minuts cartogràfiques preses l'any 1889, el primer traçat de la carretera Xàtiva-Alacant s'interromp al seu pas pel nucli antic de Cocentaina per a travessar-lo. Esta primera carretera es la que genera les primeres expansions cap al sud i cap al nord. Posteriorment la localitat es circumval·la amb un traçat obliquo respecte al primer, siguent este el possible origen de les distorsions formals.

En el cas de Muro de l'Alcoi, la colonització de la CV700 com a generatriu de la expansió urbana ha seguit un procés un tant més orgànic, però que té resultats similars als de l'exemple anterior. Encara que les primeres expansions planificades d'esta població als anys 50 es configuren de manera autònoma i al marge d'esta infraestructura, el procés d'apropiació és constant i s'aprecia fonamentalment en un primer moment de creixement durant el segon terç del segle XX i després amb la nova planificació urbanística que constata la nova centralitat i l'adaptació de la morfologia urbana al traçat d'aquesta via.

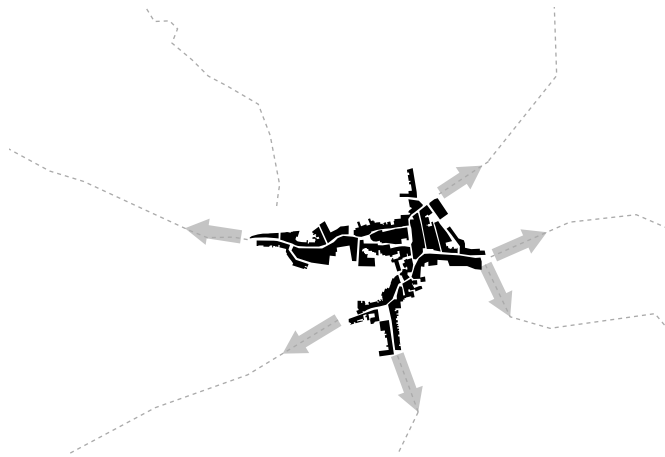

Fig. 6.7
ESQUEMA DE CREIXEMENT DE MURO.
Les primeres forces expansives del municipi son radials (hipòtesi).

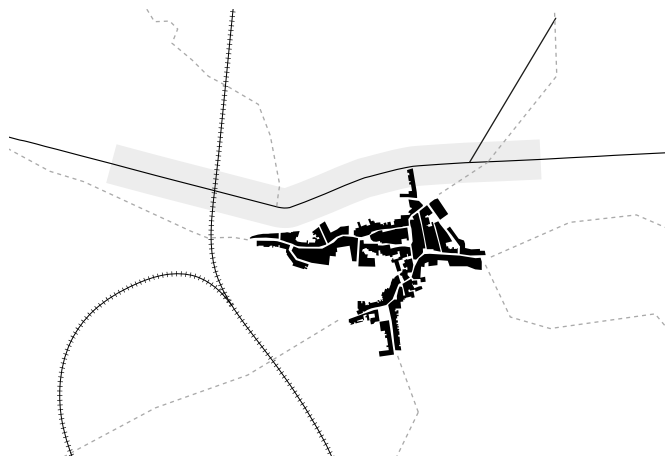

Fig. 6.8
ESQUEMA DE CREIXEMENT DE MURO.
La carretera que uneix Muro amb Pego genera una nova centralitat exterior al nucli antic.

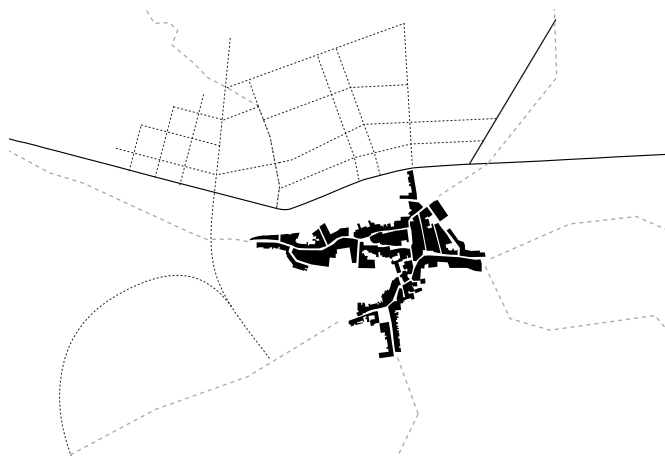

Fig. 6.9
ESQUEMA DE CREIXEMENT DE MURO.
El municipi acaba desenvolupant-se en relació a esta nova centralitat.

Si intentem classificar estes tres poblacions en funció del patró de creixement que presenten (vore apartat 2.1.1 i BARBA, 1981) podem dir que Alcoi presenta un creixement **dual** amb una clara separació entre el barri vell i el primer eixample cap a l'oest, i la fase d'eixample que es desenvolupa al nord del riu Barxell. Cocentaina manté un creixement **direccional** cap al sud-est en base als condicionants del relleu i potser també condicionada per la importància que fins a fa pocs anys tenia el teixit d'horta. Per últim Muro, que com s'ha mencionat no té pràcticament condicionants físics, parteix d'una estructura base **radial** però el traçat de la CV700 el fa créixer de manera **direccional** cap al nord.

A partir dels anys 70 amb la successiva implantació d'activitats primerament industrials, i després terciàries, comença a fer-se evident la tendència concentradora d'activitats en l'eix Alcoi-Cocentaina. El patró d'ocupació presenta una clara forma d'espina condicionada per la polaritat longitudinal de la carretera, amb una sèrie d'agrupacions transversals, o culs de sac que s'organitzen per franges perpendiculars i condicionades per les limitacions geogràfiques.

En els últims anys s'ha observat una migració important de les activitats terciàries (centres comercials i grans superfícies) cap a esta zona, accessible només en cotxe, davant l'augment de la mobilitat general i la proximitat a un dels accessos a l'autovia.

La morfologia resultant sembla dependre de la tipologia de la infraestructura, l'època i els models de mobilitat existents.

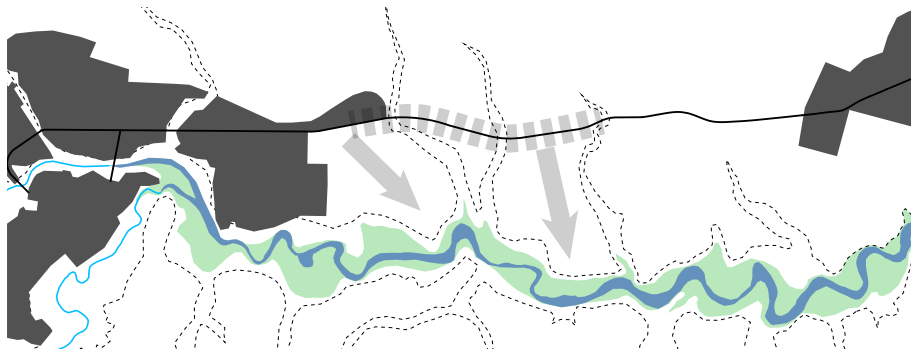

Fig. 6.9
PATRÓ D'OCUPACIÓ DE L'EIX
ALCOI-COCENTAINA
Les activitats industrials i terciàries
aprofiten la carretera per a la seua
implantació i van colonitzant cada
vegada àrees més apartades cap al
riu a mesura que s'esgota l'espai.

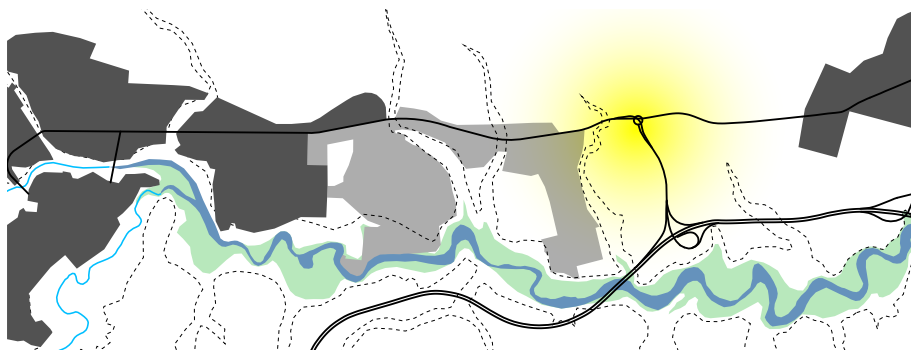
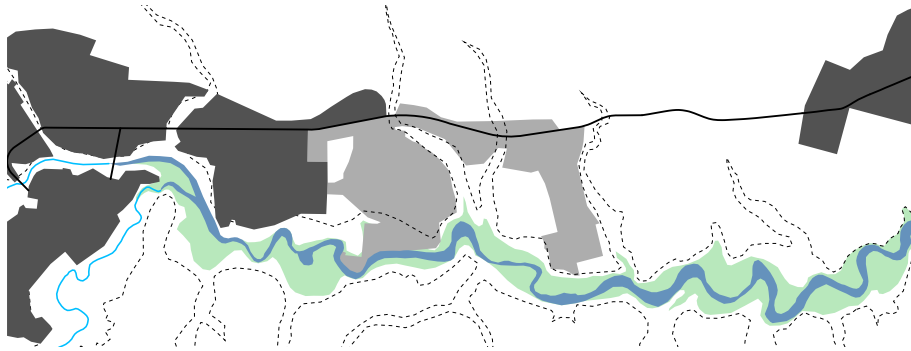

Fig. 6.10
PATRÓ D'OCUPACIÓ DE L'EIX
ALCOI-COCENTAINA
Les noves infraestructures (autovia
i nusos viaris) generen un node.
(2011)

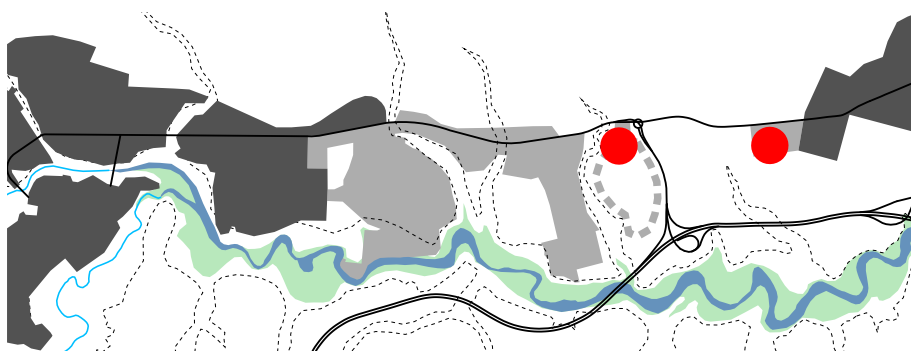

Fig. 6.11
PATRÓ D'OCUPACIÓ DE L'EIX
ALCOI-COCENTAINA
Este node atrau noves activitats.
(En roig: centres comercials i grans
superfícies pensats per a la nova
mobilitat motoritzada)

6.2.2.- El parcel·lari rural com a matriu del creixement dispers.

Un dels fenòmens que pren força durant la segona meitat del segle XX és la forta proliferació d'habitatges sobre el parcel·lari rural. Esta dinàmica no és homogènia per al conjunt de l'àrea estudiada i adopta diferents morfologies en funció de l'àrea i la morfologia parcel·lària preexistent. De fet trobem de manera clarament diferenciada l'aparició de tres tipus de teixits sobre el medi rural que es diferencien en base a la seua matriu parcel·lària.

- 1- Edificació aïllada sobre el parcel·lari rural de poca superfície.
- 2- Urbanitzacions sobre la base de grans parcel·les agrícoles i agroforestals.

Edificació aïllada sobre parcel·lari rural de poca superfície.

Este primer procés d'ocupació pren força en determinats punts del territori de manera que pareix fer-se patent en teixits rurals amb una considerable fragmentació parcel·lària i unes determinades condicions d'accessibilitat orogràfica i proximitat a les àrees urbanes més desenvolupades.

Si observem el mapa de fragmentació del parcel·lari rural i el comparem amb el mapa on s'han cartografiat les àrees amb este tipus de creixement dispers observarem una certa coincidència en estos dos fets.

El procés és progressiu i en funció de la mida de la parcel·la pot donar pas a una completa substitució de l'ús o una certa convivència entre l'ús residencial i un ús agrícola residual.

Podem observar com este procés és dona en una major mesura en els municipis de Cocentaina, Muro, Alcosser i Gaianes, amb especial incidència sobre el terme municipal de Muro de l'Alcoi, on el número d'habitatges catalogat com a dispers segons les dades estadístiques de l'INE de l'any 2001 és de 675, un 18'3% del total municipal a pesar de no haver desenvolupat de manera programada cap actuació urbanística del gènere.

En la zona coneguda com *la plana de Muro*, a l'observar la progressió en la colonització del parcel·lari agrícola trobem un fort creixement que es fa patent al llarg dels anys 60 i 70, i que sembla estancar-se a partir dels 80, amb un ritme de colonització menor en els últims anys. La colonització s'adapta a la trama rural de camins, bancals i parcel·les agrícoles, amb segregacions puntuals i nous camins que s'adapten a l'estructura del parcel·lari.

Img. 6.1
PLANA DE MURO. Any 1956.
Font: Vuelo Americano serie A (IGN).

Img 6.2
PLANA DE MURO. Any 1977.
Font: Vuelo Interministerial (IGN).

Img. 6.3
PLANA DE MURO. Any 2015.
Font:PNOA (IGN).

La dinàmica rururbanitzadora de l'últim període adopta característiques, si fa no fa, més disperses en el territori degut probablement a la legislació més recent i a un major control dels municipis. Açò fa que les noves edificacions d'habitatge en sòl agrícola ho facen en parcel·les de més de 10.000 metres quadrats, en base a les exigències normatives.

La progressió en les subdivisions i el canvi d'ús a residencial té com a resultat una modificació substancial de llegibilitat territorial i paisatgística, però un manteniment en la seua estructura formal bàsica.

Urbanització sobre la base de grans parcel·les agrícoles i agroforestals

El segon procés de colonització del parcel·lari rural parteix d'una base diferent i, com anem a veure, desembocarà en una transformació i una morfologia ben distinta de l'anterior. El resultat es fruit d'un procés PU+E i podria assimilar-se a un procés normativitzat de creació de teixit urbà.

El parcel·lari rural d'origen acostuma a ser una gran finca rústica, que pot ser una explotació agrària o agroforestal. La diferència respecte a l'anterior cas radica en la necessitat d'una parcel·lació prèvia per a poder edificar. Això fa que també siga necessària la creació de nous camins per a arribar a les noves parcel·les.

La urbanització coneguda com el *Baradello-Gelat* a Alcoi, presenta estes característiques. Si observem de nou el mapa de fragmentació del parcel·lari rural podem veure que el terme municipal d'Alcoi, al contrari del que passa als municipis d'El Comtat, la divisió del sòl presenta una estructura de grans parcel·les.

Si observem el fotograma aeri de l'any 1956, podem identificar les traces d'una gran finca dominada per un mas i diverses construccions auxiliars, cosa que, a falta de consultar el cadastral històric, constata la teoria de que dita urbanització s'assenta sobre una (o màxim dos) parcel·les agroforestals de gran tamany.

En el fotograma aeri del 77 ja s'observa l'inici de la transformació on la prova de la evident parcel·lació es el traçat ja visible del que seran els futurs carrers i que ja existeix una zona consolidada amb habitatges unifamiliars. Aquesta urbanització es "*legalitza*" l'any 1995 mitjançant un *pla especial de reforma interior*.

Img. 6.4
URBANITZACIÓ BARADELLO-GELAT
(Alcoi).
Successió de fotos 1956, 1977 i
2000.

6.2.3.- Incidències rellevants en el paisatge.

La tercera transformació morfològica de la que es vol parlar té a vore amb l'afecció sobre el relleu i el paisatge que generen les noves activitats, infraestructures i transformacions del territori.

Cal començar recordant que, com ja s'ha esmentat, el paisatge és en part la pròpia matriu natural, però en gran part el resultat de la interacció de les activitats humanes sobre esta matriu. Per això cal tenir en compte que és difícil parlar de paisatge natural en una àrea amb un nivell d'antropització tan gran. Però sí podem parlar de paisatge cultural o paisatge construït i de les ferides, canvis i reposicions que sofreix.

Per a l'àrea d'estudi identifiquem les següents afeccions sobre el paisatge visual:

- La implantació d'infraestructures.
- Abandó progressiu de les explotacions agrícoles.
- Creixements urbans accelerats sobre àrees d'exposició visual.
- La rururbanització del territori.
- Implantació d'activitats extractives.

Img. 6.5
Foto paisatgística de
l'embassament de Beniarrés.

Implantació d'infraestructures

L'impacte sobre el paisatge visual que tenen les infraestructures de la comarca va en funció, principalment, de la conflictivitat entre les necessitats funcionals i els condicionants del relleu. En eixe sentit, les primeres carreteres ja suposaven una forta incursió en la modificació de la topografia, però, les limitacions tècniques afavorien una certa adaptació al territori, amb desmunts i modificacions no superiors a les patides pel tradicional sistema d'abancalements per a crear terrasses de cultiu. Un cas similar es presenta amb la implantació a finals del segle XIX de les infraestructures ferroviàries.

Una de les actuacions en infraestructures que més impacte ha tingut a la comarca és la construcció de l'embassament de Benirarrés, inaugurat l'any 1958 i que aporta un nou element d'una gran potència dins el paisatge a nivell comarcal, aportant una gran làmina d'aigua de forta presència visual i que protagonitza l'escena paisatgística de la vall del Serpis.

L'autovia central o A-7 al seu pas per la comarca va es va acabar de construir l'any 2011. El seu traçat rodeja àmpliament els nuclis centrals per a evitar les àrees urbanes i les zones d'expansió dels municipis. El resultat d'aquesta implantació forçosa és una forta modificació del relleu – la qual resta llegibilitat al sistema de terrasses que travessa - i una colonització d'àrees amb un grau alt d'exposició visual.

L'autovia modifica, paral·lelament la percepció del paisatge en quant a que estableix una nova manera de recórrer el territori, que de manera involuntària, canvia la percepció dels elements i proporciona nous punts de visió que abans passaven desapercebuts per al gruix de la població.

Fig. 6.1
AUTOVIA A7 ENTRE COCENTAINA
I MURO.

La potència de la nova infraestructura genera una lògica geomorfològica que competix en pès amb la geomorfologia natural del territori creada per la hidrografia.

Abandó i substitució de les explotacions agrícoles

Img. 6.6
Explotació agrícola junt a l'embassament de Beniarrés abans i després de les obres de millora i reestructuració. (1989 i 2015)

Este es tracta d'un procés generalitzat en el que les parcel·les s'abandonen progressivament per dos motius, la falta de rendibilitat i l'abandó d'estes explotacions com a mode de vida principal.

Les primeres parcel·les en abandonar-se pertanyen a àrees residuals i de molt difícil accés. D'esta manera, la progressió en l'abandó de les explotacions s'observa d'una manera més clara a les cotes altes de les muntanyes o les àrees escarpades de les vores dels barrancs. En canvi, aquelles explotacions més accessibles i sobre un terreny més horitzontal son més susceptibles d'introduir millores en els sistemes de producció, suposant açò moltes vegades una transformació morfològica en la estructura de terrasses i cultius, però que tot plegat implica la conservació de l'ús agrícola.

El cas concret de les àrees de regadiu constaten la progressió de l'abandó de les explotacions agràries. Si observem els successius fotogrames aeris del segle XX podem observar que les àrees de regadiu, que es concentren sobretot a les poblacions de l'eix fluvial, tenen una presència primordial dins el teixit del territori.

El regadiu a la comarca té una dependència històrica del sistema de fonts i aigües subterrànies. La sobreexplotació d'aqüífers, junt a la especulació sobre estos terrenys propers als nuclis urbans acaben per rematar el procés d'abandó i eliminar un dels paisatges fonamentals de la comarca a principis de segle.

Img. 6.7
Bancals de pedra seca abandonats a les faldes del Benicadell.

Creixements urbans sobre àrees d'exposició visual.

Una de les característiques de la morfologia del relleu a la comarca és, com s'ha vist, la existència d'un complex i estès sistema d'inflexions i terrasses al llarg del curs fluvial. Esta situació crea una gran compartimentació de les superfícies aptes per a l'ús agrícola i urbà.

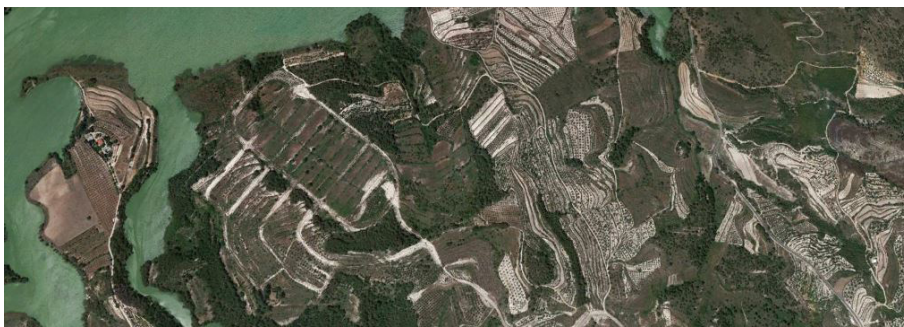
En les àrees amb forts creixements urbans s'arriben a omplir estes plataformes o terrasses. En la majoria dels casos aquesta colmatació es realitza sense una voluntat específica de remat, agreujant el problema davant la exposició visual d'aquestes àrees. L'afecció sobre el paisatge es trobarà en major o menor mesura en funció de les arquitectures, la seua escala i la resolució dels punts conflictius. És el cas de les vores urbanes de la ciutat d'Alcoi, però especialment és el cas dels diferents polígons industrials que es desenvolupen per seccions al llarg de la N340.

Img. 6.8

Foto des del "paisatge protegit del Serpis". Exposició visual d'espais residuals industrials sobre les inflexions de la terrassa fluvial.

Podem incloure-hi en esta categoria les transformacions inacabades fruit de l'últim període d'auge econòmic i que trobem de manera sagnant en el cas de la urbanització "La Joya de Planes" que pretenia construir una urbanització de 435 habitatges destinats principalment a un públic estranger (TORMO, 2009). I que ha quedat, de moment, paralitzada però havent-se realitzat els pertinents moviments de terres, que desballesten la morfologia del paisatge agrari.

Img. 6.9

Traces sobre el territori de la que anava a ser "La Joya de Planes". Urbanització residencial de vivendes unifamiliars.

Rururbanització del territori.

La dispersió d'habitatges al llarg del territori, ja be siguen planificats o no planificats, produeix dos clars efectes en el paisatge. El primer recau en la fragmentació visual en quant a que resulta més difícil individualitzar formes dominants en el territori al mateix temps que el plaga d'elements impropis. La segona és el canvi en les cobertures, tendint cap a una revegetació d'àrees dedicades als cultius, amb la proliferació de zones arbrades.

Estes urbanitzacions poden arribar a substituir els paisatges originals i crear-ne uns de nous, amb les seues pròpies regles morfològiques i visuals, que competeixen amb el paisatge predominant.

L'impacte sobre el paisatge és relatiu. Per exemple, un dispers residencial amb una forta restitució vegetal podria atenuar el xoc visual aportant una imatge aproximadament forestal encara que realment el paisatge originari haja sigut substituït. En canvi, una implantació terciària tindrà sempre un impacte molt difícil d'assumir degut a la escala arquitectònica i la profunda transformació de les superfícies. Altra qüestió és, sense voler entrar a considerar-la en profunditat, la sostenibilitat d'estos models al marge del seu impacte visual.

Implantació d'activitats extractives.

L'explotació de canteres a la comarca és relativament prolífica, amb la existència de diferents punts d'extracció repartits al llarg de la geografia i especialment a la vessant est de la serra de Mariola. Algunes d'aquestes explotacions es remunten a abans del període d'estudi i ja han sigut abandonades, d'altres se situen en punts d'extremada exposició visual (a Cocentaina, per exemple) i altres ocupen els voltats de jaciments històrics importants per a la comprensió del territori i la seua història. Podem parlar, en resum, que es tracta de cicatrius del paisatge i el relleu. Podem assimilar el seu impacte al dels desmunts i terraplenats que ocasionen les infraestructures.

Img. 6.10

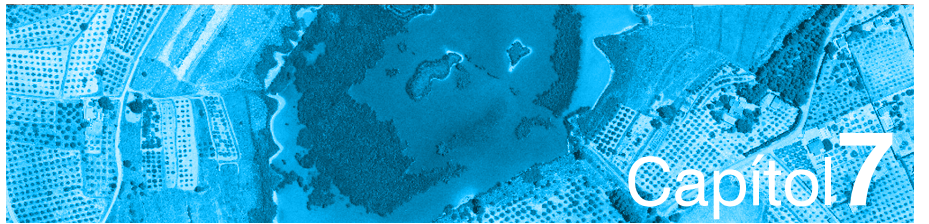
Cantera situada en el mateix turó que les restes de l'antic poblat àrab d'El Castellar. A més de la cantera, este entorn es veu amenaçat per activitats terciàries que estàn afectant greument la morfologia lítica del turó.

Img. 6.11

Cantera situada prop de Cocentaina en una situació visual exposada afectant al massís de la Serra mariola.

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL
DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

CONCLUSIONS

Com a conclusió per als interrogants que es marcaven a l'inici d'este treball es pot afirmar que el model territorial a l'àrea d'estudi observa una dinàmica molt relacionada amb el caràcter industrial que la ciutat d'Alcoi presentava ja al segle XIX. Uns orígens industrials dispersos al territori apunten a un model inicial amb característiques més anglosaxones que meridionals. No obstant, l'aïllament geogràfic sembla haver tingut més pes que la capacitat industrial.

Al plantejar-se **com ha evolucionat el model territorial de l'àrea d'estudi**, no podem oblidar que la importància industrial de la comarca naix en part de la força motriu de l'aigua. Una vegada superada esta tecnologia es perd l'avantatge sobre altres àrees d'oportunitat més accessibles fora de l'àrea d'estudi. Per altra banda, la capital comarcal continua al llarg dels dos primers terços del segle XX conformant un fort pol d'atracció demogràfica dins i fora de la comarca.

Esta evolució marca un abans i un després de manera similar a les societats industrials europees del segle XX, i podem identificar anàlogament una primera etapa de creixement industrial amb una pauta de concentració demogràfica i expansió de la corona urbana a la ciutat d'Alcoi. Paral·lelament i amb un creixement més tímid es troben també Cocentaina i Muro. Tot açò en detriment de les àrees rurals a pesar de que els saldos nets de població a la comarca son en este primer període positius. Per això podem corroborar la existència d'una **evolució dual** pautaada per l'auge industrial front a la fossilització de bona part del territori rural. Esta situació marca la estructura territorial inclús una vegada arribada la crisi de la societat industrial.

No obstant, no es deuen separar completament estes dos dinàmiques ja que podem entendre que les relacions de dependència de l'àrea rural respecte a l'eix industrial i comercial son estretes, i l'evolució de la segona (com a font de treball, mobilitat, recursos i serveis) condiciona en certa mesura la evolució de la primera.

La dualitat s'observa de manera clara en el model d'ocupació del territori. L'àrea occidental, que correspon amb l'eix més desenvolupat, presenta una relativa **dispersió urbana**. Esta dinàmica iniciada a meitat del segle XX contrasta amb la compacitat que conserven els municipis més rurals a l'àrea oriental. Tanmateix, tant la nova dispersió urbana com el nou caràcter dels nuclis rurals està marcat per una forta presència **d'habitatges de segona residència** que atorga un matís estacional a la difusió urbana. Esta és dispersa en els municipis que més han crescut i adopta una morfologia pròpia de la **difusió concentrada** (FOLCH, 2003) basada en els nuclis històrics compactes

a les àrees rurals.

Per altra banda, la crisi industrial alcoiana coincideix amb el canvi de model generalitzat a la societat europea. Esta segona etapa sembla estar marcada per la obsolescència de les infraestructures, que no comencen a modernitzar-se fins als anys 90 dificultant el desenvolupament d'una societat basada en el sector terciari i la mobilitat. Açò pot estar en la base de l'estancament generalitzat de la població, i del fort descens patit a Alcoi des dels anys huitanta fins a l'actualitat. Esta consideració ens permet entendre **com està canviant el model territorial de l'àrea d'estudi**.

La necessària modernització de les infraestructures i la consecució d'estos objectius marca l'evolució recent de la comarca. La primera conseqüència d'este canvi global en què la mobilitat és el factor fonamental és l'inici d'un procés de **desconcentració urbana** respecte la ciutat d'Alcoi, amb una redistribució del pes poblacional que afecta a Cocentaina, però fonamentalment a Muro, que passa de 5.780 habitants en 1981 a 9.114 en 2014, vora un 63'5% més. No obstant, per a corroborar esta afirmació caldrà observar l'evolució futura en dos aspectes: en primer lloc la evolució demogràfica d'Alcoi arrel de la recent inauguració de l'autovia A7 i en segon lloc la evolució en el dispers d'habitatge habitual (recordem que el dispers a la comarca és principalment de segona residència).

Per altra banda, la construcció de les noves infraestructures assenten l'inici d'un canvi funcional marcat per la deslocalització de serveis, fonamentalment comercials i d'oci des de les àrees urbanes cap als nodes de comunicació territorial. D'esta manera resulten més accessibles per al conjunt de nuclis compactes rurals però **augmenta la dependència del vehicle privat** per al gruix de la població urbana. En este aspecte s'entén que el sistema de nuclis compactes de xicoteta entitat que trobem a l'àrea d'estudi adopta les característiques d'un model dispers en quant a l'obtenció de serveis, encara que mantén un cert caràcter comunitari i compacte en les relacions socials.

Continuant amb el tema de les infraestructures, podríem pensar que l'augment en la mobilitat i en el número de connexions directes entre poblacions que es produeix al llarg de la nova autovia desemboca en un major número de relacions entre els pobles. Però, a priori esta afirmació no té per que resultar certa ja que l'efecte podria resultar el contrari degut a l'anomenat efecte túnel. És a dir, no es pot dir que es s'estiga produint un increment en el número de relacions internes gràcies a les noves infraestructures, només podríem afirmar que les connexions son més directes i ràpides.

En últim lloc, no es deu oblidar que tots estos canvis funcionals tenen una forta repercussió sobre un territori amb unes estructures històriques molt elaborades que responen a trets culturals característics. És evident que, tal i com afirma la geografia humana, el paisatge cultural és el reflex de la expressió cultural d'una societat i que un canvi cultural implica necessàriament un canvi en el paisatge.

En este sentit, **les principals transformacions morfològiques del territori** estan estretament relacionades amb este **canvi cultural**. En este cas és **la cultura de la nova mobilitat, les noves formes d'habitar i els nous sistemes productius i de consum** la que propicia **l'aparició de nous paisatges**: les infraestructures, els nusos viaris, els polígons industrials i la dispersió urbana no en son més que una mínima expressió. Un nou "teixit" territorial fruit d'una nova cultura que entra en conflicte directe amb les estructures tradicionals i les fagocita lentament.

A l'àrea d'estudi esta dinàmica també es troba present i està en la matriu dels canvis morfològics tant a les àrees industrials com a les més rurals. De fet, les dos dinàmiques que identificàvem dins d'una evolució dual responen al mateix canvi cultural, que densifica l'activitat i les transformacions actives allà on s'implanten les noves infraestructures i generen paral·lelament l'abandó de les àrees amb més dificultat per a ser integrades.

Resulta aleshores que la comarca evoluciona morfològicament de manera autònoma a allò que pretenen fer vore les distintes polítiques en matèria de protecció del territori i el paisatge. Un paisatge que passa d'estar dominat pel parcel·lari rural a estructurar-se en base a les noves infraestructures.

Algunes reflexions addicionals.

A pesar del canvis culturals, és evident que els paisatges històrics i naturals gaudeixen d'una especial valoració i interès per part de la societat actual. Però, no es pot esperar que les polítiques destinades al progrés (infraestructures, dotacions, polítiques d'industrialització) casen amb les polítiques de protecció del paisatge i el territori sense una voluntat expressa de transversalitat.

Com ja s'ha dit, un canvi en la cultura duu un necessari canvi dels paisatges. Potser la via és abordar el tema des d'este punt de vista. La protecció de les estructures territorials històriques no deuria estar aleshores vinculada a una mera protecció de les seues formes, sinó en la impulsió d'una cultura que

puga integrar-les en les noves dinàmiques globals. Esta seria, per exemple, la via a seguir en quant a la protecció dels paisatges agraris de la degradació.

Per altra banda els impactes sobre el paisatge que generen les infraestructures, i els nous modes d'habitar i explotar els recursos semblen més complexos d'abordar. No obstant, en el propi caràcter projectual de moltes d'estes actuacions està la solució al problema. Rubén Pesci afirma que la via per a la integració dels nous territoris passa per actuar amb lleugeresa i sense prepotència. Per a això, diu, el territori deu reconvertir-se i tornar a ser paisatge.

En este sentit, si els nous territoris (infraestructures, assentaments, activitats industrials i extractives) es planifiquen, per què el nou paisatge resultant no és també planificat? Si enfoquem, per exemple, la construcció d'una autovia des dels mecanismes del paisatgisme en comptes de com un simple exercici d'enginyeria probablement s'obtinga un resultat més compatible amb la conservació dels trets històrics del territori.

Per altra banda, resulta preocupant vore com el sistema territorial de l'àrea d'estudi es fa cada vegada més depenent del vehicle privat. Només deu mil persones de les més de noranta mil que habiten el conjunt de la comarca ho fan en un àmbit de relativa dispersió, son principalment els habitants dels diferents pobles que depenen de l'àrea urbana d'Alcoi. Això deixa un gruix de població que habita principalment àrees compactes de relativa densitat. Es deuria, aleshores, anar envers uns equipaments terciaris que tinguen un doble caràcter territorial i urbà: fàcilment accessibles per als habitants dels pobles però dins d'un àmbit de mobilitat sostenible per als habitants de la ciutat.

El futur de la comarca es vorà marcat per les polítiques en esta matèria. De la estructura social i cultural de la vall depèn el major o menor valor paisatgístic de la comarca. Independentment dels espais naturals dels que es gaudisca (serra de Mariola, Font roja...) si som incapaços d'articular estes potencialitats d'una manera adequada i sostenible el potencial natural quedarà contrastat per la desídia.

Al cap i a la fi, el vertader motor de la comarca no és la indústria, ni les comunicacions, ni el conformar un àrea d'oportunitat logística, sinó **la força natural**. Recordem els inicis de la industrialització alcoiana: la proliferació de molins drapers al segle XVIII degut als abundants recursos hídrics

En este sentit, son diverses les vies per les quals podrien seguir estudiant-se les comarques de l'Alcoià i El Comtat. El grau de sostenibilitat, la entropia de

l'ecosistema urbà, la integració de les noves estructures en el paisatge, i com assumir de nou una economia que es base en este potencial natural. Per altra banda, queda encetat el tema de la comprensió del territori a través del dibuix, que podria continuar mitjançant l'exercici conscient de representació a escales majors, al mode usat pel laboratori d'urbanisme de Barcelona als anys huitanta per a les comarques catalanes.

Muro de l'Alcoi, 05 de setembre de 2015.

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL
DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

BIBLIOGRAFIA

ARROYO, M. (2001) “La contraurbanización: un debate metodológico y conceptual sobre la dinámica de las áreas metropolitanas” en *Scripta Nova, revista electrónica de geografía y ciencias sociales* num. 97. < <http://www.ub.edu/geocrit/sn-97.htm>>

BARBA, R. (1981) “La forma de les ciutats catalanes” en *Quaderns d'arquitectura i urbanisme*. Extra 1-2 “La identitat del territori català; les comarques” p. 38-47.

BURRIEL DE ORUETA, E. (2009) “la planificación territorial en la Comunidad Valenciana (1986 – 2009)” en *Scripta Nova, revista electrónica de geografía y ciencias sociales* vol XIII num.306 < <http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-306.htm>>

CORTÉS SAMPER, C. (2005) “Recuperación demogràfica en los municipios rurales de la montaña de Alicante. Nuevas tendencias en una población fuertemente envejecida” en *Investigaciones Geográficas* nº38 p 93-111.

CORTÉS SAMPER, C. (2009) *Población y economía rural en la Montaña de Alicante*. Tesis. Espanya. Publicaciones Universidad de Alicante.

DE TERÁN, F. (1978) *Planeamiento urbano en la España contemporánea* Barcelona. Gustavo Gili.

DEMATTEIS, G. (1996) “Suburbanización y periurbanización. Ciudades anglosajonas y ciudades latinas” en Monclús, J. (coord.) *La ciudad dispersa. Suburbanización y nuevas periferias*. Barcelona. CCCB. 17-33.

FOLCH, R. (2003). “Los conceptos socioecológicos de partida” en Folch, R. (coord.) *El territorio como sistema*. Barcelona. Diputació de Barcelona. P. 19-42.

GÓMEZ OREA, D. (1991) *Planificación Rural*. Madrid. Editorial agrícola española.

HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, M. (1996) *Los espacios agrarios tradicionales de la provincia de Alicante. Evolución e impactos ambientales*. Tesis. Universidad de Alicante.

HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, M. (2009) “El paisaje como seña de identidad territorial” en *Boletín de la A.G.E* nº 49 p. 169-183.

LYNCH, K. (1984) *La imagen de la Ciudad*. Barcelona. ed. Gustavo Gili

MORENO SAEZ, F (coord.). et. al. (1996) *Historia de l'Alcoià, el Comtat i la Foia de Castalla*. Editorial prensa alicantina S.A.

MORRIS, A.E.J. (1984) *Historia de la forma urbana: desde sus orígenes hasta la revolución industrial*. Espanya. Ed. Gustavo Gili.

NELO, O (1996) "Los confines de la ciudad sin confines" en Monclús, J. (co-ord.) *La ciudad dispersa. Suburbanización y nuevas periferias*. Barcelona. CCCB. 35-57.

O SAUER, C. (1925) "The morphology of landscape" de *University of california publications in geography 2.19-54* .<http://geog.uoregon.edu/amarcus/geog620/readings/sauer_1925_morphology_of_landscape.pdf>

OLMOS, J. I ROCA, C. (1983). "Comunicaciones, red viaria e infraestructura de la segunda residencia" en *Urbanismo y medio rural. Valencia, la vivienda ilegal de segunda residencia*. València: diputació provincial de València.

PEÑÍN, A. (1983). "Planeamiento urbano y Construcciones ilegales de segunda residencia" en *Urbanismo y medio rural. Valencia, la vivienda ilegal de segunda residencia*. València: diputació provincial de València.

PESCI, R. (2003). "El urbanismo y la cultura ambiental" en Folch, R. (coord.) *El territorio como sistema. Barcelona. Diputació de Barcelona. P. 101-119*.

RIBAS, C. i RUBERT, M. (1981). "La comarca ideal" en *Quaderns d'arquitectura i urbanisme. Extra 1-2 "La identitat del territori català; les comarques"* p. 48-50.

RUEDA PALENZUELA, S. (1996) "Periurbanización y complejidad en los sistemas urbanos" en Monclús, J. (coord.) *La ciudad dispersa. Suburbanización y nuevas periferias*. Barcelona. CCCB. 83-109.

RUEDA PALENZUELA, S. "Modelos Urbanos y sostenibilidad" en *I congreso de Ingenieria Civil, Territorio y medio ambiente*.

SOLÀ MORALES I RUBIÓ, M. (1981). "La identitat del territori" en *Quaderns d'arquitectura i urbanisme. Extra 1-2 "La identitat del territori català; les comarques"* p. 3.

SOLÀ MORALES I RUBIÓ, M. (1981). "Reconeixement comarcal i ordenació del territori" en *Quaderns d'arquitectura i urbanisme. Extra 1-2 "La identitat del territori català; les comarques"* p. 59-60.

SOLÀ MORALES I RUBIÓ, M. ; PARCERISA, J. (1981) “La forma d’un país” en *Quaderns d’arquitectura i urbanisme. Extra 1-2 “La identitat del territori català; les comarques”* p. 4-12.

SOLÀ-MORALES I RUBIÓ, M. (1993) *Les formes de creixement urbà*. Barcelona, Edicions UPC.

SOLER ASES, J.A. (2014) “Ferrocarril Xàtiva-Alcoy y el tren dels anglesos (tren xixarra)” en *Valencia historia gráfica (blog)*. <<http://juanansoler.blogspot.com.es/2014/06/ferrocarril-xativa-alcoy-y-el-tren-dels.html>>

SORRIBES I MONRABAL, J.(1983). “Segunda residencia y modo de producción: marco general al problema de la vivienda il·legal” en *Urbanismo y medio rural. Valencia, la vivienda ilegal de segunda residencia*. València: diputació provincial de València.

SOUFFLET-LECLERC, E. (2013) “La cartografia de les dinàmiques del paisatge als atlas del paisatge de França” en *Reptes en la cartografia del paisatge: dinàmiques territorials i valors intangibles*. Barcelona. Observatori del paisatge de Catalunya.

TORMO, J. (2011) *Mariola: sistema productivo y estratègia territorial*. Tesis. Espanya. Publicaciones Universidad de Alicante.

TORMO, J.(2009) “La presión urbanística en las comarcas interiores alicantinas” en *Papeles de Geografía* 49-50 p 133-146.

VILAGRASA IBARZ, J. “El estudio de la morfología urbana. Una aproximación”

Pàgines web:

LABORATORI D’URBANISME DE BARCELONA. <http://lub.upc.edu/web/arxiu_LUB/r_portada.html>

NATIONAL PARK SERVICE.< <http://www.nps.gov/index.htm>>

UNESCO. WORLD HERITAGE CENTER. Cultural landscapes. <<http://whc.unesco.org/en/culturallandscape#1>>

LA URBANITZACIÓ DEL MÓN RURAL: EVOLUCIÓ DEL MODEL TERRITORIAL
DE L'ALCOIÀ-COMTAT DES D'INICIS DEL SEGLE XX FINS L'ACTUALITAT.

